

Tartalom

Politika

- [Robert L. Stevenson az iraki háború médiareprezentációjáról](#)7-12 [33.06 kB - HTML]
- Bajomi-Lázár Péter :
[Az objektivitás-doktrína nyomában. A politikai újságírás normái az Egyesült Államokban](#)13-38 [148.84 kB - HTML]

Kisebbség

- Monori Áron :
[A numerus clausus és a magyar katolikus sajtó 1919-1920](#)41-56 [103.93 kB - HTML]
- Messing Vera :
[Változás és állandóság. Kiköltöztetési konfliktus médiabemutatása a rendszerváltás előtt és után](#)57-73 [70.76 kB - HTML]

Médiapolitika

- Pertti Näränen :
[Az európai digitális televíziózás: a jövő szabályozási dilemmái](#)77-92 [81.75 kB - HTML]

Valóság

- Fehér Katalin :
[A virtuális valóság elmélete és gyakorlata](#)95-102 [41.23 kB - HTML]

Térkép

- Andrej Tušer ,
Svetlana Hlavčáková ,
Elena Hradiská ,
Jozef Vatrál ,
Imrich Jenča :
[Újságíró-kutatás Szlovákiában](#)105-115 [56.58 kB - HTML]

Kritika

- Szilágyi-Gál Mihály :
[Szabadság vagy félelem? Molnár Péter Gondolatbátorság című könyvéről \[könyvismertetés\]](#)119-121 [23.13 kB - HTML]
-

- [Korábbi lapszámok](#)
- [Rovatok](#)
- [Szerzőink](#)
- [Rólunk](#)

Médiakutató 2003 nyár

Politika

[Bajomi-Lázár Péter:](#)

Robert L. Stevenson az iraki háború médiareprezentációjáról

„Ma a háború megjelenítésének technikai lehetőségei szinte korlátlanok”

Robert L. Stevenson az iraki háború médiareprezentációjáról

A Szaddám Husszein hatalmát megdöntő amerikai „Iraki szabadság hadművelet” eseményeit számos televíziós társaság egyenes adásban közvetítette. A háború médiareprezentációját azonban sokan bírálták, mondván, hogy – főként az amerikai és globális hírcsatornák – nem az elvárható objektivitással számoltak be a történetekről. A Médiakutató nevében Bajomi-Lázár Péter e bírálatok jogosságáról kérdezte Robert L. Stevensont, a Chapel Hilli Észak-karoliniai Egyetem Újságírás és Tömegkommunikáció Karának tanárát, a téma kutatóját.

Médiakutató: *A vietnámi háborút nevezik az első televíziós háborúnak is, az Öböl-háborút pedig úgy emlegetik, mint az első egyenes adásban közvetített háborút. Vajon a legújabb iraki háború is efféle mérföldkő a média történetében?*

Robert L. Stevenson: Igen, ez volt az első „hordozható televíziós háború” (portable televised war). A tudósítók először alkalmaztak mikrotechnológiát, műholdas telefonokat, így – igaz, nem a legjobb minőségben – élőben küldhettek képeket haza a harcmező bármely pontjáról.

Médiakutató: *Hogyan befolyásolta az új technológia a háború médiareprezentációját?*

Stevenson: A technológia a médiareprezentáció részévé válik, mindig meghatározza a tudósításokat. Ez így van az amerikai polgárháború óta, amikor a távíró feltalálása határozta meg a híradások minőségét. Ma a háború megjelenítésének technikai lehetőségei szinte korlátlanok. Egyfelől a televíziók – különösen a nap 24 órájában sugárzó hírcsatornák – ugyanabban az időben tudósítanak a harcmezőn folyó cselekményekről, ahogyan azok megtörténnek. Másfelől a stúdióban ott ülnek azok a veterán tudósítók, akik térképpel a kezükben próbálják értelmezni az eseményeket.

Médiakutató: *Vajon a technológia javulása együtt jár-e a közölt információ minőségének javulásával?*

Stevenson: Mindenképpen megváltoztatja az információ minőségét. Ez volt az első olyan háború, amikor a központ a legkülönbözőbb forrásokból származó információk alapján próbálta kitalálni, mi történik, és így igyekezett értelmezni a dolgokat. A hírcsatornák esti hírműsorait megelőző szerkesztőségi értekezletek tekintetben pontosan úgy működtek, mint a hadsereg vezérkari ülései. Napközben persze folyamatosan közvetítették a beérkező információkat.

Médiakutató: *Fogalmazhatunk-e úgy, hogy a tévénéző túl sok információt kapott, miközben – az információdömping közepette – a valóban lényeges információk elvesztek? Hiszen az élőben közvetített információk zömét egyáltalán nem szerkesztették meg.*

Stevenson: A kérdés az, hogy mire vagyunk kíváncsiak. Ha élőben akarjuk látni, hogyan bontakozik ki a dolog, ha követni akarjuk a folyamatokat, akkor nézhetjük a 24 órás hírcsatornát. Ha csak valamiféle koherens képet akarunk alkotni arról, ami Irakban folyik, és csak az összegzésre vagyunk kíváncsiak, akkor megnézzük a szokásos esti hírösszefoglalót valamelyik hálózaton, vagy megvárjuk a másnap reggeli újságot, és azt olvassuk el.

Médiakutató: *Az előbb azt mondta, hogy a figyelmes nézők ugyanazokat az információkat kapták, mint a hadsereg*

Robert L. Stevenson • az Észak-Karolinai Egyetem Újságírás és Tömegkommunikáció Karának tanára. Romániában, Németországban, Nagy-Britanniában és Ausztráliában tanított, majd a budapesti Amerikai Újságíró Központ igazgatóhelyettese volt. Könyvei: Foreign News and the New World Information Order; Communication, Development, and the Third World: the Global Politics of Information; Global Communication in the 21st Century. E-mail: robert_stevenson@unc.edu

főhadiszállásán a vezérkar. Ez azt jelentené, hogy a riportereknek nem kellett semmilyen háborús cenzúrával szembenézniük ebben a háborúban?

Stevenson: Valóban emlegettek cenzúrákat, de én egyetlen konkrét példával sem találkoztam. Az az egy szabály volt, hogy nem jelezhetik a helyszíneket, nem tudósíthatnak arról, hogy a csapatostuk merre tart, vagy milyen haditerveket készülnék megvalósítani. Összesen 10-15 különböző ország mintegy 600 olyan újságírója küldött tudósításokat, aki az amerikai hadsereg legkülönbözőbb csapataihoz volt kihelyezve. A hadsereg főhadiszállásán további 300-400 újságíró dolgozott, és emellett jelentéseket küldtek mindazok a riporterek is, akik állandó kiküldetésben vannak például a londoni vagy a washingtoni honvédelmi minisztériumnál. Ha mindez az információ is kevés ahhoz, hogy valaki megértse, mi történik, nem tudom, mi mást lehetne tenni.

Médiakutató: *Kutatása során összevetette a háború amerikai és európai médiareprezentációját. Mit tapasztalt, milyen különbségeket talált?*

Stevenson: A brit és az európai újságok többségének – a háború kapcsán csakúgy, mint bármi más kapcsán – markáns politikai álláspontja van. Ha megnézzük mondjuk a Daily Mirror címlapját – ahol a híreket, nem a véleményeket olvashatjuk –, határozott Amerika-ellenességgel találkozunk. A Sunnak viszont teljesen más az álláspontja. Hasonlóan markáns álláspontokkal találkozunk a Libération, a Le Monde vagy a Le Figaro hasábjain. Az európai elektronikus médiumokat ez ugyanakkor jóval kevésbé jellemzi. A francia tévé híradója például meglepően sok hasonlóságot mutatott az amerikai csatornák hírműsoraival.

Médiakutató: *Mi a helyzet az amerikai sajtótermékekkel? Ezek objektívebbek, kiegyensúlyozottabbak lettek volna, mint az európai lapok?*

Stevenson: *Annyiban mindenképpen kiegyensúlyozottabbak voltak, hogy híroldalaikon egyetlen álláspontot sem képviseltek. E hasábjakon sem a háború mellett, sem ellene nem álltak ki.*

Médiakutató: *Viszont véleményoldalaikon – legalábbis az általam olvasott lapok – többnyire a háború mellett kötelezték el magukat, és nem adtak teret az ezzel ellentétes véleményeknek. Egy helyi újságíróval arról beszélgettem, hogy az ő lapja hogyan viszonyul a háborúhoz. Támogatták a háborút. Azt is megkérdeztem tőle, mire jó, hogy egy ilyen kényes kérdésben állást foglalnak, nem kockáztatják-e ezzel azt, hogy azok az olvasóik, akik nem értenek egyet velük, elfordulnak tőlük? A válasza az volt, hogy a háború támogatása jót tett az üzletnek, mert a lakosság nagy többsége ugyancsak támogatta a katonai beavatkozást. Valami hasonló történhetett a Fox Newszal is, amely a háború kezdete óta a CNN-t is megelőző vezető hírforrás lett, és amely ugyancsak határozottan elkötelezte magát a háború mellett. Nincs-e feszültség az üzleti érdekek, illetve az újságírói etika között? Hiszen az utóbbi nagyobb semlegességet követelne az ilyen ügyekben.*

Stevenson: Kétségtelenül van ilyen feszültség. Az újságírókra nehezedő nyomás ebben az esetben arra irányul, hogy ne mutassanak be népszerűtlen véleményeket. A megjelenített vélemények köre korlátozott, és valamennyi a közbeszéd fősodrába tartozik. Az átlagos amerikai lap egyformán bemutatja a véleményeket „A-tól” „B-ig” – az egyik háború-párti, a másik mérsékelt háború-ellenes –, de a szélsőséges vélemények soha nem jutnak be a lapokba. Ez egyike azoknak a legfontosabb kifogásoknak, amelyeket a kereskedelmi alapú újságírással kapcsolatban szoktak megfogalmazni. Arról, hogy mi és hogyan jelenjen meg a lapokban, rendszerint az dönt, hogy miként lehet elkerülni az újságok gazdasági helyzetének romlását.

Az újságok többsége azzal a feltételezéssel közöl határozott álláspontokat véleményhasábjain, hogy így hatást gyakorolhat a közvéleményre. Ez a feltevés azonban véleményem szerint téves. És nem igaz az sem, hogy az elkötelezettségnek hatása volna a hírek megjelenítésére. A véleményoldalakat teljesen más emberek írják, mint a híroldalakat. Attól az újságírótól én azt is megkérdeztem volna, hogy a véleményoldalak háború-pártiságának van-e valamilyen hatása a híroldalakra. Azzal járt-e, hogy több hazafias kicsengésű történetet igyekeztek közölni? Ha valaki bejelentette a lapnál, hogy háborúellenes tüntetést szervez a főutcán, akkor nem nagyon foglalkoztak vele? Ha esetleg valóban nem foglalkoznak egy ilyen tüntetéssel, annak az lehet az oka, hogy a közvélemény-kutatások szerint a demonstrálók népszerűtlen, kisebbségi álláspontot képviselnek.

Médiakutató: *Mi a helyzet a csapatokkal együtt élő újságírókkal? Lehet-e egy újságíró tárgyilagos és kiegyensúlyozott, ha hetekig együtt mozog a katonákkal, együtt töltve velük egész napját? Hiszen ez egyúttal szükségszerűen azt is jelenti, hogy sajátos perspektívából látja azokat a dolgokat, amelyekről beszámol a közönségnek. Perspektívája élesen eltér például az iraki civilekétől.*

Stevenson: Azt hiszem, a háború túlságosan rövid volt ahhoz, hogy ez a kérdés valóban felmerüljön. Volt ugyan néhány olyan eset, amikor a riporterek műholdon keresztül arról beszéltek, hogy másnap mit fogunk csinálni, hova megyünk stb. De az ilyesmi ritkaság volt. Az újságírók többsége valószínűleg azt mondaná, hogy abban az esetben, ha a csapatostuk olyasmit követne el, ami miatt rossz színben tűnne fel, akkor a velük való érzelmi kapcsolatot kompenzáló még kritikusabb lenne velük szemben. A politikában ugyanez történik. Jimmy Carter mindig arról panaszkodott, hogy a fehér házi tudósítók keményebben bánnak vele, mint republikánus politikai ellenfeleivel. Egyszerűen azért, mert a riporterek zöme Carter álláspontjával értett egyet. Egyfajta kompenzációról van tehát szó. Ráadásul 600 újságíró volt kinn a csapatoknál. Ha egyikük így elkötelezte volna magát, az hamarosan nyilvánvalóvá vált volna, és az illetőt gyorsan áthelyezték egy másik, nagyobb távolságtartást követelő helyszínre. Az egyik legfontosabb sajátosságuk az olyan, kompetitív és nyitott médiarendszereknek, mint az amerikai, hogy azok az újságírók, akik félreinformálják az embereket, hamar lelepleződnek.

Médiakutató: *A háborúpárti Fox News jelentései során a háttérben az amerikai lobogót mutatták, amivel a csatorna gyakorlatilag egyenlőségjelet tett a hazafiasság és a háború melletti elkötelezettség közé. Válaszként*

sokan vetették fel azt, hogy a háborúellenes álláspont éppúgy lehet hazafias. Nem gondolja, hogy a Fox megszegte a sajtóetikai normákat?

Stevenson: Egyes amerikai kereskedelmi médiumoknak valóban van politikai álláspontjuk, és a Fox is ebben az irányban halad. A Fox News, úgy látom, egyre jobban hasonlít a Sun című laphoz. Meglehet, hogy mindkettőre hatást gyakorol közös tulajdonosuk, Rupert Murdoch. Nem tudom azonban, hogy a Fox News-féle hírműsorok népszerűsége azzal áll-e összefüggésben, amit mondanak, vagy azzal, hogy képesek a híreket pergő, szórakoztató módon bemutatni. Ha a liberálisok hasonlóan nézett hírműsorra vágnak, lehet, hogy elég, ha hasonlóan járnak el: a vitás kérdésekre kell fókuszálniuk, több szórakoztató elemet kell felhasználniuk a műsorban.

Médiakutató: Mi közük van a szórakoztató elemeknek e patrióta vagy ál-patrióta állásponthez?

Stevenson: Természetesen nincs automatikus összefüggés a kettő között. Az olyan hálózatok, mint a Fox, valóban hajlamosok hangsúlyozni vagy túlhangsúlyozni a patriotizmust. Ennek a gyökerei azonban szeptember 11-ig nyúlnak vissza. Ez a dátum nagyon fontos az Egyesült Államok számára. Ez volt az első alkalom Pearl Harbor óta, hogy megtámadtak bennünket. Pearl Harbort is hasonló reakció követte, úgy a zászlólengetés, mint a katonai válasz terén. Szeptember 11-e vízválasztó az amerikai történelemben, és az afganisztáni, majd az iraki beavatkozás része az erre adott válasznak. A terrorizmus elleni háború 2001. szeptember 11-e után lényegében ugyanaz, mint amit 1941. december 7-e után tettünk, amikor hadba szálltunk Japánnal, és végül két atombombát dobtunk rájuk.

Médiakutató: A CNN egyik vezető szerkesztője a közelmúltban nyilvánosságra hozta, hogy a hírcsatorna újságírói az elmúlt 12 évben számos iraki rossz hírről nem számoltak be, attól tartva, hogy riportereiket kiutasítják az országból. Van-e elfogadható magyarázat erre az eljárásra?/p>

Stevenson: Az egyik oka annak, hogy korábban nem láttunk az iraki rezsimről elég képet, az volt, hogy szinte valamennyi nyugati újságíró kiutasították az országból, és csak keveseket engedtek be, köztük annak az arab al-Dzsazírának a munkatársait, amelynek hitelességét sokan vitatják.

A médiumok és a lapok azokról a helyszínekről küldenek jelentéseket, ahol vannak újságíróik, akik rögzíteni tudják a történeteket. Ha nincsenek ott az újságírók, nem tudnak beszámolni róluk. Itt a megfélemlítés egy példájával állunk szemben. A CNN-nek nagyon óvatosan kellett eljárnia, mert itt életéről volt szó – talán nem a saját riportereik életéről, de azokéről, akikkel a CNN tudósítói együtt dolgoztak.

Médiakutató: Összességében hogyan értékelné a háború médiareprezentációját?

Stevenson: A rossz lehetőségek közül a szabad sajtó a legjobbat választotta. Azért a legjobbat, mert a technológiának és a politikának – a Pentagon döntéseinek – köszönhetően több újságíró több helyszínről küldhetett független jelentéseket, mint korábban bármikor. A nyugati sajtószabadságnak az a miltoni elve, hogy az igazság a különböző eszmék – az eszmék piacán fellelhető nézetek – ütközése során bontakozik ki, működött ebben az esetben. Az internettel, az élő televíziós közvetítéssel a hibák sokkal korábban kiderültek, mint korábban bármikor. Ez a jó oldala a történetnek. A történet rossz oldala: akkora kereskedelmi nyomás nehezedett az újságírókra, hogy kérdésessé vált, lehet-e színvonalas újságírást művelni úgy, hogy az újságírók mögött álló szervezetek legfontosabb szempontja az, hogy a lehető legtöbb pénzt termeljék. Szükség van valamilyen közintézményre – olyanra, mint a BBC vagy a mi PBS-ünk –, amely független az efféle kereskedelmi nyomástól. A CNN és a Fox egyes híradásai a legrosszabb példái annak, hogy mi történik, ha a hírműsorok a verseny – a gazdasági verseny – hatására szórakoztató műsorokká válnak. Az azonban mindenképpen jól működik, ha sok újságíró dolgozik a terepen, egymással versenyezve, és az egészből valamilyen összkép bontakozik ki. Lehet, hogy a Pentagon évi 400 milliárd dollárt költ, de az, hogy lóvá tudna tenni ezer, különböző országból származó újságíró, aki az események valamennyi aspektusáról beszámol, nekem irreálisnak tűnik.

Állásfoglalás

[Közös állásfoglalás a kommunikációs alapképzés tervezett megszüntetéséről](#)

Legolvasottabb

- [Manipulál-e a média?](#)
- [Az internetes kommunikáció története és elmélete.](#)
- [Reklámhatás, problémamegoldás, intencionalitás](#)
- [Médiaerőszak: tények és mítoszok](#)
- [A tévémaci tudatformáló szerepe](#)

Könyvajánló

<>

Szomszédok közt

> [könyv rendelés](#)

Megrendelés

<>

2016 nyár
> [régebbi lapszámok](#)
Pódiumbeszélgetések

[„Szomszédok közt” pódiumbeszélgetés](#)

Kérdez: Bajomi-Lázár Péter Médiakutató

Válaszol: Kovács M. András és Lányi Balázs forgatókönyvíró

> [korábbi pódiumbeszélgetések](#)

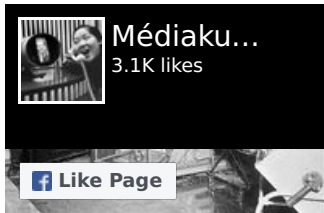
Partnereink

[Magyar Kommunikációtudományi Társaság](#)

[Sajtószabadság Központ](#) (rendszeres tevékenységét források hiányában megszüntette)

[Eastbound - Culture, Society, Media](#)

[Infokommunikáció és jog](#)

- [Korábbi lapszámok](#)
- [Rovatok](#)
- [Szerzőink](#)
- [Rólunk](#)

Médiakutató 2003 nyár

Politika

[Bajomi-Lázár Péter:](#)

Az objektivitás-doktrína nyomában

A politikai újságírás normái az Egyesült Államokban

A pártállam összeomlása és a rendszerváltás után Magyarországon legalább négy újságírói irányzat működött egymás mellett. A szovjet, az európai, az angolszász iskola, valamint a bulvárújságírás iskolája egymással össze nem egyeztethető szakmai normákat követett, ami alaposan megosztotta a magyar újságíró-társadalmat. Az évtized végén és a következő évtized elején elfogadott szakmai-etikai kódexek azonban már arra utalnak: az újságírók körében konszenzus van születőben arról, hogy az angolszász hagyomány felel meg a legjobban a többpárti demokrácia követelményeinek. Az alábbi írás az amerikai politikai újságírás történetének felidézésével e hagyomány sajátosságait igyekszik feltárni. Azt vizsgálja, hogyan felel meg az angolszász iskola által hangsúlyozott objektivitás követelménye a sajtóval szemben támasztott jogos társadalmi elvárásoknak.¹

1. Négy újságírói iskola Magyarországon

Az egypártrendszer bukása véget vetett a magyar újságírók politikai alárendeltségének. Az immár szabad újságíróknak új, a többpárti demokratikus társadalmi berendezkedésnek megfelelő szakmai-etikai normákat kellett alkotniuk. A szakma megújításáról folyó vita azonban alaposan megosztotta a magyar újságíró-társadalmat.² Az 1990-es években és az ezredfordulón legalább négy, egymással össze nem egyeztethető újságírói hagyomány működött egymás mellett.

Egyrészt a politikai változások dacára az elmúlt évtizedben is akadtak olyan újságírók, akik az egykori lenini útmutatást³ követve nem a tények tárgyilagos bemutatására vállalkoztak, hanem a kormányzat eszméit népszerűsítették. Egyenlőségjelet tettek a kormány java és az általános közjó közé,⁴ és néha kimondva is megkérdőjelezték a kormányétól eltérő vélemények és általában a sajtószabadság létjogosultságát.⁵ A *szovjet iskola* (vö. Hřyer & Epp 1995) továbbéléséről tanúskodnak a szakmai nyilatkozatok mellett azok a kvalitatív és kvantitatív vizsgálatok is, amelyek kimutatták, hogy az elmúlt évtizedben a közszolgálati médiumok – különösen a *Magyar Televízió* – hírműsorai kisebb-nagyobb mértékben a mindenkori kormányzatot, valamint annak eszméit és politikáját propagálták (Argejő et al. 1994; Beck [1994] 1998, [1996] 1998; Terestyéni [1994] 1998; Gayer et al. 1997; Mádl & Szabó 1996a, 1999b, 2000, 2001; Baranyai & Plauschin 2001; Nyilas 2000; Tóka & Popescu 2002).

Másrészt a rendszerváltással egy időben feléledt az a hagyomány is, amelynek gyökerei az államszocializmus előtti időkbe nyúlnak vissza, és amely szintén nem a tények tárgyilagos bemutatását, hanem különböző eszmék, ügyek, pártok elkötelezett képviselőjét tartja a sajtó és a média feladatának. E hagyomány képviselői egyenlőségjelet tesznek az általuk képviselt eszme, ügy vagy párt java és az általános közjó közé, de a más vélemények vitatása mellett általában nem kérdőjelezik meg azt, hogy egy többpárti demokráciában létjogosultsága van a vélemények sokszínűségének és általában a sajtószabadságnak. A régi Magyarországon – különösen 1945 és 1948 között – is bevett, de általában *európai iskolának* nevezett hagyomány (vö. Hřyer 2001; Gross 2002: 93-94)⁶ feltámasztásáról tanúskodik például a párt sajtó megjelenése.⁷ Erről árulkodik azoknak a lapoknak és műsoroknak a megjelenése is, amelyek szervezetileg vagy személyileg nem kötődnek egyetlen párthoz sem, mégis a politikai spektrum egy-egy irányzatának vállalt képviselői.⁸

Harmadrészt az 1990-es évek második felében Magyarországon is tért hódítottak azok a hagyományok, amelyeket a tények tárgyilagos bemutatására és/vagy a belső pluralizmusra való törekvés jellemez. A szakmai diskurzusban az újságírás *angolszász iskolájával* azonosított normák (vö. Kunczik 2001) növekvő hatását jelzi például a párhuzamosan több, különböző világnézetű publicistát foglalkoztató megyei napilapok hírkomentálási gyakorlata (Zöldi 1999). E hagyományok hatása érhető tetten egyes országos napilapok azon – gyakran törzsközönségük heves ellenállásába ütköző – törekvésén is, hogy a politikai jobb- és a baloldallal szimpatizáló szerzők írásait egyaránt közöljék.⁹

Az angolszász iskolának Magyarországon kevés történelmi előzménye van. Bár a 20. század elején már voltak olyan

lapok, amelyek a tényközpontú, angol és amerikai mintákat követő újságírást tekintették példának, e hagyomány marginális maradt. Az, hogy az 1990-es években mégis tért hódított hazánkban, minden bizonnyal a tömegkommunikáció globalizációjának tudható be. Az elmúlt évtizedben a műholdas hírcsatornák – különösen a *CNN International* és a *BBC World Service* – a hírügynökségekkel egyenrangú vagy azoknál is fontosabb hírforrásokká váltak,¹⁰ a tudósításaikat átvevő hazai orgánumok pedig sokszor automatikusan követik azt a módot, ahogyan az angolszász hírtelevíziók csomagolják jelentéseiket. A privatizáció során a magyar sajtó és média egy része a belpolitikai érdekcsoportoktól független multinacionális beruházócsoporthoz került. És az angolszász iskola térhódításának kedveztek az állami szubvenciók megszűnésével kibontakozó, nyugati mintára szerveződő piac törvényei is, mert a politikai kérdésekben állást foglaló lapok és médiumok azt kockáztatják, hogy elveszítik más nézeteket valló közönségüket (lásd még Bajomi-Lázár 2002a).¹¹

Negyedrész pedig a rendszerváltás utáni évek Magyarországon ismét megjelent a bulvárújságírás, amelynek a második világháború előtt voltak előzményei, de amely az államszocializmus évtizedeiben – a „szocialista bulvárlap”, a budapesti *Esti Hírlap* kivételével – gyakorlatilag ismeretlen volt (lásd még Gulyás 2000). Jellemző képviselői a bulvárnapi lapok és a kereskedelmi tévék, rádiók hírműsorai, amelyek politikai témákról csak korlátozott terjedelemben és jobbra nyílt állásfoglalás nélkül számolnak be, s tudósításaik a szenzációkra, botrányokra fókuszálnak. Tevékenységük központjában nem a valóság feltárása, hanem a politikai és más témák személyiség- és eseményközpontú bemutatása áll. A bulvárújságírás eredete földrajzilag-politikailag nehezen behatárolható. A szenzáció-tematika időtlen és *globális jelenség*.¹² Mindamelllett a mai Magyarországon ismert bulvárújságírás főként az amerikai kereskedelmi rádiók és televíziók, illetve a brit bulvárlapok gyakorlatát – illetve ezek gyakorlatának Nyugat-Európában fellelhető, némileg europaizált változatát – követi.

Az újságíró-társadalom megosztottsága végigkísérte az 1990-es éveket, de az évtized végén a két nagy újságíró-szövetség már párbeszédre törekedett,¹³ és a négy legnagyobb szakmai szervezet – a MÚOSZ, a MÚK, a Katolikus Újságírók Szövetsége és a Sajtószakszervezet – közös szakmai-etikai kódexet fogadott el. A kódex 5. paragrafusa megfogalmazza a tények tárgyilagos bemutatásán alapuló újságírás normáját: „a) Az újságírói munkában következetesen és világosan el kell választani egymástól a hírt és a véleményt. Közös etikai alapelvünk: A hír szent, a vélemény szabad! b) A hír tényeket, adatokat közöl, valóságtartalma a tényeken alapul és bárki által ellenőrizhető.”¹⁴ A közös kódex – amely a brit *Guardian* volt főszerkesztőjének emblemikus szlogenjét idézi¹⁵ – arról tanúskodik, hogy a magyar újságírók körében konszenzus van születőben, amely az angolszász hagyománnyal azonosított normákat kívánja átültetni a hazai gyakorlatba. E törekvést tükrözik más, az ezredforduló táján megalkotott szakmai-etikai kódexek, például a Visegrádi Alapelvek és az online tartalomszolgáltatók etikai normái is.¹⁶ Az újságíró-társadalomnak az angolszász minta meghonosítására tett erőfeszítése tükröződik a 2001-ben létrehozott Soma Alapítvány tevékenységében is: a szervezet minden évben díjat ad át a legjobb fiatal tényfeltáró újságírónak.

Hasonló szakmai elvek tükröződnek az 1995 végén elfogadott és 1996 elején kihirdetett médiatörvényben is, amely szerint „[a] közérdeklődésre számot tartó hazai és külföldi eseményekről, vitatott kérdésekről a tájékoztatásnak sokoldalúnak, tényszerűnek, időszerűnek, tárgyilagosnak és kiegyensúlyozottnak kell lennie. A műsorszolgáltatásban közzétett műsorszámok összessége, illetőleg ezek bármely tartalma vagy műfaj szerinti csoportja nem állhat párt vagy politikai mozgalom, illetve ezek nézeteinek szolgálatában. A műsorszolgáltató politikai tájékoztató és hírszolgáltatói műsorszámaiban [...] közreműködő munkatársak [...] politikai hírhez véleményt, értékelő magyarázatot – kivéve hírmagyarázatot – nem fűzhetnek.”¹⁷

Az angolszász újságírás iskolája tehát a rendszerváltás után számos magyar újságíró számára – önként vállalt vagy a törvény által előírt – mintaként fogalmazódott meg, amelyet érdemes tüzetesebben elemezni.¹⁸ Felmerül az a kérdés is, hogy az újságírás magyarországi hagyományai között korábban alig ismert és a hazai újságírók egy részétől idegen angolszász iskola térhódítása hogyan felel meg a többpárti demokráciában a sajtóval szemben támasztott elvárásoknak. Képes-e a valóság hiteles feltárását célul kitűző újságírás arra, hogy betöltse küldetését: a választók tájékoztatását, és megkönnyítse a politikai döntéshozatalban való részvételüket?

Írásomban az angolszász hagyomány vizsgálatára vállalkozom. Előbb az amerikai újságírói normákról folytatott szakmai diskurzus történeti elemzésével azt igyekszem feltárni, hogyan alakult ki az angolszász iskola ma domináns paradigmája, az objektivitás-doktrína. Majd azt vizsgálom, milyen ellentmondásokat és pozitívumokat rejt magában a tényszerű tájékoztatás eszménye; arra a kérdésre keresek választ, hogy ezeknek a hátrányoknak és előnyöknek a tükrében az objektivitás-doktrína jobban megfelel-e a sajtóval szemben támasztott jogos társadalmi elvárásoknak, mint az újságírás más paradigmái. Kutatásom három legfontosabb forrását az amerikai újságírás feladatairól szóló szakmai nyilatkozatok, egyes szakmai-etikai kódexekből vett idézetek¹⁹ és az objektivitás-doktrínát vizsgáló értekezések alkotják.

2. A szakmai-etikai kódexek szerepe

Valamennyi fontosabb szakmának vannak önszabályozási kódexei, ám – talán az orvosok kódexeinek kivételével – egyikre sem irányul akkora közfigyelem, mint az újságírókéira. E jelenség magyarázata feltehetően a sajtó felemás természetében rejlik. Szemben más szakmákkal, az újságírás minősége nemcsak gazdasági, de politikai kérdés is. Az újságírónak a demokratikus rendszerben játszott szerepét sokan legalább olyan fontosnak tartják, mint a politikusét – erre utal a „negyedik hatalom” közkeletű szinonimája is, amely a sajtót Montesquieu három klasszikus hatalmi ágával azonos súlyúnak tételezi.²⁰ Ugyanakkor az újságíró feletti közvetlen társadalmi kontrollnak nincsenek intézményesült formái: az újságírót nem lehet választásokon leváltani, mint a politikust. Sokan úgy gondolják: az újságírónak hatalma van, mert befolyásolja a közügyekről születő döntéseket, de nincs elszámolási kötelezettsége.²¹ Szerintük az újságíró az a gyanús alak, aki közel van a tömegkommunikációs eszközökhöz és az

információkhoz – két olyan forráshoz, amelyhez az egyszerű emberek nem férnek hozzá és amelyet így nem ellenőrizhetnek –, és akit ezért semmi sem korlátoz abban, hogy önös szempontjai szerint manipulálja közönségét. Az újságírás szakmai-etikai normáiról folytatott viták mindig akkor lángolnak fel, amikor a nagyközönség egy része úgy érzi: a sajtó üzleti vagy szűken értelmezett politikai szempontjai ellentmondásba kerülnek a jogosnak tartott ösztársadalmi elvárásokkal. Különösen a társadalmi-politikai válságok, illetve a sajtó bulvárosodása és a média kommercializálódása erősíti fel azok hangját, akik az újságírók „hatalmának” törvényes eszközökkel való korlátozását sürgetik.

Az újságírók szakmai-etikai kódexei a közvetlen társadalmi ellenőrzés hiányának kiváltását szolgáló önkorlátozás eszközei. Fontos céljuk az újságírók felemás helyzetéből fakadó legitimációs deficit feloldása, a közönség bizalmának elnyerése.

A szakmai-etikai kódexek a társadalmi elvárásokat igyekeznek összhangba hozni az újságírók saját, szakmai autonómia és anyagi jólét iránti igényeivel.

Annak a szakmai diskurzusnak, amely az újságírás mindennapi gyakorlatát a sajtó társadalmi kötelezettségeiből kívánja levezetni, legalább négy szintjét különböztethetjük meg, az absztrakttól a konkrét, az általánostól az eseti felé haladva.

Ezek

(1) a sajtó társadalmi szerepére vonatkozó normatív állítások (a sajtó társadalmi felelőssége, az igazság feltárása, a törvényhozás ellenőrzése, a hátrányos helyzetű csoportok felzárkóztatása, a csoportérdekek és eszmék képviselése stb.);

(2) az általános szakmai-etikai alapelvek (igazságosság, pontosság, objektivitás, pártatlanság vagy elkötelezettség stb.);

(3) az újságírás módszertani kérdéseiben eligazodást nyújtó konkrét szabályok (valamennyi érdekelt fél megkérdezése, tény és vélemény szétválasztása, tudósítás és hirdetés megkülönböztetése, több, egymástól független forrásból való tájékozódás stb.);

(4) a módszertani szabályok gyakorlati alkalmazásának kérdéseit felvető, megtörtént esetekről folytatott szakmai-etikai viták.

Az alábbiakban a diskurzus e négy szintjét történeti kontextusba helyezve igyekszem rekonstruálni az amerikai politikai újságírás normáit.

3. Politikai újságírás az Egyesült Államokban

A szakmai-etikai önszabályozás nem egyidős magával a sajtóval. Az újságírók kezdetben a világ minden részén, így a mai Amerikai Egyesült Államok területén is a kormányzat vagy a politikai pártok befolyása alatt álltak; szakmai autonómia híján sem lehetőségük, sem szükségük nem volt önszabályozásra. Az önszabályozás ma ismert formái – a szakmai-etikai kódexek, sajtótanácsok, sajtóombudsmani hivatalok – lassan alakultak ki, miközben az általuk közvetített normák is változtak.

Az amerikai újságírás történetében legalább hét olyan szakaszt különböztethetünk meg, amikor különböző politikai, gazdasági, társadalmi és technikai változások hatására az újságírók különbözőképpen látták a sajtó szerepét. A továbbiakban ezeket a korszakokat veszem sorra.

3.1. A gyarmati sajtó

A brit fennhatóság kezdetén az amerikaiak is a brit sajtót olvasták. A lapok hajón érkeztek az új gyarmatra, így a hírek is mintegy három hónapos késéssel érték el az olvasókat (Green 2002: 4). Helyben sokáig nem nyomtak lapot: a brit koronát képviselő kormányzat nem engedélyezte újságok kiadását.

Az első Amerikában nyomott lap Benjamin Harris 1960-ban kiadott *Publick Occurrences, Foreign and Domestick* című újságja volt. A külföldi és a hazai eseményekre egyaránt utaló címével ellentétben a lap már a helyiek sajátos problémáira fókuszált: célja az volt, hogy a szóbeszéd útján terjedő pletykák helyett a valóságot mutassa be, és a puritán erkölcs szellemében „meggyógyítsa, de legalábbis elvárásolja a köztünk uralkodó hazugság szellemét” (idézi Williams 2002: 3). Harris lapját – amelyet hatósági engedély nélkül nyomott – első számának megjelenése után betiltották. Az első folyamatosan megjelenő újság John Campbell postamester *Boston News-Letter* című, 1704-től kiadott lapja volt. Campbell immár engedéllyel nyomott lapja a brit koronához hű helyi politikai elit szócsove volt, és főként hivatalos nyilatkozatokat, beszédeket közölt, kommentár és szerkesztés nélkül (Kilmer 2002: 23; Smith 2002: 296).

Hamarosan azonban a sajtó már igyekezett függetleníteni magát a politikai hatalomtól. 1733-ban John Peter Zengert, a *New York Weekly Journal* főszerkesztőjét bíróság vonta felelősségre azért, mert egyik írásában a gyarmati kormányzót kritizálta. A perben a védelem arra hivatkozott, hogy Zenger az igazságot írta meg; Zengert – aki a tárgyalás előtt tíz hónapot töltött börtönben – végül felmentették (Keeler et al. 2002: 45). Az igazság feltárásának és az újságírói függetlenségnek az igényét a következő évtizedekben mind több újságíró fogalmazta meg. James Rivington 1773-ban *New-York Gazetteer* című lapjában már a pártatlan tájékoztatás eszméjét hirdette. A valóság megjelenítésének eszközét abban látta, ha a lap minden véleményt megjelenít, „legyen az Whig vagy Tory árnyalatú” (idézi Williams 2002: 3).

A pártatlanság eszménye mellett tovább élt az elkötelezett újságírás is. John Holt 1774-ben azt írta lapjában, a *New-York Journalben*, hogy feladatának csak a egyes politikai eszmék képviselőjét tartja: „*azoknak a politikai eszméknek a propagálására vállalkozom, amelyek [...] védelmében bármikor képes vagyok az életemet áldozni*” (idézi Williams 2002: 4). A Függetlenségi Háború (1775–1783) idején a pártatlanság eszméje még jobban a háttérbe szorult, és ismét az elkötelezett újságírás vált dominánssá. A kielezett politikai helyzetben a lapok állást foglaltak; egy részük hű maradt a brit koronához, de többségük a Nagy-Britanniától való elszakadás mellett érvelt. Állásfoglalásukban szerepet játszott az is, hogy 1765-ben a brit kormány – a sajtót megrendszabályozandó – adót vetett ki a gyarmatokon nyomtatott papírárra, csökkentve a kiadók bevételeit (Risley 2002: 14–15; Torres 2002: 237).

3.2. A pártlapok kora

A Függetlenségi Háború utáni évtizedekben az amerikai sajtóban a pártos hagyományok éltek tovább. Az új ország lakóit megosztotta a kérdés, hogy miként határozzák meg a döntéshozó jogköröket: erős szövetségi kormányzat mellett kevés hatalom maradjon-e az államoknál, vagy ellenkezőleg, a központi kormányzat hatásköre legyen korlátozott. A lapok állást foglaltak a kérdésben. A hatalomhoz való – kritikus vagy lojális – viszonyukat az szabta meg, hogy éppen melyik párt volt kormányon. A New York-i federalista, azaz erős központi hatalmat követelő újság, a *Gazette of the United States* főszerkesztője például azt írta 1791-ben, amikor a Federalista Párt volt hatalmon, hogy lapja „*kedvező színben tünteti fel a nép kormányát [...] és a tények bemutatásával csak az adminisztráció gondolatait nyomtatja ki*” (idézi Risley 2002: 14). Az erős helyi jogkörök mellett elkötelezett Republikánus Párt lapja, a *National Intelligencer* főszerkesztője ugyancsak pártját támogatta, amikor az hatalmon volt. A szerkesztő – írta –, „*meggyőződéssel hisz abban, hogy a mostani adminisztráció becsülettel és bölcsen látja el feladatait. Ezért az adminisztráció barátja, és bármilyen új veszély merülne fel az adminisztrációra nézve, legyen az a külföldi hatalmak igazságtalansága vagy belföldi ügyeskedés, abban újabb megoldandó feladatot lát*” (idézi Risley 2002: 16). A politikai kérdések bemutatását pártpolitikai szempontok szabták meg; a pártos újságok a politikai küzdelem eszközei voltak. Saját pártjukat dicsérték, miközben politikai ellenfeleiket bírálták. A pártlapok legmarkánsabb típusát a kampánylapok – például a *Jacksonian*, az *Old Soldier*, a *Log Cabin* – képviselték, amelyek szerkesztői magukat „*toborzótisztnak*”, lapjuk tartalmát „*muníciónak*”, olvasóikat „*önkéntesek nagyszerű seregének*” tekintették. Mindamellett a lapok között egyetértés volt abban, hogy elismerték az Alkotmányt és a politikai berendezkedés demokratikus mivoltát. E lapok előszeretettel közöltek politikai pamfletet és esszét, később szerkesztőségi kommentárokat (Risley 2002: 17; Smith 2002: 298).

Az újságok és a pártok összefonódását az is elősegítette, hogy a piac szűkössége miatt a lapok még nem élhettek meg a közönség- és a hirdetési piacból: a politikai pártok anyagi támogatásától függtek. A szerkesztők nem egyszer a pártoktól kapták fizetésüket, vagy szolgálataikat állami hivatalokkal honorálták. A pártokat pedig az motiválta, hogy még nem voltak interjúk és sajtótájékoztatók. Politikájukat közvetlenül az újságokon keresztül kellett kommunikálniuk a választóknak; maguk a politikusok is rendszeresen írtak a lapokba (Evensen 2002: 260; Kilmer 2002: 24–25).

3.3. A filléres sajtó

A pártsajtó aranykorának az 1830-as években a „filléres sajtó” (*the penny press*) megjelenése vetett véget. Az új műfaj nevét Benjamin Day 1833-ban alapított *New York Sun* című lapjáról nyerte. Day – helyreállítandó nyomdája megrendült anyagi helyzetét – az átlagosan hatpennys pártlapokkal szemben lapja árát mindössze egy pennyben állapította meg. Korábban a lapokra olvasóik rendszerint hosszabb időre fizettek elő, de az 1830-as években már számos bevándorló élt New Yorkban, aki ezt nem engedhette meg magának. Day őket célozta meg, s lapját olyan összegért kínálta, amelyet napról napra ők is meg tudtak fizetni.

A filléres sajtó már nem a pártok közötti eszmei csatákat tükrözte, hanem a mindennapi élet jelenségeiről – különösen a bűnügyekről, katasztrófákról, sporteseményekről és a hírességek életéről – számolt be. A szenzációs történetek egy részét az újságírók egyszerűen kitalálták (Pribanic-Smith 2002: 268). E lapok – köztük a *Sun* mellett a *New York Herald* – már nem az elitnek, hanem a tömegnek szóltak. Jövedelmük zömére már nem a pártok támogatása révén, hanem az eladott példányok utáni bevételekből és a kereskedelmi hirdetésekéből tettek szert, így megengedhették maguknak a politikai pártokkal szemben való távolságtartást. Céljuknak ismét a valóság feltárását tekintették (Williams 2002: 6–7; Green 2002: 39).

A következő évtizedekben a rabszolgatartás kérdése azonban oly mértékben megosztotta az amerikai társadalmat, hogy a lapok nem kerülhették el a nyílt állásfoglalást. Megjelentek a rabszolgaság intézményét támadó újságok, köztük Benjamin Lundy 1821-ben alapított, *Genius of Universal Emancipation* című lapja, és a szökött rabszolga Frederick Douglass 1847-ben létrehozott *North Star* című kiadványa. Douglass így összegezte lapjának feladatát: „*A North Star célja az, hogy támadja a rabszolgaság valamennyi formáját és vonatkozását; támogassa az általános emancipációt, fejlessze a közmorál normáit, elősegítse a színesbőrűek morális és intellektuális fejlődését, és siettesse hárommillió, rabszolgaként tartott honfitársunk szabadságának eljövételét*” (idézi Risley 2002: 17). A déli újságok, köztük Robert Barnwell Reth Charlestone Mercury című lapja ugyanakkor a rabszolgaság intézményének fenntartása mellett állt ki.

A rabszolgatartást eltörlő polgárháború (1861–1865) után a sajtó visszatért a pártatlanság hagyományához. E fejleményben szerepet játszott a technikai, társadalmi és politikai feltételek változása is. A nyomdatechnika fejlődése lehetővé tette a jó minőségű képek nyomását, és ezen keresztül a valóság hitelesebb bemutatását. A nagyvárosok népessége gyorsan növekedett, a lapok így mind jobban számíthattak az eladott példányok és a hirdetések utáni bevételekre (Kilmer 2002: 26). A pártsajtó hanyatlásában szerepet játszott az is, hogy az 1860-as években Lincoln elnök szakított a kormánylapok hagyományával, és arra buzdította az újságírókat, hogy saját véleményüknek adjanak hangot. A választókkal már a távirati irodák – köztük az Associated Press –

közbeiktatásával tartotta a kapcsolatot; a hírügynökségi jelentések már csak a tények leírására szorítkoztak, és nem kommentálták azokat (Risley 2002: 18).

3.4. A sárga sajtó és a minőségi lapok

A 19. század utolsó évtizedeiben és a 20. század elején a sárga sajtó (*the yellow press*) és a minőségi lapok egymás mellett élése jellemezte az amerikai újságírást.

A sárga sajtó a filléres lapok katasztrófa- és bűnügyi tematikáját bővítette tovább. Repertoárjába felvette a botrányokról, szexuális témákról, hamis tudományos felfedezésekről szóló beszámolókat, és ábrázolásmódját kiegészítette az új technológia nyújtotta lehetőségekkel, köztük a fényképpel (Keeler et al. 2002: 49). A sárga sajtó – akárcsak a filléres sajtó – a tömegeket igyekezett megszólítani, és került a politikai kérdésekben való állásfoglalást.

A sárga sajtó kialakulásában kulcsszerepet játszott a magyar származású hírlapíró és laptulajdonos, Joseph Pulitzer (1847–1911). A legrangosabb szakmai díj névadója így összegezte az újságírás feladatait egy korai lapjában, a *St. Louis Post-Dispatch*-ben írt vezércikkében: „*A Post-Dispatch egyetlen pártot sem fog szolgálni, hanem a népet, nem a »republikánizmus« szócsové lesz, hanem az igazságé [...] nem támogatja a kormányzatot, hanem bírálni fogja azt, szembezáll minden csalással és ámtással, legyen az bármi és bárhol, elveket és eszméket fog támogatni, mintsem előítéleteket és pártoskodást. Ezen eszmék és elvek pontosan azok, amelyek kormányzatunkat eredetileg létrehozták és amelyeknek köszönhetjük hazánk csodálatos gyarodását és fejlődését. Azok, amelyek lehetővé teszik a Köztársaságot, és amelyek nélkül valódi köztársaság nem létezhet. Ezek az igaz, eredeti és valóságos demokrácia eszméi*” (Pulitzert idézi saját fordításában Csillag 2000: 40). Pulitzer koncepciójának középpontjában a hatalommal szembeni kritikus távolságtartás, a részérdekeket képviselő pártok támogatásának elutasítása és a konszenzusos értékek („az igaz, eredeti és valóságos demokrácia eszméi”) képviselése, valamint az egész politikai közösség („a nép”) szolgálata állt, megelőlegezve a „társadalomnak felelős” sajtó eszményét, noha a társadalmi felelősség fogalma csak évtizedekkel később jelent meg (lásd alább).

Pulitzer második, a *St. Louis Post-Dispatch*-nél jóval nagyobb sikert elért lapja, a *New York World*, valamint legnagyobb konkurense, a William Randolph Hearst által kiadott *New York Journal* felszólalt a munkások rossz munkakörülményei, a bevándorlókkal szemben alkalmazott mostoha bánásmód és a korrupció ellen. Ugyanakkor a piactól való függésük – vagyis a közönség maximálásának törvénye – arra készítette őket, hogy mind drámaibb és szenzációsabb formában számoljanak be a napi eseményekről. A közszolgálat eszménye így sajátos módon keveredett az üzleti megfontolásokkal. Pulitzer és Hearst lapjai a „sárga sajtó” elnevezést arról a „Sárga Kölyök” nevű képregény-figuráról nyerték, akinek történeteit egyformán közzölték. A sárga sajtó tartalmát tekintve emlékeztetett a filléres lapokra, ám azoktól megkülönböztette, hogy kitalált történeteket már nem tüntetett fel valóságosként (Pribeanic-Smith 2002: 268–271; Rounds 2002: 222).

Más lapok elhatárolódtak a sárga lapok gyakorlatától, és a jó ízlésre való hivatkozással igyekeztek megkülönböztetni magukat olvasóik előtt piaci versenytársaiktól – erre utal a *New York Times* híres szlogenje, a „*Mindaz, ami túri a nyomdafestéket*” (Iggers 1998: 57–60).²² Horace Greeley, a *New York Tribune* főszerkesztője pedig amellettt érvelt, hogy a lapoknak „*reprezentatív híreket*” kell közölniük, függetlenül hirdetőik érdekeitől; a szenzációs események mellett be kell számolniuk a tudományos felfedezésekről is, és nevelniük kell olvasóikat (Keeler et al. 2002: 47).

A 19. század végén, a 20. első felében fokozatosan megerősödött a kereskedelmi és politikai érdekektől egyaránt független újságírás eszménye. A minőségi lapok már nem elégedtek meg a politikusoktól és a távirati irodáktól származó információkkal; maguk indultak a hírek nyomába. Az újságírók a nyilvánosság „örkutyáinak” tekintették magukat, a valóság feltárására esküdtek, írásaikban a nagyvállalatok és a politikusok közötti összefonódásokat tárták fel. Legfontosabb fórumuk a már említett *New York Times* mellett az 1893-ban alapított *McClure's* volt. Törekvéseik sokszor a politikusok ellenállásába ütköztek. Roosevelt elnök „trágyatúróként” (*muckraker*) emlegette őket; a dehonesztálónak szánt jelzőt az újságírók felvállalták. A tényfeltáró sajtó egyik kiemelkedő újságírója Ida Tarbell volt, aki a Standard Oil Company monopolista törekvéseit és kíméletlen módszereit tárta fel.

A „trágyatúró” újságírás sajátos módon egyesítette magában a valóságot feltáró és a kommentárokat mellőző, illetve a társadalmi változásokat sürgető, aktivista újságírást: célja az volt, hogy szigorúan a tényekre fókuszálva felrzza az embereket és megváltoztassa a társadalmat. A tényfeltáró sajtó nem maradt hatástalan: az 1900-as évek elején a törvényalkotó számos olyan jogszabályt hozott, amely az újságírók által feltárt társadalmi visszasságokat – köztük a gyermekmunkát és a trösztök uralmát – volt hivatva enyhíteni. A „trágyatúró” újságírás fénykora 1903 és 1917 között volt; népszerűségének az vetett véget, hogy 1917-ben az Egyesült Államok belépett az első világháborúba, és a közönség érdeklődése más témák felé fordult (Aucoin 2002: 210–212; Green 2002: 39; Rounds 2002: 224).

A minőségi sajtó kialakulásával párhuzamosan a szakmai-etikai normákról folyó diskurzus is intenzívebbé vált. Az első szakmai-etikai kódex, a *Philadelphia Public Ledger* „24 szabálya” az 1860-as években jelent meg. A szabályzat az „etika” szót még nem használta; a fogalom az újságírás kontextusában először W.S. Lilly „Az újságírás etikája” (*The Ethics of Journalism*) című, 1889-ben kiadott esszéjében bukkant fel. 1909-ben megalakult az Újságírók Szövetsége (*Society of Professional Journalists/Sigma Delta Chi*), amely később a legrangosabb szakmai szervezetek egyikévé vált. 1910-ben a Kansasi Szerkesztők Szövetsége elfogadta az első etikai kódexet, amelynek szerzője William E. Miller volt; az 1920-as években számos más államban is megjelentek az első szakmai-etikai szabálygyűjtemények, amelyek az igazság feltárását, a kereskedelmi és politikai érdekek érvényesülésének elutasítását sürgették. Az első egyetemi szintű újságíróképzést nyújtó intézmény a Columbia Egyetemen nyílt meg 1912-ben, Pulitzer kétmillió dolláros támogatásának köszönhetően (Christians 1997: 15–16; Keeler et al. 2002: 49–

3.5. A társadalomnak felelős sajtó

A független újságírás eszménye ismét háttérbe szorult az első világháború alatt, amikor a lapokban a valóság feltárására való törekvés helyett az elkötelezettség felvállalása – a hazafias propaganda – vált dominánssá, nem kis részben a kormányzat háborús cenzúrája miatt (Torres 2002: 242). Az azonban, hogy a sajtó a háborúban kiszolgált a kormány propagandaigényeit, visszaütött: az újságok sokak szemében elvesztették hitelüket. Változatlanul problémát jelentett a népszerű lapok tudósítási gyakorlata is. Brit mintára 1919-ben jelentek meg az első bulvárlapok (*the tabloid press*). A *New York Daily News* és a *Daily Mirror* kisebb méretű – így a tömegközlekedési eszközökön könnyebben olvasható – volt, mint a korábbi lapok. A bulvárlapok a filléres és a sárga sajtó szenzáció-tematikáját követték, ám – szemben elődjekkel – a bombasztikus beszámolókat hatalmas képekkel és szalagcímekkel még jobban felnagyították, és pornográf képeket is közöltek (Pribanic-Smith 2002: 271–273).

Az első világháborút követő évtizedekben a sajtó szavahihetőségének csökkenése miatt ismét intenzívebbé váltak a szakmai-etikai szabályok elfogadására tett törekvések. 1922-ben megalakult az Amerikai Lapszerkesztők Szövetsége (*American Society of Newspaper Editors*, ASNE), amely később – akárcsak az Újságírók Szövetsége – a legrangosabb szakmai szervezetek egyikévé vált. Az ASNE 1926-ban úgy döntött, hogy szakmai-etikai kódexének betartását önkéntessé teszi, és egyetlen szankciónak a nyilvánosságot tekinti; ezzel megteremtette az önszabályozás ma is mintaértékűnek tekintett modelljét. Ekkor alapították a kiemelkedő szakmai teljesítményt elismerő első díjakat.²³ És ebben az időben, 1924-ben jelent meg az első szakmai-etikai tankönyv, Nelson Crawford „Újságírói etika” című munkája. Általánossá vált az újságíróképzés: 1926-ban már 50 intézményben 5 500 leendő újságírót képeztek (Evensen 2002: 263).

A második világháborúban az amerikai sajtó részben a kormányzati cenzúra hatására, részben hazafias elkötelezettségből ismét a kormányzati propaganda eszköze lett (Torres 2002: 243–244). A gazdasági felemelkedés új lendületet adott a világválság és a háború éveiben háttérbe szorult bulvársajtónak is (Pribanic-Smith 2002: 274–275). Mindez ismét felvetette a sajtó felelősségének kérdését.

1942-ben létrejött a Hutchins Bizottság, amely a sajtó teljesítményét és az állami szabályozás szükségességét vizsgálta. A testület 1947-ben közzétett „*Szabad és felelős sajtó*” címmel kiadott jelentésében élesen bírálta a lapokat. Megállapította, hogy „[a] sajtó inkább a rendkívülit hangsúlyozza, mint a jellemzőt, inkább a szenzációsat, mint a fontosat. Figyelmét oly mértékben fordítja ezekre a dolgokra, hogy az állampolgárt már nem látja el a közösségen belüli feladatainak betöltéséhez szükséges információkkal és szempontokkal” (idézi Iggers 1998: 68). A jelentés a sajtó „*társadalmi felelősségét*” hangsúlyozta. A kifejezés, amely arra utalt, hogy az újságírók a széles értelemben vett közönségnek (nem a hirdetőknak, a pártoknak vagy a kormánynak) tartoznak elszámolással, e jelentés szövegében jelent először, noha a szakmai diskurzusban – például Pulitzer idézett vezércikkében – már voltak előzményei. A bizottság a sajtó legfontosabb feladatáknak a választók valóság-hű tájékoztatását jelölte meg, azzal érvelve, hogy ez a politikai döntéshozatalban való részvételük előfeltétele; ezzel egyfajta utilitarista filozófiai alapot kínált, amelyből a szakmai-etikai kódexek levezethetők. A bizottság jelentésében az állt, hogy a sajtónak „*igaz és átfogó képet kell nyújtania a napi eseményekről, olyan kontextusban, amelyben értelmezhetőek. [...] A vélemény- és a bírálatcsere fórumaként*” kell szolgálnia, és „*reprezentatív képet kell nyújtania a társadalmat alkotó csoportokról*” (idézi Lambeth 1992: 6–8). A bizottság nem javasolta a sajtó állami szabályozását, de felvetette egy olyan szakmai testület felállítását, amely a vitás szakmai-etikai kérdésekben állást foglalna a nyilvánosság előtt (lásd még Cantril 1991: 185–186; Keeler et al. 2002: 51).

A sajtó társadalmi felelősségének jegyében az 1960-as években számos újság állított fel házon belüli ombudsmani hivatalt, amelynek feladata az olvasói panaszok kivizsgálása és a lap hasábjain való megvitatása volt (Smith 1999: 23–24).²⁴ Ugyancsak a bizottság által kezdeményezett szakmai vita hatására jött létre 1972-ben a magánforrásokból működtetett Országos Sajtótanács, amely az objektivitás jegyében a beérkezett panaszok alapján azt vizsgálta, hogy igazságosan és pontosan számolt-e be a sajtó a különböző eseményekről. A Sajtótanács nem alkalmazott szankciókat a szakmai-etikai szabályokkal szemben vétő újságírók ellen, de állásfoglalásait nyilvánosságra hozta (Cantril 1991: 186).²⁵

Az objektivitás a Hutchins Bizottság jelentésének publikálásakor vált a szakmai diskurzus egyik kulcsfogalmává, noha történeti gyökerei messzire – legalább Zenger 1733-as peréig – nyúlnak vissza. A fogalmat először valószínűleg Charles Ross, a St. Louis Post-Dispatch főszerkesztője, a Missouri Egyetem tanára alkalmazta a hírek pontos, igazságos és kiegyensúlyozott bemutatására (Evensen 2002: 263). Objektivitáson azt értették, hogy az újságíró munkája során nem befolyásolják személyes, szubjektív nézetei vagy érzései (Frost 2000: 158); vitatott politikai, erkölcsi vagy gazdasági kérdésekben nem foglal állást (Martin 1997: 55). Az objektivitás követelménye rutinszerű eljárást jelöl, amely magában foglalja az igazságosságot, a pontosságot, a tárgyyszerűséget, a semlegességre vagy pártatlanságra való törekvést, a másik fél megkérdezését, az állítások bizonyítását, a tények és a vélemények szétválasztását, valamint az újságírói összeférhetetlenséget (Iggers 1998: 42–45; Croteau & Hoynes 2000: 131–132; Schulz 2002: 78). A pozitívista tudományfilozófia jegyében úgy vélték, a tényekre való fókuszálás által a valóság és rajta keresztül az igazság a sajtó hasábjain hasonló módszerekkel ragadható meg, mint a természettudományok terén (McNair 1998: 65–66). E pozitívista nézet továbbgondolásaként jelent meg 1973-ban Philip Meyer azóta több kiadást megélt könyve, „*A pontos újságírás*” (*Precision Journalism*), amelyben részletes módszertani útmutatót mellékelve arra bízta az újságírókat, hogy munkájuk során a társadalomtudományok eszköztárát használva tárják fel a valóságot, és adatokkal, táblázatokkal, ábrákkal támasszák alá állításait.

A kor újságírói az objektivitásban látták azt az eszközt, amely – összhangban a társadalmi felelősség eszméjével –

helyreállíthatja a sajtó hitelét. A fogalom azt implikálja, hogy az újságíró csupán bemutatja a valóságot, de nem alakítja azt. Az objektivitás eszménye nemcsak a közönség bizalmának visszaszerzését szolgálta, de fontos állomás volt az újságírók professzionalizálódásában is. Szorosra zárta az újságírók sorait: továbbra is bárki írhatott újságot, de a szakma elismerésére csak az tarthatott számot, aki megfelelt az objektivitás elve által diktált alapvető módszertani kritériumoknak (Iggers 1998: 62–65).

A társadalmi felelősség modelljének fontos előzménye volt az elektronikus média állami szabályozása is. Kezdetben, az 1920-as évek elején bárki alapíthatott rádióállomást, ám a szabályozatlanság hiánya miatt a gyorsan fejlődő, kereskedelmi alapon működő rádiófóniában hamarosan kaotikus viszonyok alakultak ki: ugyanazon a frekvencián több különböző rádióállomás sugározta műsorát. 1927-ben már országszerte 732, csak New Yorkban 38 rádióállomás működött. A frekvenciaelosztás felügyeletére 1927-ben létrehozták a Szövetségi Rádióbizottságot (a mai Szövetségi Kommunikációs Bizottság, az FCC elődjét), amely több, egymással versengő pályázó jelentkezése esetén annak adta használatba a köztulajdonnak tekintett frekvenciát, amelynek műsora pályamunkája szerint jobban szolgálta a közérdeket (lásd még Nyíri 2000). Ezzel a lépéssel a rádiós szerkesztőket is arra sarkallták, hogy műsorkészítési elveiket a közjóból – ne kereskedelmi vagy politikai érdekeiből – vezessék le. Ugyanezek az elvek tükröződtek az 1937-ben elfogadott önkéntes Rádiós Kódexben is. Ez – arra hivatkozva, hogy „*az országos rádióhálózatok tulajdonosainak figyelembe kell venniük az amerikai nép magasabb rendű érdekeit*” is – kimondta, hogy a rádiók közötti versenynek nem szabad alárendelni az igazságot és az objektivitást, és a szenzációs, izléstelen beszámolók kerülésére szólította fel a műsorszolgáltatókat.

A frekvenciaelosztás szempontjaihoz hasonló elveket fogalmazott meg az FCC akkor is, amikor két évvel a Hutchins Bizottság jelentése után, 1949-ben kibocsátotta a műsorszolgáltatókat kötelező Méltányosság Doktrínát (*Fairness Doctrine*). Ez – összhangban az objektivitás által diktált elvekkel – megkövetelte a szerkesztőktől, hogy vitás ügyekben valamennyi érintett fél álláspontját bemutassák, azoknak pedig, akiket bírálnak műsoraikban, biztosítsák a válaszadás jogát (Lashley 1992: 18–19; Martin 1997: 54).²⁶ A Méltányosság Doktrína jogosságát többen vitatták, arra hivatkozva, hogy sérti a sajtónak az Alkotmány első kiegészítésében garantált szabadságát,²⁷ de a Legfelsőbb Bíróság megerősítette a döntést.²⁸ A szabály szükségességét azzal indokolták, hogy a frekvenciák száma korlátozott, így – szemben a nyomtatott sajtóval – az elektronikus médiában nem lehet a „külső plurális” modellt (azaz az egy szerkesztőség: egy nézőpont elvét) megvalósítani. Az eltérő véleményeket tehát egy „belső plurális” modellben, a szerkesztőségeken belül kellett kifejezni.²⁹

A sajtó társadalmi felelősségét hangsúlyozó Hutchins-jelentés ugyanakkor a szakma egy részének ellenállásába ütközött. William Peter Hamilton így írt a Wall Street Journalben: „*Az újság magánvállalkozás; semmivel nem tartozik a közösségnek, jogai nem a közösségtől származnak. Ezért semmi köze a közérdekhez. Hangsúlyozom: az újság tulajdonosa a kiadó, aki egy terméket értékesít, és maga viseli a kockázatot*” (idézi Iggers 1998: 68). Így továbbra is voltak, akik nemcsak mindennapi praxisukban, de retorikájukban is a sajtó üzleti célokat szolgáló, áru jellegét tekintették a szakmai szabályok alapjának, olvasóikat pedig fogyasztói, nem állampolgári minőségükben szólították meg. Volt, aki az objektivitás eszményét is megkérdőjelezte. Curtis MacDougall, az „Értelmező tudósítás” (*Interpretive Reporting*) című munka szerzője szerint „*[a]z objektivitás képtelenség; ha mégis lehetséges, úgy kerülendő*” (idézi Evensen 2002: 263).

A következő évtizedekben mégis az objektivitás-doktrína és általában a független újságírás hódított tért. Ebben szerepet játszott három politikai fejlemény is: a Joseph McCarthy szenátor által vezetett kommunistaüldözés az 1950-es évek elején, a vietnami háború az 1960-as években és a Watergate-ügy az 1970-es évek elején. McCarthy úgy vélekedett, hogy az amerikai kulturális élet és az államapparátus kulcspozícióit a kommunisták sajátították ki. Kezdetben sikeresen állította maga mellé a sajtót, ám később, amikor „boszorkányüldözésnek” is nevezett tevékenysége irracionális méreteket öltött, az újságírók szembefordultak vele. A szenátorral szemben kritikus lapok és médiumok – köztük a *Christian Science Monitor*, a *Milwaukee Journal* és a CBS televízió – is szerepet játszottak abban, hogy végül, 1954-ben, a szenátus megvonta McCarthytól a bizalmat. A McCarthy-ügy arról tanúskodott, hogy nem elég, ha az újságírók beszámolnak a politikusok nyilatkozatairól, hanem fel kell tárnuk állításaik valóságtartalmát is (Smith 1999: 38–40; Kilmer 2002: 29).

A vietnami háború (1961–1973) katasztrófája ugyancsak arra hívta fel a figyelmet, hogy a sajtónak távolságtartással kell fogadnia a kormányzati retorikát. Az újságíró-társadalom többsége kezdetben a katonai beavatkozás mellett állt, de a konfliktus elhúzódásával megváltozott a közhangulat. A háborúról tudósító televíziók képei mind jobban rácsáfoltak a kormányzat hivatalos retorikájára. A háború egyre rosszabb sajtója sokak szerint szerepet játszott abban, hogy végül Nixon elnök az amerikai csapatok kivonása mellett döntött (Martin 1997: 56; Torres 2002: 244). Igaz, más elemzők szerint nem egyértelmű, hogy a média befolyásolta-e, vagy csupán tükrözte a közvéleményben fokozatosan kialakuló háborúellenes hangulatot (vö. Hallin 2001: 20–22).

A Watergate-ügy (1972–74) során a Washington Post két újságírója, Bob Woodward és Carl Bernstein feltárta, hogy Nixon emberei törvénytelenül hallgatták le az elnök politikai ellenfeleit. Az ügy az alkalmazottait fedező Nixon elnök lemondásához vezetett (Aucoin 2002: 215–216; Keeler et al. 2002: 52). A McCarthy-korszak, a vietnami háború és a Watergate-ügy tanulsága egyaránt az volt, hogy a kormányzat hajlamos az információkat saját érdekeinek megfelelően elhallgatni vagy bemutatni, és hogy a tényeket feltáró sajtó – a társadalomért viselt felelősség jegyében – valóban képes lehet betölteni őrkutya szerepét.

3.6. Az új újságírás

Az objektivitás-doktrína híveinek a következő évtizedekben új kihívással kellett szembenézniük. Az 1960-as években jelentkező társadalmi válságot kísérő polgárjogi mozgalmak aktivistái az újságírásban is megkérdőjelezték a bevett módszertani szabályokat. A társadalom átalakítását, a hátrányos helyzetű csoportok – különösen a feketék

és a nők – pozitív diszkriminációját szorgalmazó mozgalmak hívei szerint az objektivitás-doktrína a „fehér férfiak” hatalmi szempontjait képviseli, a fennálló rendet konzerválja. James Curran brit médiakutató tömören így összegzi az objektivitás-doktrína kritikáját: „*az elkötelezettség hiánya a hatalmi intézményektől és csoportoktól mint »akkreditált« forrásoktól való passzív függéshez vezet. A lusta újságírásnak kedvez, ami azt jelenti, hogy az újságírók nem független módon erednek az információk nyomába, és nem az igazságot értékelik a hamissággal szemben. Az pedig, hogy a hangsúlyt a »kemény« hírekre és a tényszerű tájékoztatásra helyezik, még előttük is elfedi azt, hogy tudattalanul a hírek szelektálásának és értelmezésének domináns kereteire támaszkodnak*” (Curran 1991: 32). A tényekre fókuszáló újságíró képtelen arra, hogy a különböző szubkultúrákat, a hátrányos helyzetű csoportok szempontjait értelmezze, azok képviselőinek szemével lássa és láttassa a világot.

A polgári jogi mozgalmak hívei az objektivitás-doktrínán alapuló hagyományos újságírással szemben a pártoktól független, de politikailag aktív, személyes hangvételű és elkötelezett „új újságírás” (*new journalism*) szükségességét hangsúlyozták. Az új újságírás jellemzően posztmodern jelenség. Megkérdőjelezi a társadalmi konszenzusokat; az egyetlen és üdvözítő igazság helyett a párhuzamos igazságok létezésében hisz, és azokat kívánja feltárni. A racionálissal egyenrangúnak tekinti az emocionálist; a tények helyett pedig a mögöttük megbúvó igazságot keresi (Merrill 1995: 35–45). Ray Mungo, az új újságírás egyik vezéralakja szerint „*[a] tények kevésbé fontosak, mint az igazság; a kettő korántsem azonos [...] a száraz tények szinte mindig unalmasak, és akár el is ferdíthetik az igazságot; az emberi kifejezés legmagasabb célja az Igazság*” (idézi Rounds 2002: 226). Az új újságírás történeti előzményei között éppúgy megtaláljuk Frederick Douglass North Starját, mint a társadalmi igazságtalanságok ellen küzdő „trágyatúró” lapokat. Az új újságírás legfőbb fórumai a *San Francisco Bay Guardian* és a *Village Voice* voltak, de az új újságírás módszertanát alkalmazó írások megjelentek a sajtó fősodrában is.

Az új újságírás hívei eszméiket egyebek mellett a Kerner Bizottság 1968-as jelentésére alapozták. A testület azt vizsgálta, felelősséggel bírt-e a sajtó az 1960-as évek végén több nagyvárosban kirobbant faji zavargásokért. A lapok közvetlen felelősségét ugyan nem állapította meg, de hangsúlyozta, hogy a fehérek által dominált média nem foglalkozott kellőképpen a fekete kisebbség problémáival. A jelentés után egy évvel újabb tanulmány jelent meg, amely megállapította, hogy a nagyvárosi újságírók csupán 2,6 százaléka volt fekete, négyezer hírszerkesztő közül pedig csupán egy (Christians 1997: 20).

Az amerikai új újságírás közeli rokonságban van az újságírás európai hagyományával. Hívei a sajtót a társadalmi és politikai harc eszközeként tekintették, amelynek különösen a hátrányos helyzetű csoportok felemelésében van szerepe. A szólás szabadságát az elitek mellett azoknak is biztosítani kívánták, akik korábban a sajtóban nem jutottak megszólalási lehetőséghez.

3.7. Az objektivitás reneszánsza

Az 1970-es években az amerikai újságírásról szóló szakmai diskurzusból nem volt egyértelműen domináns paradigma: a korszakot az objektivitás-doktrína és az új újságírás egymás mellett élése jellemezte. Az 1980-as évek elején azonban néhány nagy visszhangot kiváltott etikai ügy ásta alá az új újságírás hitelességét, és erősítette meg az objektivitás-doktrínába vetett hitet. Különösen Janet Cooke esete kavart vihart: 1981-ben a *Washington Post* újságírója Pulitzer-díjat kapott „Jimmy világa” című írásáért, amelyben egy fekete bőrű, nyolcéves kábítószer-élvező fiú életéről számolt be. Utóbb azonban a dokumentum formájában megírt riport fikciónak bizonyult. Bár a leírt jelenség kétségtelenül valóságos volt, maga Jimmy sohasem létezett, a riport nem tényeken alapult. Az ügy botrányt kavart, a díjat visszavonták, Janet Cooke felhagyott az újságírói pályával, a sajtóban pedig az objektivitás-doktrína hívei az új újságírást támadták (Iggers 1998: 11–12). Nem sokkal később kiderült, hogy a *New York Times* szabadúszó újságírója, Christopher Jones kambodzsai beszámolóját otthon, Spanyolországban írta meg, történetének egy részét egyszerűen André Malreaux egyik regényéből véve át. Mindkét botrány – és számos további, kisebb vihart kavart eset – arról tanúskodott, hogy a mégoly jó ügy mellett elkötelezett újságírás is a valóság torzításához vezethet. A közvélemény-kutatási eredmények szerint az újságírókba vetett bizalom csökkent: 1976-ban még az emberek 28 százaléka bízott meg a sajtóban, 1983-ban már csak 13,4 százalékuk (Lambeth 1992: 2–3).

A 20. század legutolsó évtizedeiben a viszonylagos társadalmi béke és gazdasági fejlődés körülményei között a szakmai diskurzusból ismét az objektivitás-doktrína vált a domináns paradigmává, miközben a politikai vagy kereskedelmi érdekeket szolgáló újságírás mellett szóló érvek a háttérbe szorultak. Ugyanakkor az objektivitás-elvű újságírás módszertana is átalakult, részben az új újságírás hívei által megfogalmazott bírálatok hatására. A lapok többsége ma már nemcsak leírja a tényeket, de értelmezni is igyekszik azokat. Egyes újságok – például a *USA Today* – mindjárt két, ellenkező előjelű kommentárt is fűznek a kurrens eseményeket leíró tudósítások mellé.

Ma az újságíró-képző intézmények zöme az objektivitás-elvű újságírást tanítja (Merrill 1995: 45), és ez áll a legfontosabb szakmai-etikai kódexek középpontjában is (lásd alább). Az újságírók körében végzett felmérések szerint a vezető szerkesztők zöme a tények feltárását tartja az újságírás legfontosabb feladatának (Evensen 2002: 258). Ugyanakkor a szakmai diskurzusból ma is vita folyik az objektivitás normáiról, és a szakma folyamatosan kutatja, hogyan lehet tökéletesíteni az objektivitás módszertanát. A mai szakmai vitát nem kis mértékben az motiválja, hogy a nyomtatott sajtó olvasottsága folyamatosan csökken: 1965-ben még a megkérdezett amerikaiak 71 százaléka válaszolta azt, hogy az előző napon olvasott újságot, 1995-ben már csak 45 százalékuk (Iggers 1998: 3). Ez az arány 2002-re 41 százalékosra esett, a fiatalok körében pedig mindössze 25 százalékos volt.³⁰ A televízió lépett elő az első számú hírforrássá. Mivel a televíziós hírműsorok rövidek, és a lehető legszélesebb közönséget célozzák meg, a nyomtatott sajtónál is jobban hajlanak a valóság leegyszerűsített, sztereotipikus, személy- és eseményközpontú ábrázolására, így hasonló szakmai-etikai kérdéseket vetnek fel, mint egykor a filléres, a sárga és a bulvárlapok. A 2003 márciusában kirobbant harmadik iraki háború valószínűleg szintén az objektivitás-doktrína körüli viták fellángolásához vezet majd.³¹ Akárcsak a legtöbb korábbi háború alatt, a vezető médiumok (különösen

az Egyesült Államokban a nézettségben a CNN-t is megelőző csatorna, a Fox News) most is nyíltan elkötelezték magukat a katonai beavatkozás mellett.³² Beavatkozás-párti elkötelezettségüket nemcsak hazafias érzelmeik motiválták, de feltehetően üzleti megfontolások is: a lakosság mintegy 70 százaléka támogatta a koalíciós csapatokat, így a háború melletti elkötelezettség a nézettséget is növelte.³³

3.8. Összegzés

Némileg leegyszerűsítve az amerikai újságírás történetét, azt mondhatjuk, hogy három paradigma élt egymás mellett. A viszonylagos béke, gazdasági fejlődés és társadalmi konszenzus idején a lapok általában a valóság hű ábrázolására törekedtek; ilyenkor az objektivitás-doktrína (vagy annak valamelyik történeti előzménye) dominált. A társadalmi válságok azonban arra készítették az újságírókat, hogy nyíltan állást foglaljanak, és maguk is a valóság alakítására törekedjenek; konfliktusok idején így a különböző politikai csoportosulások vagy eszmék mellett elkötelezett újságírás uralkodott. Míg e két paradigma váltogatta egymást, az újságírás harmadik – kereskedelmi érdekeket szolgáló, a valóság bemutatását a szórakoztatás szempontjainak alárendelő – paradigmája az 1830-as évektől napjainkig szinte változatlan formában élvezte a közönség támogatását és a szakma megvetését.

4. Az objektivitás-doktrína

Hogyan nevesítik az újságírás feladatait a legfontosabb amerikai szakmai-etikai kódexek? Valamennyi újság, médium, vagy akár szakmai tömörülés kódexének idézésére itt nincs hely, ezért az alábbiakban csak a legtekintélyesebbnek tartott szervezetek kódexeinek legfrissebb változataiból idézek. Azokat a részleteket emelem ki, amelyek általában az újságírás feladatait és az ezekből következő legfontosabb szakmai-etikai szabályokat tükrözik.

Az ASNE utoljára 1975-ben újrafogalmazott kódexe kimondja, hogy „[a]z Első Alkotmánykiegészítés, amely a törvényhozókkal szemben védi a sajtó szabadságát, garantálja, hogy az emberek a sajtón keresztül érvényesítsék alkotmányos jogukat, ezért az újságírókra különös felelősséget ró. [...] A hírek és vélemények összegyűjtésének és terjesztésének legfontosabb célja, hogy a közjó szolgálatában tájékoztassa az embereket, és képessé tegye őket az aktuális kérdések megítélésére. [...] Minden lehetséges eszközzel arra kell törekedni, hogy a hírek pontosak és torzításmentesek legyenek, a megfelelő kontextusban szerepeljenek, és valamennyi érintett fél álláspontját méltányosan mutassák be. A vezércikkeknek, elemzéseknek és kommentároknak éppúgy tiszteletben kell tartaniuk a tények pontos bemutatását előíró normákat, mint a híreknek. [...] Az olvasó számára világos módon meg kell különböztetni a híreket és a véleményeket.”

A Rádiós és Televíziós Hírszerkesztők Szövetsége (Radio-Television News Directors Association) 1987-ben egyhangúlag elfogadott kódexe ugyancsak kimondja, hogy „[a] rádiós és televíziós újságírók felelőssége, hogy a fontos és érdekes információkat összegyűjtsék, és pontos, becsületos, pártatlan módon tájékoztassák a közönséget. [...] kerüljék a szenzációhajhászt és a hírek félrevezető bemutatását [...] világosan különböztessék meg [a hírektől] a véleményeket és a kommentárokat.”

A Lapszerkesztők Szövetségének (Associated Press Managing Editors) 1994-ben elfogadott etikai alapelvei szintén kimondják, hogy „[a] közönség kiemelkedő joga, hogy tájékozódjon a fontos kérdésekről. A sajtó különös felelőssége, hogy [...] éber őrkutyája legyen jogos közérdekeiknek. [...] A jó újság igazságos, pontos, őszinte, felelős, független, és tiszteletben tartja a jó ízlést. Vezérelve az igazság. Kerüli azokat a módszereket, amelyek megakadályozzák abban, hogy a hírekről igazságosan, pontosan és torzítás nélkül számoljon be. [...] Arra kell törekednie, hogy az ügyeket pártatlanul mutassa be, és érzelemmentes módon kezelje a vitatott kérdéseket. Fórumot kell nyújtania a kommentárok és bírálatok cseréjének, különösen akkor, ha a szóban forgó kommentár szemben áll a szerkesztőség véleményével. A vezércikkeket, az újságírók és szerkesztők véleményét tartalmazó írásokat világosan meg kell különböztetni [a hírektől]. A közösségi, üzleti vagy személyes érdekek iránti elfogultság nem mutatható meg abban, hogy az újság torzítja vagy téves színben állítja be az eseményeket.”

Az Újságírók Szövetségének utoljára 1996-ban újrafogalmazott kódexe szintén kimondja, hogy „[a]z Újságírók Szövetségének tagjai hisznek abban, hogy a közönség tájékoztatása az igazság előfeltétele és a demokrácia alapja. Az újságírónak az a feladata, hogy e célokat szolgálja az igazság keresése, az események és ügyek igazságos és átfogó bemutatása révén.” Emellett arra biztatja a szerkesztőket, hogy „ügyeljenek, a szalagcímek, hírek, hirdetések, fotók, kép- és hangösszeállítások, rajzok, hangok és idézetek ne torzítva ábrázolják a valóságot. Az eseményeket nem szabad leegyszerűsíteniük vagy kontextusukból kiemelniük. [...] Kerüljék a faji hovatarozáson, nemen, életkoron, földrajzi elhelyezkedésen, szexuális orientáción, mozgássérültségen, fizikai képességeken vagy társadalmi státuson alapuló sztereotípiákat. Támogassák az eszmék cseréjét, még ha egyeseket közülük ellenségesnek találják is. Azoknak is kínáljanak megszólalási lehetőséget, akik máshol nem szólhatnak meg; a hivatalos és a nemhivatalos információforrások egyformán értékesek lehetnek.”

A legfontosabb újságíró-szervezetek szakmai-etikai kódexei tehát a sajtó társadalmi felelősségének modelljét és ennek szellemében az objektivitás-doktrína módszertani követelményét fogalmazzák meg. Kulcsszavaik az „igazság”, a „felelősség”, a „függetlenség” vagy „pártatlanság”, az „igazságosság” és a „pontosság”. Megfogalmazzák a tények tiszteletben tartásának, a hírek és a vélemények szétválasztásának követelményét, és általában explicit módon kijelentik, hogy az újságíró személyes elkötelezettsége nem befolyásolhatja a tudósítás minőségét.

4.1. Az objektivitás-doktrína csapdái

Bár az objektivitás-doktrína szakmai elismertsége a 20. század végén ismét megerősödött, módszertana továbbra is számos megválaszolatlan kérdést vet fel. Ilyen kérdés az, hogy hol húzódnak az objektivitás határai. Vajon az

újságírónak minden vitás ügyben a semleges kívülálló szemével kell-e láttatnia a történéseket, vagy van olyan helyzet, amelyben nem kerülheti el az állásfoglalást? A szélsőséges helyzetek különösen élesen vetik fel ezt a kérdést. Mit tegyen a sajtó akkor, ha az alapvető emberi és demokratikus értékek kerülnek veszélybe? Vajon a New York-i Világkereskedelmi Központ elleni terrortámadásról hírt adó újságírónak semleges és azonos terjedelemben kell-e beszámolnia a Bush-adminisztráció és az al-Kaida álláspontjáról? Vagy akkor jár el helyesen, ha szolidaritást vállal az áldozatokkal, és – elvetve az objektivitás-doktrína mechanikus értelmezését – nem tesz úgy, mintha a két szembenálló fél által képviselt értékrend (egyfelől a szabadság és az egyenlőség, másfelől az elnyomás és az egyenlőtlenség) egyformán megfontolandó alternatíva volna? Sokan úgy vélik, hogy az újságírónak ki kell állnia az emberi és demokratikus jogok érvényesülése mellett.³⁴ Ám ennek az elvnek a gyakorlati alkalmazása: az objektivitás és az értékválasztás helyes aránya már korántsem magától értetődő. Volt, aki úgy gondolta: a sajtó helyesen járt el, amikor szolidaritást vállalt az áldozatokkal, és elítélte a terroristákat; mások azonban azt gondolták: a terroristák álláspontját a sajtó nem az elvárható objektivitással mutatta be (lásd még Bajomi-Lázár 2002b).

Az újságíró és a művelt olvasó számára ma már az is világos, hogy az objektivitás eszményét ennél egyszerűbb esetekben sem könnyű átvinni a gyakorlatba. A hír nem azonos a tényekkel. A hír csupán a tényekről szóló narratíva, amely szükségszerűen magán viseli megfogalmazójának értékítéletét. A témaválasztás, a szövegválasztás, az eredeti kontextus különböző elemeinek kiemelése vagy elhallgatása, a címválasztás, a hírnek a lapon vagy a hírműsoron belüli elhelyezése a priori szempontrendszer alapján történik. A témaválasztás ösztársadalmi ügyvéteheti a helyi üzem bezárását, de elhallgathatja a valóban fontos társadalmi problémákat. A szövegválasztás terroristát vagy szabadságharcost csinálhat a palesztin merénylőből. Az eredeti háttér ábrázolásra méltónak ítélt részletei bűnözőként vagy éppen áldozatként tüntethet fel az osztálytársaira fegyvert emelő iskolásfiút. A szalagcím botrányra dagaszthatja az elnök félrelépését, vagy az egészségügy válságát tételezheti egy egyszerű orvosi műhiba kapcsán. Az olajár emelkedéséről szóló beszámoló felkerülhet a címlapra, vagy megbújhat a gazdasági rovat kishírei között. Mindez megtörténhet úgy is, hogy közben az újságíró betartja az objektivitás formális szabályait, és csak valós tényekről számol be. A szakirodalom ezt nevezi akaratlan torzításnak, amely az újságíró személyes álláspontjáról vagy éppen érintettségéről tanúskodik (*unwitting* vagy *unintended bias*, lásd még Smith 1999: 301–303).

Magának a hírértéknek a pontos definiálatlansága is magában rejti a torzítás lehetőségét. Az újságíró azokat a tényeket tekinti hírértékűnek, amelyek feltevése szerint számot tartanak a közönség érdeklődésére. Ám a közönség várakozásáról csupán áttételes információi vannak, amelyekre például olvasói levelekből tesz szert, vagy egy-egy korábban felmerült téma kedvező fogadtatása (vagyis a lap megemelkedett példányszáma) alapján következtet. Ez azonban azzal járhat, hogy egyes tényeket a sajtó felülreprezentál: már nem kielégíti a közönségnek a róluk szóló hírek iránti igényét, hanem – befolyásolva a hírnapi rendet – maga kreálja azt. Így történhet meg az, hogy amikor a sajtó rendszeresen hírt ad különböző bűncselekményekről, a közönség torzán úgy érzékeli, hogy a közbiztonság hirtelen megromlott, miközben a bűnügyek statisztikai gyakorisága nem növekedett. Az újságírók figyelmét azonban ekkor már a bűnügyek foglalják le, és csak azokat a tényeket írják meg, amelyek a közbiztonság romlását látszanak alátámasztani (*confirmation bias*, lásd még Cohen 1997: 59).

A közönség feltételezett elvárásai másként is meghatározzák a hírek minőségét. A kereskedelmi bevételekből élő újságok és hírműsorok minél több embert akarnak megszólítani. Ez azonban arra készteti őket, hogy beszámolóikat közönségük feltételezett – általában nem túl bőséges – háttértudásához igazítsák. Így a hírek a bonyolult helyett az egyszerűről, a folyamatok helyett a személyekről és az eseményekről számolnak be. A valóságot dramatizált formában – bevezetéssel, folytatással és befejezéssel bíró történetekként – ábrázolják, könnyen feldolgozható sztereotípiákra egyszerűsítve a valós világ bonyolultabb folyamatait (*organizational bias*, Cohen 1997: 63; Lester 1997: 69–72).

A tények bemutatását nagymértékben befolyásolják a „hírgyártás” körülményei is. Kevés kolumnán és műsoridőben kell sok eseményről beszámolni, vagy éppen fordítva: kevés közlésre méltó eseményről szóló hírral kell megtölteni sok kolumnát és műsoridőt. Az újságok, rádióállomások és tévécsatornák anyagi helyzete – különösen a hírforrások bősége és a technikai felszereltség – ugyancsak megszabja, milyen eseményekről szóló beszámolókkal ismerkedik meg közönségük. Azt, hogy mely tényekből lesznek hírek, nemcsak valós társadalmi súlyuk határozza meg. Időnként az újságírás különböző szakmai kényszerei döntenek arról: miről és hogyan értesül a közönség. A szakirodalom e jelenséget nevezi – utalva arra, hogy e torzítás az újságírás műfaji sajátosságaiból ered – strukturális torzításnak (*structural bias*, lásd még Jenei 2001).

A tényközpontú újságírás magában foglalja a semlegesség eszményét is. Azt implikálja, hogy az újságíró – akár a tudományos kutató – csupán megfigyelő. Ez azonban nem magától értetődő. Az újságíró pusztán jelenlétével is befolyásolhatja az eseményeket. A politika mediatisálódott: a politikai diskurzus ma már nem annyira a hagyományos helyszíneken – a kongresszusban, a szenátusban – zajlik, mint a sajtó hasábjain (Sükösd 1993: 32–39). Az a politikus, akinek mondandójáról a sajtó és a média is beszámol, már nem annyira képviselőtársaihoz, mint a jelen lévő sajtóhoz és rajta keresztül a láthatatlan közönséghez beszél, közönségének feltételezett elvárásaihoz igazítja mondandójának tartalmát és stílusát (Sartori 1993: 221).³⁵ A politikust segítik azok a kommunikációs szakemberek is, akiknek az a feladatuk, hogy a megbízóikra kedvező fényt vető ügyekre tereljék a köz figyelmét. Így kerülhetnek lényegtelen dolgokról szóló, kizárólag a média számára rendezett pseudoesemények – koszorúadások, útátadások, politikusok nyugdíjas-otthonokban tett látogatásai – a hírek közé, kiszorítva azokat a híradásokat, amelyek a valóban fontos társadalmi jelenségekről számolnának be.

A mikrofonok és a kamerák jelenléte befolyásolhatja a rendőrség munkáját is. Az olyan dokumentarista szándékú sorozatokban, mint például a „Zsaruk”, amelyekben a riporter elkíséri a járőröző rendőröket, azok mindig kínos udvariassággal bánnak a gyanúsítottakkal. E műsorok láttán a tévénéző gyakran érzi úgy: a belőlük kibontakozó

kép nincs összhangban saját tapasztalataival, amelyek szerint ugyanezen testület tagjai a sajtó távollétében gyakran az egyszerű közlekedési szabálysértőkkel szemben is fenyegetően lépnek fel. A sajtó jelenléte a tüntetéseket felvigyázó rendőröket is rendszerint arra készteti, hogy kesztyűs kézzel bánjanak a rendbontókkal.

Az objektivitásra való törekvés tehát – deklarált céljával szemben – akár hátráltathatja is a közönség tájékozódását, a valóság megismerését. Jeremy Iggers amerikai filozófus-médiakutató egyenesen azt állítja, hogy „[a] tényekre és eseményekre fókuszáló objektív híradás megfosztja súlyuktól az eszméket, és töredékessé teszi a tapasztalatokat, így megnehezíti a komplex társadalmi jelenségek megértését. Az, hogy a [társadalmi] közbeszéd viszonylag inkoherens az olyan fontos társadalmi kérdésekben, mint például a gazdaság vagy az egészségügy, vélhetően annak tudható be, hogy [a sajtó] az eseményekre és a tényekre fókuszál, így dekontextualizálja a releváns információkat” (Iggers 1998: 107).

Az objektivitás-doktrína legfőbb csapdája önnön ambiciózus mivoltában rejlik. Azt implikálja, hogy – akárcsak a tudományok – a sajtó is képes arra, hogy az emberek tájékoztatása érdekében feltárja az események részleteit, a komplex igazságot, a mélyebb, ok-okozati összefüggéseket. A kitűzött célok azonban nincsenek összhangban a lehetőségekkel. Az újságok, a rádiós és televíziós hírműsorok nem azonosak a szakfolyóiratokkal és egyéb tudományos fórumokkal. Strukturális sajátosságaik – különösen a korlátozott terjedelem – miatt az egész helyett csupán a részeket tárhatják fel. Az objektivitás-doktrína a közönségben olyan elvárásokat támaszt a sajtóval szemben, amelyeknek az nem felel meg, mert nem felelhet meg teljes mértékben. Ezzel az objektivitás-doktrína szükségszerűen viszonylagos kudarca itéli önmagát.

4.2. Az objektivitás-doktrína védelmében

A fent összegzett bírálatok azt mutatják, hogy az objektivitás-doktrínát számos belső ellentmondás terheli. Dolgozatom hátralévő részében mégis amellett érvelek, hogy – szemben azzal, amit a doktrína elvi bírálói implikálnak vagy explicit módon állítanak, és szemben a magyar újságírók jó részének mindennapos gyakorlatával – az objektivitás-elvű újságírást hibái ellenére sem szabad elvetni.

Úgy vélem, az objektivitás-doktrína bírálatait csak fenntartásokkal szabad fogadni, legalább három okból. *Egyrészt* azért, mert a kritikusok álláspontja – például Iggers fent idézett véleménye – a tekintetben meglehetősen sommás, hogy nem vesz tudomást arról a munkamegosztásról, amely egyfelől a napisajtó és hírműsorok, másfelől a hetilapok és heti magazinműsorok között van. Míg az előbbieket a friss hírekre fókuszálnak, beszámolóik valóban tényközpontúak, és így szükségszerűen torz képet adnak a valóságról, addig az utóbbiak részletesebb tudósításokban igyekeznek feltárni a tények mögötti összefüggéseket, a napi történésekért felelős folyamatokat is. A jobbára hetilapokban és magazinműsorokban megjelenő tényfeltáró és oknyomozó újságírás – amelynek az Egyesült Államokban a „trágyatúró” újságírásig visszanyúló, hosszú hagyománya van, és amely újabban Magyarországon is meghonosodni látszik – képes betömni a napisajtó és a napi hírműsorok tájékoztatási gyakorlatában keletkező lyukak egy részét. Az objektivitásra törekvő hetilapok és magazinműsorok közelebb viszik a közönségüket a valóság megismeréséhez, mint a napisajtó és a napi hírműsorok, jobban megvalósítják az objektivitás-doktrína alapjául szolgáló társadalmi felelősség modelljének céljait, és kevésbé indokolják a kritikusok bírálatát.

Az objektivitás-doktrína bírálói azt implikálják: a tájékozódás joga magában foglalja azt is, hogy a közönségnek néhány híradásból kell megfelelően tájékozódnia. Nem világos azonban, hogy ez miért volna magától értetődő. Miért jelentené a tájékozódás joga azt, hogy a közönségnek nem kell erőfeszítést tennie? Érvelhetünk úgy is, hogy a tájékozódás jogából csak az következik: az információknak elérhetőeknek kell lenniük. A tájékozódás joga nem foglalja magában a lustasághoz való jogot. A közönségnek több forrásból kell tájékozódnia. Erőfeszítést kell tennie a (politikai) döntéseihez szükséges információk begyűjtése érdekében. Ha ezt nem teszi, és információ töredékek lesznek, az nem (csak) a sajtó felelőssége. E gondolatmenet felveti ugyan a hozzáférés kérdését – mi legyen azokkal, akiknek nincs pénzük arra, hogy több lapra vagy tévécsatornára fizessenek elő? –, de ez már olyan médiapolitikai kérdés, amelynek megoldatlanságát hiba volna az újságírókon számon kérni.

Másrészt azért kell fenntartásokkal fogadni az objektivitás-doktrína kritikáját, mert a bírálók az objektivitás elvén alapuló újságírás kudarcát mindig az objektivitás-doktrína ambiciózus célkitűzéseivel viszonyítják, és nem az újságírás által felvetett szakmai-etikai kérdések tágabb összefüggésében vizsgálják. Így elsiklanak afölött, hogy az objektivitás elvét követő újságírás – kétségtelen gyengéi ellenére is – még mindig közelebb viszi a közönséget a valóság megismeréséhez, mint az objektivitás eszményét elvető pártos, a szenzációs vagy az elkötelezett új újságírás.

Az újságírás alternatív paradigmái és az általuk kínált módszertani megoldások az objektivitás-doktrínánál is problematikusabbak. A tárgyilagosság kritériumát elvető bulvárújságírás, a pártos újságírás és az elkötelezett új újságírás nem osztársadalmi, hanem szűken értelmezett üzleti és politikai célokat szolgál: céljuk a közönség befolyásolása vagy egyszerűen figyelmének elnyerése. Nem azt állítom, hogy az újságírás alternatív paradigmáinak ne lenne létjogosultságuk. Szórakoztató és érdekteljesítő lapokra éppúgy szükség van, mint tájékoztató sajtóra. A bulvársajtó, a kereskedelmi rádiók és televíziók népszerűsége önmagáért beszél, jelezve, hogy valós társadalmi igény mutatkozik az efféle lapokra és médiumokra. A vélemények éppúgy a valóság részét képezik, mint a tények és az összefüggések, ezért egyoldalúságuk ellenére fontos információkat hordoznak a pártokat vagy eszméket képviselő lapok is. Csupán azt állítom: gyengéi ellenére az újságírási paradigmák közül még mindig az objektivitás-doktrínát követő sajtó a legmegfelelőbb eszköze a valóság megismerésének, és így elengedhetetlen előfeltétele annak, hogy az állam polgárai részt vegyenek a politikai döntések meghozatalában.

Harmadrészt az objektivitás-doktrínát ért bírálatokból, bármilyen jogosak is azok, nem következik, hogy – mint az új újságírás hívei vallják és az objektivitás-doktrína számos kritikusa implikálja – a tárgyilagosság tájékoztatás

eszméjét is el kell vetni. Legfeljebb az következik belőle, hogy az objektivitás mai módszertanát át kell gondolni. Az objektivitás módszertanát fejleszteni kell – ennek legfőbb eszköze pedig a folyamatos szakmai párbeszéd és a közönséggel való kapcsolattartás lehet. Az újabb keletű amerikai újságírási kódexek már ezt a törekvést tükrözik. Az (amerikai) Újságírók Szövetségének utoljára 1996-ban újrafogalmazott „Etikai kódexe” például már arra ösztönzi az újságírókat, hogy *„tegyék érthetővé, magyarázzák meg a tudósítások [módszereit], kezdjenek párbeszédet a közönséggel az újságírók magatartásáról. Biztassák arra a közönséget, hogy hangot adjon a sajtóval szembeni sérelmeinek. Ismerjék be és korrigálják hibáikat. Számoljanak be azokról az esetekről, amikor az újságírók és az újságok nem etikus módon járnak el. Ugyanazokat a normákat támasszák saját magukkal szemben, amelyeket másokon számon kérnek.”*

Az objektivitás-doktrínában rejlő csapdák aligha kerülhetők ki, de ha folyamatos szakmai párbeszéd folyik róluk, és így tudatosodnak az újságírókban, a valóságot torzító hatásuk csökkenthető. A róluk folyó szakmai vita a közönséget is képessé teheti arra, hogy megismerje a módszertan buktatóit és az objektív újságírás határait, és egészséges fenntartással fogadja a sajtóbeszámolókat.

5. Következtetések

Az objektivitás-doktrína mai formájában három évszázados fejlődési folyamat eredményeként vált az amerikai újságírás domináns paradigmájává. Térhódításában egyaránt szerepet játszottak az üzleti megfontolások, a közönség megrendült bizalma, az újságírói szakma professzionalizálásának kényszere és az állami médiapolitika.

Az objektivitás eszménye és a belőle levezetett, önszabályozási kódexekbe foglalt szakmai-etikai szabályok az újságírás normáit a közjó szolgálatából vezetik le. Kiindulópontjuk az, hogy az állampolgárok demokratikus döntéshozatalban való részvételének előfeltétele a hiteles tájékoztatás. Az objektivitás eszménye és gyakorlati megvalósítása azonban többszörösen is ellentmondásos; az objektivitásra törekvő sajtó is torzítva számol be a valóságról. Am az, hogy az Egyesült Államokban a szakmai diskurzusban az alternatív újságírási paradigmák közül – gyengéi ellenére is – a 20. század végére éppen az objektivitás-doktrína vált dominánssá, korántsem véletlen. A hiteles tájékoztatás eszményét ambicionáló újságok, rádióállomások és tévécsatornák még mindig jobban megfelelnek a sajtó felemás társadalmi helyzetéből eredeztetett elvárásoknak, mint a pártos, a szenzációs vagy az elkötelezett orgánumok.

A rendszerváltás után Magyarországon is új újságírói normákra lett szükség. Újabban – angolszász hatásra – itt is az objektivitás-doktrína látszik meghonosodni. Az újságírás amerikai fejlődésének, az objektivitás-doktrína ellentmondásainak és pozitívumainak tükrében úgy látszik: az angolszász iskola hazai térhódítása társadalmi szempontból szerencsés fejlemény. Az objektivitás-doktrína úgy viszonyul az újságírás alternatív paradigmáihoz, mint a demokrácia a többi politikai rendszerhez. Ellentmondásai valóságosak, de kudarca csak viszonylagos.

Irodalom

Argejő Éva & Beck László & Hann Endre & Révész Sándor & Terestyéni Tamás (1994) Jelentések az MR és az MTV hírműsorairól. In Kurtán Sándor et al. (szerk.) *Magyarország politikai évkönyve 1994*. Budapest: Demokrácia Kutatások Magyar Központja Alapítvány.

Aucoin, James (2002) Investigative Journalism. In Sloan, David W. & Parcell, Lisa Mullikin (eds) *American Journalism. History, Principles, Practices*. Jefferson, North Carolina & London: McFarland & Company, Inc.

Bajomi-Lázár Péter (2002a) A politikai újságírás normái Magyarországon. *Mozgó Világ*, 2. sz.

Bajomi-Lázár Péter (2002b) A terrortámadás és az objektivitás-doktrína. *Élet és Irodalom*, február 15.

Baranyai Eszter & Plauschin András (2002) A politikai hírműsorok tájékoztatási gyakorlata 2001-ben. *Jel-Kép*, 1. sz.

Beck László ([1994] 1998) Kormánytúlsúly a hírműsorokban. In Argejő Éva (szerk.) *Jelentések könyve*. Budapest: Új Mandátum.

Beck László ([1996] 1998) Három március hírei a képernyőn. In Argejő Éva (szerk.) *Jelentések könyve*. Budapest: Új Mandátum.

Bolgár György (1984) *A New York Times sztori*. Budapest: Fortuna.

Cantril, Albert H. (1991) *The Opinion Connection. Polling, Politics, and the Press*. Washington, D.C.: CQ Press.

Christians, Clifford G. (1997) Chronology. In Cohen, Elliot D. & Elliot, Deni (eds) *Journalism Ethics. A Reference Handbook*. Santa Barbara, California: ABC-CLIO, Inc.

Cohen, Elliot D. (1997) Forms of News Bias. In Cohen, Elliot D. & Elliot, Deni (eds) *Journalism Ethics. A Reference Handbook*. Santa Barbara, California: ABC-CLIO, Inc.

Croteau, David & Hoynes, William (2000) *Media/Society. Industries, Images, and Audiences*. Thousand Oaks, California: Pine Forge Press.

Curran, James (1991) Rethinking the Media as a Public Sphere. In Dahlgren, Peter & Sparks, Colin (eds) *Communication and Citizenship. Journalism and the Public Sphere*. London & New York: Routledge.

Csillag András (2000) *Joseph Pulitzer és az amerikai sajtó*. Budapest: Osiris.

- Farkas Zoltán (1990) Hadijelentés. Harcok a sajtó körül – adalékok egy vitához. *Mozgó Világ*, 7. sz.
- Fletcher, Charles & Pallai Péter (2000) *Visegrádi Jegyzőkönyv. A magyar rádiós és televíziós újságírók önként vállalható etikai kódexe*. BBC World Service Training.
- Frost, Chris (2000) *Media Ethics and Self-Regulation*. Harlow: Pearson.
- Gayer Zoltán & Molnár Péter & Szabó Dávid (1997) A televízió műsoraira vonatkozó kritika határai, avagy hányszor volt piros zakó a miniszteren? In Terestyéni Tamás (szerk.) *Médiakritika*. Budapest: ELTE Kommunikációelméleti Kutatócsoport & Osiris.
- Green, Norma (2002) Concepts of News. In Sloan, David W. & Parcell, Lisa Mullikin (eds) *American Journalism. History, Principles, Practices*. Jefferson, North Carolina & London: McFarland & Company, Inc.
- Gross, Peter (2002) *Entangled Evolutions. Media and Democratization in Eastern Europe*. Baltimore & London: The John Hopkins University Press.
- Gulyás Ágnes (2000) Bulvárlapok a rendszerváltás utáni Magyarországon. *Médiakutató*, ősz.
- Gunderson, Martin (1997) Freedom of Speech and Press. In Cohen, Elliot D. & Elliot, Deni (eds) *Journalism Ethics. A Reference Handbook*. Santa Barbara, California: ABC-CLIO, Inc.
- Evensen, Bruce J. (2002) Objectivity. In Sloan, David W. & Parcell, Lisa Mullikin (eds) *American Journalism. History, Principles, Practices*. Jefferson, North Carolina & London: McFarland & Company, Inc.
- Horvát János (1997) A negyedik hatalom? *Jel-Kép*, 2. sz.
- Hřyer, Svennik & Epp, Lauk (1995) A hivatásos újságírás és a civil társadalom. *Jel-Kép*, 1. sz.
- Hřyer, Svennik (2001) Média a harmadik évezred küszöbén. Forradalmak a kommunikációban. *Médiakutató*, tél.
- Iggers, Jeremy (1998) *Good News, Bad News. Journalism Ethics and the Public Interest*. Boulder, Colorado: Westview Press, A Division of HarperCollins Publishers, Inc.
- Jenei Ágnes (2001) Miből lesz a hír? A televíziós hírgyártás szervezetszociológiai vizsgálata. *Médiakutató*, nyár.
- Hallin, Daniel C. (2001) The Media and Political Power. Vietnam, Watergate, and the Myth of 'Mediocracy'. In Bajomi-Lázár, Péter & Hegedűs, István (eds) *Media and Politics*. Budapest: Új Mandátum.
- Katona Éva (2001) Metafizikai mutáció és a magyar újságírás. Mi történt a hazai szerkesztőségekben szeptember 11-én? *Médiakutató*, tél.
- Keeler, John D. & Brown, William & Tarpley, Douglas (2002) Ethics. In Sloan, David W. & Parcell, Lisa Mullikin (eds) *American Journalism. History, Principles, Practices*. Jefferson, North Carolina & London: McFarland & Company, Inc.
- Kilmer, Paulette D. (2002) The Press and Government. In Sloan, David W. & Parcell, Lisa Mullikin (eds) *American Journalism. History, Principles, Practices*. Jefferson, North Carolina & London: McFarland & Company, Inc.
- Kotroczó Róbert (2002) Rooseveltt: a nagy kommunikátor. In Csermely Ákos & Sükösd Miklós (szerk.) *Írások az internet és a média világáról 2002*. Budapest: Média Hungária.
- Kunczik, Michael (2001) A demokratikus újságírás. *Médiakutató*, nyár.
- Lambeth, Edmund B. (1992) *Committed Journalism. An Ethic for the Profession*. Indiana University Press.
- Lashley, Marilyn (1992) *Public Television. Panacea, Pork Barrel, or Public Trust?* New York & Westport, Connecticut & London: Greenwood Press.
- Lázár Guy (1992) Sajtó és hatalom. *Népszabadság*, május 28.
- Lenin, Vlagyimir Iljics ([1901] 1974) *Mivel kezdjük?* In *Marx-Engels-Lenin: A sajtóról*. Budapest: Kossuth.
- Lester, Paul Martin (1997) Images and Stereotypes. In Cohen, Elliot D. & Elliot, Deni (eds) *Journalism Ethics. A Reference Handbook*. Santa Barbara, California: ABC-CLIO, Inc.
- Mádl András & Szabó Dávid (1999a) A médiapiac változásai. In Kurtán Sándor et al. (szerk.) *Magyarország politikai évkönyve 1999*. Budapest: Demokrácia Kutatások Magyar Központja Alapítvány.
- Mádl András & Szabó Dávid (1999b) A kormányok mennek, a média marad. *Jel-Kép*, 1. sz.
- Mádl András & Szabó Dávid (2000) A hírműsorok tájékoztatási gyakorlata 1999-ben. *Jel-Kép*, 1. sz.
- Mádl András & Szabó Dávid (2001) A hírműsorok tájékoztatási gyakorlata 2000-ben. *Jel-Kép*, 1. sz.
- Martin, Mike W. (1997) Journalistic Objectivity. In Cohen, Elliot D. & Elliot, Deni (eds) *Journalism Ethics. A*

Reference Handbook. Santa Barbara, California: ABC-CLIO, Inc.

McNair, Brian (1998) *The Sociology of Journalism*. London: Arnold.

Merril, John C. (1995) *Existential Journalism*. Lamham, Md.: University Press of America.

Meyer, Philip (1973) *Precision Journalism. A Reporter's Introduction to Social Science Methods*. Bloomington & London: Indiana University Press.

Nyilas György (2000) Összehasonlító elemzés az MTV1 és a tv2 esti, főműsoridős híradóiról. *Jel-Kép*, 4. sz.

Nyíri Zsolt (2000) Mennyire szabad az amerikai média? Médiaszabályozás az Egyesült Államokban. *Médiakutató*, ősz.

Pokol Béla (1995) *Média hatalom*. Budapest: Windsor Kiadó.

Pribanic-Smith, Erika J. (2002) Sensationalism and Tabloidism. In Sloan, David W. & Parcell, Lisa Mullikin (eds) *American Journalism. History, Principles, Practices*. Jefferson, North Carolina & London: McFarland & Company, Inc.

Risley, Ford (2002) Politics and Partisanship. In Sloan, David W. & Parcell, Lisa Mullikin (eds) *American Journalism. History, Principles, Practices*. Jefferson, North Carolina & London: McFarland & Company, Inc.

Rounds, Helen (2002) Reform Journalism, Exposés, and Crusading. In Sloan, David W. & Parcell, Lisa Mullikin (eds) *American Journalism. History, Principles, Practices*. Jefferson, North Carolina & London: McFarland & Company, Inc.

Sartori, Carlo (1993) Az univerzális szem: a televízió. In Giovannini, Giovanni (szerk.) *A kovakőtől a szilíciumig. A tömegkommunikációs eszközök története*. Budapest: Püski.

Schulz, Winfried (2001) Mi kell a minőségi újságíráshoz? *Médiakutató*, 2002 tavasz.

Smith, Ron F. (1999) *Groping for Ethics in Journalism*. Iowa State University Press.

Stevenson, Robert L. (1994) *Global Communication in the Twenty-First Century*. New York & London: Longman.

Sükösd Miklós (1993) Politika és média a mai Magyarországon. In Mészáros Ferenc (szerk.) *Kultúra és társadalom egy új korszakban*. Budapest & Szombathely: Pesti Szalon Könyvkiadó & Savaria University Press.

Terestyéni Tamás ([1994] 1998) Manipuláció az érzelmekkel és az értékekkel. In Argejő Éva (szerk.) *Jelentések könyve*. Budapest: Új Mandátum.

Tóka Gábor & Popescu, Marina (2002) Befolyásolja-e a szavazókat a Magyar Televízió kormánypárti propagandája? Egy empirikus kutatás 1994–1998-ból. *Médiakutató*, tavasz.

Torres, Manuel O. (2002) War Coverage. In Sloan, David W. & Parcell, Lisa Mullikin (eds) *American Journalism. History, Principles, Practices*. Jefferson, North Carolina & London: McFarland & Company, Inc.

Zöldi László (1999) Világnézet a fogason. Hogyan politizálnak a helyi lapok? In Cseh Gabriella et al. (szerk.) *Médiakönyv 1999*. Budapest: ENAMIKÉ.

Varga Domokos György (2001) *Elsőkből lesznek az elsők I. MédiaHarcok*. Budapest: LKD.

Vos, Tim P. (2002) News Writing Structure and Style. In Sloan, David W. & Parcell, Lisa Mullikin (eds) *American Journalism. History, Principles, Practices*. Jefferson, North Carolina & London: McFarland & Company, Inc.

Williams, Julie Hedgepeth (2002) The Purposes of Journalism. In Sloan, David W. & Parcell, Lisa Mullikin (eds) *American Journalism. History, Principles, Practices*. Jefferson, North Carolina & London: McFarland & Company, Inc.

Lábjegyzetek

1

Ez a dolgozat az amerikai politikai újságírás normáiról folytatott hosszabb kutatás eredményeinek összegzése. Itt mondok köszönetet a Fulbright Bizottságnak azért az ösztöndíjért, amely lehetővé tette számomra, hogy 2003 tavaszán a helyszínen tanulmányozzam a témát. Külön köszönet illeti Sipos Balázst dolgozatom kéziratához fűzött értékes megjegyzéseierért - BLP.

2

E megosztottságot jelezte, hogy 1992 márciusában a Magyar Újságírók Szövetségéből (MÚOSZ) kilépett újságírók megalakították a Magyar Újságírók Közösségét (MÚK).

3

Vlagyimir Iljics Lenin sokat idézett sorai szerint „*a lap szerepe nem korlátozódik csupán eszmék terjesztésére, csupán politikai nevelésre és politikai szövetségeseik toborzására. A lap nemcsak kollektív propagandista és kollektív agitátor, hanem kollektív szervező is*” (Lenin [1901] 1974: 33).

4

Például Varga Domokos György konzervatív újságíró így összegzi a kormányhoz lojális újságírás ideológiáját: „A lojális újságírás melletti legfőbb érv szerint a demokrácia a szabad választásokban testesül meg (és nem a többé-kevésbé kontraszelektált újságíró-társadalom saját szabadságában), ezért a választások útján létrejött kormány a népakaratot tükrözi, a közjó letéteményese, tehát joga van a sajtó (nem választásokon nyert) hatalmának korlátozására, illetve saját megszólalási lehetőségeinek (közszolgálati) megteremtésére, politikájának és törekvéseinek a nyilvánossághoz való eljuttatására. A lojális újságíró – elfogadva ezt az alapállást – a kormány érdekei szerint látja el kapuóri szerepét, a kormány szemszögéből tudósít az eseményekről, és védi a kormány álláspontját” (Varga 2001: 205). E nézetet valószínűleg az azóta elhunyt MDF-es politikus, Csengey Dénes mentette át a rendszerváltás utáni korszakra. Szerinte „[a] magyar népszuverenitás letéteményese a parlament [...] a parlament olyan összetételű lesz, amelyen arányban a politikai pártok eredményesen szerepelnek a választásokon. Akkor létrejön egy demokratikus hatalom, egy, a közakaratnak megfelelő hatalom: a magyar parlament. Ez a magyar parlament fog rendelkezni a rádió és a televízió működéséről, illetve működésük ellenőrzéséről. [...] a legnagyobb pártok fognak befolyást gyakorolni a parlament működésére. És innen a lánc folyamatos...” (Csengey idézi Farkas 1990: 32).

5

Így ír például Bayer Zsolt jobboldali publicista, aki az Orbán-kormány alatt a Duna Televízió egyik felelős vezetője volt: „Aki a sajtószabadságot félti, nem tudja, mit beszél. Korunk egyetlen feladata a sajtóval kapcsolatban csak az lehet, hogy megtanuljunk valahogy védekezni a média ellen. Megöl bennünket a szabad sajtó. [...] Elhiteti velünk, hogy szükségünk van a hírekre. Tizenöt percenként. A szenzációkra. Mindig és mindenütt. S mert ennyi szenzáció nem esik meg a világban, hát gyártanak. Hírgyárak, szenzációgyárak, ocsmánysággárak... A természetes, az egészséges, a hagyományos, az ezeréves, a szép, a jó, a boldog kiszorul a médiából. [...] Rátelepülnek életünkre a hazugság zsoldosai. Manipulálnak, átvernek, akkor is hazudnak, ha kérdeznak. Ez a szabad sajtó: átok, istenverése...” (Magyar Nemzet, 2002. szeptember 28.)

6

A 20. század második felében azonban az európai lapok egy része is az angolszász lapok mintáját kezdte követni (Stevenson 1994: 166–167).

7

Ilyen az egykor MDF-es, majd MIÉP-es *Magyar Fórum*, a régi, FIDESZ-es *Magyar Narancs*, a szabad demokrata *Beszélő*, a munkáspárti *Szabadság* és a kisgazda *Kis Újság*.

8

Ilyen például a *168 Óra*, a mai *Magyar Narancs*, a *Magyar Demokrata*, a *Nemzetőr*, vagy a *Magyar ATV* „Újságíróklubja” és „Sajtóklubja”.

9

E törekvés jegyében kínált megszólalási lehetőséget a *Magyar Hírlap* Debreczeni Józsefnek, a *Népszabadság* Lovas Istvánnak, az *Élet és Irodalom* pedig a már említett Varga Domokos Györgynek.

10

Lásd például a 2001. szeptember 11-i New York-i terrortámadásról szóló beszámolókat (Katona 2001).

11

A szovjet, az európai és az angolszász újságírói hagyomány közötti különbséget jól jellemzi a sajtó pártkötődése is: míg a szovjet iskolát az *egypárti*, addig az európai tipikusan a *többpárti*, az angolszászt pedig a *pártsemleges* sajtó jellemezte (vö. Lázár 1992).

12

A bulvárújságírás gyökerei az időben jóval távolabbra nyúlnak vissza, mint az újságírás alternatív paradigmáinak gyökerei: szenzáció-tematikája már a könyvnyomtatás előtt világszerte szóbeszéd útján terjedő, drámai eseményekről, rendkívüli jelenségekről, csodákról, érdekességekről, katasztrófákról, rémségekről szóló beszámolóiban is megtalálható (lásd még Pribanic-Smith 2002).

13

A párbeszéd egyike eszköze a „Kiút” címmel rendezett konferencia-sorozat volt.

14

<http://www.muosz.hu/cgi-bin/index.php?dir=muosz&file=etikaialap>

15

C.P. Scott így írt 1921-ben, a lap századik születésnapján „Száz év” című esszéjében: „A kommentár szabad, de a tények szentek. Az úgynevezett »propaganda« utálatos dolog. Az ellenfelek álláspontját éppúgy megilleti a meghallgatás joga, mint a barátokét. Helyes, ha az újságíró a kommentárt is önként vállalt korlátozásnak veti alá. Jó, ha a kommentár őszinte; még jobb, ha méltányos.” („Comment is free, but facts are sacred. »Propaganda«, so called, by this means is hateful. The voice of opponents no less than that of friends has a right to be heard. Comment also is justly subject to a self-imposed restraint. It is well to be frank; it is even better to be fair.” www.guardian.co.uk/newsroom/story/0,11718,850815,00.html. A magyarul nem hozzáférhető idegen nyelvű idézeteket saját fordításomban közlöm – BLP.) Figyelemre méltó, hogy a híres mondat eredeti szövegkörnyezete – amelyet már nem szoktak idézni – éppen a véleményírás szabadságának korlátait hangsúlyozza.

16

Az elektronikus médiumok számára ajánlásként megfogalmazott Visegrádi Alapelvek például leszögezik, hogy „[a] semlegesség szabályai a közszolgálati és a kereskedelmi médiára egyaránt vonatkoznak. A szükséges pártatlanság minden adás esetében elvárt, és biztosítani kell a nézetek széles skálájának ismertetését. [Az újságírónak] soha nem szabad kinyilvánítania gondolatait a vita tárgyát képező témában” (Fletcher & Pallai 2000: 16). Az internetes tartalomszolgáltatók kódexe ugyancsak kimondja, hogy „[a] pártatlanság követelménye a lelkiismeretes tájékoztatás egyik alapköve. A Tartalomszolgáltatóknak [...] a közt és a nyilvánosságot mint egészet és annak sohasem egy részét kell szolgálnia [...] Módot kel találni rá, hogy a társadalom sokszínűsége a tartalomban is érzékelhető legyen. Arra kell törekedni, hogy minden esemény és vélemény a jelentőségének megfelelő súllyal és terjedelemben kerüljön feldolgozásra”

(www.index.hu/tech/net/onszabaly).

17

1996. évi I. törvény a rádiózásról és a televíziózásról, 4. § 1-3.

18

Az amerikai újságírásról magyar nyelven kevés szakmunka olvasható. Ezek között különösen figyelemre méltó Bolgár György (1984) és Csillag András (2000) könyve.

19

A szakmai-etikai tárgyú nyilatkozatok és kódexek számtalan kérdésben foglalnak állást a magánélet határaitól és a plagizálástól a szakmai összeférhetetlenségen és az ajándékok elfogadásán át a cikként megfogalmazott kereskedelmi hirdetésekig. Közülük csak azokkal foglalkozom, amelyek közvetlenül a politikai ügyek ábrázolására vonatkoznak.

20

Az angol-amerikai szakzsargonban *the fourth estate* vagy *the fourth branch of government*. A fogalom eredetéről lásd Horvát (1997).

21

Ezen a véleményen van például Pokol Béla politológus, politikus: „A választásokon győztes kormányzati hatalom mellett és felett ugyanis az a társadalmi csoport, amely a politikailag monolit tömegmédiához privilegizáltan és folyamatosan hozzájut, valóban meg tudja határozni a közhatalom döntéseit és játékterét. [...] A súlypont a »pártokráciától a »mediokráciához kerül így át” (Pokol 1995: 80-82).

22

„All the news that's fit to print.”

23

Az első Pulitzer-díjat 1929-ben adták át.

24

A különböző lapok ombudsmanjai országos testületet is létrehoztak (Organization of News Ombudsmen), ám a gyakorlat mégsem vált általánossá: a ma működő mintegy 1 500 napilap közül csupán kevesebb mint 40 foglalkoztat ombudsmant.

25

Az Országos Sajtótanács (*National News Council*) működése azonban – éppen a szankciók hiányában – nem hozta meg az elvárt sikert; a testületet 1984-ben feloszlatták (Keeler et al. 2002: 52).

26

Azt azonban már nem írta elő, hogy a médiumok valamennyi érdekelt félnek azonos műsoridőt biztosítsanak. Lásd még www.twf.or/News/Y1997/Fairness.html.

27

Az 1791-es Első Alkotmánykiegészítés szerint „[a] Kongresszus nem hozhat olyan törvényt, amely [...] csorbítaná a szólás és a sajtó szabadságát”.

28

Red Lion Broadcasting Co. v. FCC (395 U.S. 367: 1969).

29

Közel 30 évvel később, 1987-ben azonban az FCC felfüggesztette a rendelkezést, mondván, hogy a technikai fejlődés – a kábeles és a műholdas műsorsugárzás megjelenése – nyomán megnőtt a rádióállomások és tévécsatornák száma, így a frekvenciaszűkösség érve már nem áll meg (Gundersen 1997: 75). Ezt támasztja alá az is, hogy az Egyesült Államokban ma már több rádió és tévé van, mint nyomtatott újság (Nyíri 2000).

30

Samuelson, Robert: „Reforming journalism into irrelevancy.” *The Herald Sun*, 2003. április 24.

31

Az iraki háború médiareprezentációjának első bírálatait lásd a *New York Review of Books* 2003. május 29-i számában.

32

A *Fox News* háborús jelentései főként az amerikai katonai sikerekre fókuszáltak; a jelentések során a képernyő háttérében a hazafias érzelmekre apelláló csillagos-sávós amerikai lobogó volt látható, összemosva a patriotizmust a háború melletti kiállással. Lásd még a *The Herald-Sun* 2003. március 26-i számát.

33

A *Fox News* nézettsége 236 százalékkal (átlagosan 3,27 millió néző), a *CNN*-é 313 százalékkal (2,71 millió néző), az *MSNBC*-é 360 százalékkal (1,4 millió néző) növekedett. Lásd még „For cable news, Iraq war is a clear victory”. *USA Today*, 2003. április 9.

34

Ez következik Pulitzer idézett vezércikéből, és ezt hangsúlyozza például Michael Kunczik német médiakutató is: „Amikor sérülnek az emberi jogok, az újságírónak a következményektől függetlenül az abszolút értékű etikusság jegyében kell cselekednie. Az emberi jogok megsértése esetén egyértelműen az igazságosság védelme az újságíró kötelessége” (Kunczik 2001: 14).

35

Különösen igaz ez az elektronikus médiumok megjelenése óta. Az első politikus, aki közvetlenül a közönségnek címezte mondanivalóját, Herbert Hoover volt. A közönség média általi megszólítását Franklin Delano Rooseveltt fejlesztette tökélyre, aki „kandalló melletti rádióbeszédeiben” rendszeresen szólította meg a választókat, egyszersmind mondanivalóját a korábbi, körmönfont politikai vitastílus helyett egyszerűbb, közérthető módon fogalmazta meg (Kotroczó 2000). Abban, hogy Rooseveltt az embereket közvetlenül megszólító rádióbeszédhez fordult, nem kis szerepet játszott, hogy így megkerülhette a nem ritkán kritikus sajtót. Rooseveltt mindamellettt igyekezett jó kapcsolatokat ápolni az újságírókkal; a Fehér Házban külön irodát rendezett be nekik, és elnökségének 12 éve alatt több mint ezer sajtótájékoztatót tartott (Risley 2002: 20).

Állásfoglalás

[Közös állásfoglalás a kommunikációs alapképzés tervezett megszüntetéséről](#)

Legolvasottabb

- [Manipulál-e a média?](#)
- [Az internetes kommunikáció története és elmélete.](#)
- [Reklámhatás, problémamegoldás, intencionalitás](#)
- [Médiaerőszak: tények és mítoszok](#)
- [A tévémaci tudatformáló szerepe](#)

Könyvajánló

<>

Szomszédok közt

> [könyv rendelés](#)

Megrendelés

<>

2016 nyár

> [régebbi lapszámok](#)

Pódiumbeszélgetések

[„Szomszédok közt” pódiumbeszélgetés](#)

Kérdez: Bajomi-Lázár Péter Médiakutató

Válaszol: Kovács M. András és Lányi Balázs forgatókönyvíró

> [korábbi pódiumbeszélgetések](#)

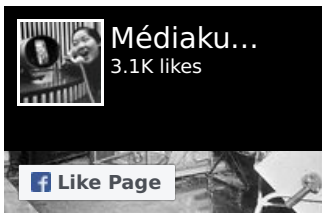
Partnereink

[Magyar Kommunikációtudományi Társaság](#)

[Sajtószabadság Központ](#) (rendszeres tevékenységét források hiányában megszüntette)

[Eastbound - Culture, Society, Media](#)

[Infokommunikáció és jog](#)

- [Korábbi lapszámok](#)
- [Rovatok](#)
- [Szerzőink](#)
- [Rólunk](#)

Médiakutató 2003 nyár

Kisebbség

[Monori Áron:](#)

A numerus clausus és a magyar katolikus sajtó 1919-1920

„Nem a jogrendet kell most megmenteni,
hanem a keresztény magyarságot.”
(Prohászka Ottokár)

A 20. századi Magyarország és Európa első zsidóellenes diszkriminatív jogszabálya,¹ az 1920:XXV. tc. (a numerus clausus-törvény) korábban is létező, de mindaddig marginalizált diszkriminációs törekvést öntött jogi formába. A korabeli nyilvánosságban a törvény vitája és általában a „zsidókérdés” erőteljesen jelen volt. A katolikus sajtónak is gyakran adott témát a kérdés, és a katolikus napilapok kivétel nélkül támogatták a jogszabály bevezetését. Az alábbi tanulmány leíró-értelmező módon mutatja be a legfontosabb korabeli katolikus napilapokban megjelent, a numerus clausus-szal foglalkozó írásokat, illetve azok politikai, ideológiai és társadalmi hátterét.

Az I. világháború után a magyarországi zsidó népesség helyzete, illetve a hivatalos magyar zsidópolitika a korábbiakhoz képest drámai változáson ment át. A korábban is jelenlévő, azonban a politika periferiáján helyet foglaló antiszemita ideológia először 1919 után vált a rendszer egyik központi elemévé.² A Vatikán, illetve az európai katolikus sajtó példáját követve,³ a magyar katolikus sajtó és egyes egyházi intézmények is szerepet vállaltak a zsidóellenes eszmék propagálásában.⁴ Az antiszemita álláspontok terjedésének és egyre inkább hivatalossá válásának kézzelfogható jele a zsidóellenes törvénykezés, azaz a numerus clausus elfogadása. A törvény körüli viták egyik fontos szereplője volt a korabeli katolikus sajtó. Az alábbiakban tárgyalt írások a jogszabállyal kapcsolatos álláspontokon túl általános zsidóellenes attitűdökről, előítéletekről tanúskodnak, illetve azt is mutatják, hogy a „zsidókérdés” a korabeli politikai viták és az úgynevezett keresztény kurzus meghatározó elemévé vált.

A numerus clausus-törvény kvótarendszerű korlátozás bevezetését jelentette a magyar felsőoktatási intézményekben történő bejutásnál. A törvény az országban élő „népfajok és nemzetiségek” arányszámának megfelelő hallgató felvételét engedélyezte az egyes egyetemi karokra.⁵ Magyarország ekkorra a nemzetiségek által lakott területeinek nagy részét elvesztette, így a korlátozás egyértelműen a hazai zsidóságot célozta (Kovács 2001: 71). Mutatja ezt az a tény is, hogy a törvény szorgalmazói előszeretettel hivatkoztak a zsidóknak a felsőoktatásban való erőteljes felülreprezentáltságára.⁶ A numerus clausus problematikája a sajtóban és a nemzetgyűlési vitákban egyértelműen zsidóproblémaként jelentkezett. A diszkriminatív jogszabály bevezetésének igazolásáért sokat tettek a magyar katolikus sajtó új orgánumai. Az 1918-ban alapított Központi Sajtóvállalat (KSV) lapjai: a radikális katolikus politikus Bangha Béla jezsuita szerzetes, „a militáns katolicizmus vezére” (Gergely 1994: 169) szervezésében indított (vagy újraindított) napilapok, a *Nemzeti Újság*,⁷ az *Új Nemzedék*⁸ és az *Új Lap* elérték a politika iránt érdeklődő katolikus közvélemény jelentős részét, ugyanakkor bírták a klérus támogatását.

A hazai nyilvánosságban a zsidóságot célzó numerus clausus-követelés alapját jelentő koncepció egyik első megjelenése Prohászka Ottokár székesfehérvári püspök nevéhez fűződik. Prohászka már az I. világháború alatt felvetette, hogy a magyar kultúrának megújulásra van szüksége, aminek lényege, hogy a zsidó kulturális „hegemoniát” egy új, keresztény értelmiség felnevelésével kell megszüntetni. Prohászka szerint a zsidók nem veszik ki részüket a haza védelméből, ehelyett az egyetemi helyeket foglalják el a keresztény ifjúság előtt: „Menjünk végig a frontok gyűrűdésein s tapasztaljuk meg, hogy minél közelebb jutunk a tűzhöz, annál több ott a keresztény nép, s minél hátrább kerülünk, annál több ott a zsidó. Az pusztul, ez óvja irháját – a jövő magyar kultúra javára! A honvédelem nagy, nehéz munkáját végzik egyetemi ifjaink is s nem érnek rá tanulni; addig az egyetem s műegyetem padjain tért foglalnak mások, kikből itthon bőven van, s kik – nem gondolhatok mást, azért mondom ki – csak azért maradhattak itthon, mert degeneráltak.”⁹

Prohászka írása élénk reakciókat váltott ki a magyar sajtóban. A zsidó frontszolgálatosok és hősi halottak aránya évekig vitatéma maradt. Szabolcsi Lajos az Egyenlőségben statisztikai adatokra támaszkodva részletesen cáfolta a

zsidó katonák háborús részvételére vonatkozó vádakat, kimutatva, hogy arányszámuknak megfelelően kivették részüket a harci cselekményekből, és rágalmozási pert is nyert a kérdésben. (Szabolcsi 1993: 316–326). Ezek a tények semmilyen hatást sem gyakoroltak a zsidóellenes sajtóra. A Népújság¹⁰ 1918. június 16-án vezércikkében ünnepelte a székesfehérvári püspököt, amiért az fel merete vetni a „*legnagyobb kérdést*”: „*A nagyhírű és messzire előrelátó főpap bátran és erőteljesen feltette a nagy kérdést a magyar közönség előtt: »Magyarország, mi lesz a te ifjúságodból?« És a nemzetnek kíméletlenül feltárta a jövőendő szomorú kilátásait [...] A zsidóság olyan hirtelenül vagyonsodik a világháborúban és gyermekeit olyan tömegekben zúdítja a felső iskolákba, hogy maholnap arra ébredünk, hogy a magyar intelligencia tervszerűen kicserélődik. [...] Az egyetemen abszolút többségben vannak a zsidó fiúk és leányok. Mi lesz a hazából, ha ebből a sok kis zsidóból, mind nagy zsidó lesz? Ezek lesznek a mi parancsoló uraink és mi az ő rabszolgáik és jobbágyaik.*”¹¹

Prohászka, Bangha és a „legnagyobb kérdés”

„*Prohászka 1917–1919-től kifejezésre jutó antiszemizmusa szerves része volt a már ekkor szerveződő és formálódó antiliberalis-újkonzervatív jobboldali gondolkörnek és publicisztikának*” (Gergely 1994: 162). A korabeli magyar katolikus sajtóban a zsidókkal kapcsolatos kérdésekben (is) megfellebbezhetetlen tekintélynek számított. Mellette a keresztény kurzus *leghatásosabb képviselője, agitátora és szervezője* Bangha Béla volt. Neki és környezetének befolyása elsősorban (de nem kizárólag) a KSV újságjain keresztül érvényesült (Gergely 1977: 269).

Prohászka „*»elátkozott népnek« tartotta a zsidókat [...] Úgy ahogy voltak nemzeti veszedelmet, »poloskákat és patkányokat« látott bennük*” (Kiss 1987: 251). A magyar zsidósággal kapcsolatos előítéleteit, illetve a zsidóság társadalmi szerepéről vallott felfogását ismertető publicisztikái a 1890-es évektől kezdve jelentek meg különböző orgánumokban. A „*zsidókérdésről*” vallott nézeteinek összefoglaló munkája külföldön jelent meg, angol, majd német nyelven.¹² Ez a műve témánk szempontjából rendkívül fontos, mivel a *numerus clausus*-törvény nemzetgyűlési vitájában gyakran hivatkoznak rá mint a javaslat eszmei megalapozására (N. Szegvári 1988: 115).

A székesfehérvári püspök zsidókkal kapcsolatos írásai (függetlenül attól, hogy a 19. század végén vagy a világháború után születtek-e) masszív antiszemizmusról tanúskodnak. Prohászka a hazai zsidóság állampolgári egyenjogúsítását végzetes hibának tartotta: „*A keresztény társadalomban a zsidókat emancipálni annyit tesz, mint az erkölcstelenségnek s az erkölcsiségnek ugyanazt a szabadságot, a lelkiismeretnek s lelkiismeretlenségnek ugyanazon jogokat adni*” (Prohászka 1929: 7). „*Magyarország nem volt felkészülve a zsidók »receptiójára« (az 1848-as emancipációs törvényre).*¹³ *A zsidók addigi jogkorlátozása – amely védelmet és biztonságot nyújtott a magyar társadalomnak – megszűnt, s jogaik kiterjesztésével az ország hirtelen egy intelligens és ravasz faj szabad hódításának lett kitéve*” (Prohászka 1920: 3). A szerző szerint az emancipáció következményeként 1867 után elkezdődött Magyarország és főképpen a magyar középosztály rohamos elzsidósodása. A zsidók elárasztották a jogászai és az orvosi pályákat, a kereskedelmet és a bankszektort. A falvakban a helyi kereskedelmet, a kocsmákat és az uzsora-üzletet tartják a kezükben, kizsákmányolják a keresztény magyarokat. Uralják az irodalmat és a sajtót. Mindenben uralkodnak, és elnyomnak mindent, ami keresztény és magyar (Prohászka 1920: 3–5). Mindezt a püspök által bemutatott „*zsidó morál*” magyarázza: „*A zsidóság mindenütt fekély, mely megmérgezi a morálist, kiváltképp az üzleti világban. Lealacsonyítja az erkölcsi színvonalat s a korrupciót általános divattá emeli. Meghamisítja az erkölcsi fogalmakat, tagad minden törvényt és eszményt, s lelkiismerete nem lévén, megfojtja szívtelenül áldozatait, melyeket behálózni sikerült*” (Prohászka 1929: 2). Prohászka szerint a hazai zsidók asszimilációja felületes és nem őszinte, a magyar államhoz és társadalomhoz érzelmileg nem kötődnek, nemzetidegenek: „*Hogy állunk az asszimilációval és a keveredéssel, amely egyesítené az idegen zsidót a magyarral, és megszüntetné az antropológiai és faji különbségeket? [A zsidó] idegen volt és idegen maradt. Magyarul beszélt, de zsidónak érezte magát. Magyarországon élt, de megragadt zsidóságában. Közösséget alkotott a közösségen belül*” (Prohászka 1920: 5–6).

A *judeobolsevizmus* vádja is szerepel Prohászka repertoárjában. Az 1918–1919-es forradalmakat szerinte „*a zsidók*” csinálták. Ők a felelősek Magyarország lerombolásáért: „*Jött a bolsevizmus árja, és akik a gátat megnyitották előtte, magyarul beszéltek, de zsidók voltak*” (Prohászka 1920: 7).

Prohászka ugyanitt még egyértelműbbé teszi, hogy számára a „*zsidókérdés*” faji kérdés: „*A zsidókérdés valójában faji kérdés, a Judaizmus nem egy vallásos szekta, hanem pontosan meghatározott faj vagy nemzet, amely szemben áll a honos fajjal, az állam fő támaszával*” (Prohászka: 1920: 6). Ezzel együtt a vallási egyenlősítést is ellenzi: „*a zsidóságot nem szabad recipiálni a keresztény államoknak, hanem védekezniök kell ellene, s ahol s ahogy lehet, túl kell adniok rajta*” (Prohászka 1929: 3).

A helyzet Prohászka szerint nagyon komoly, hiszen féltő, hogy Magyarország teljesen zsidó befolyás alá kerül: „*A középkorban létezett a Német Nemzet Római Birodalma. Létrejöhet ma a Zsidó Nemzet Magyar Állama? Valójában ez a kérdés képezi a zsidóproblémát Magyarországon*” (Prohászka 1920: 7–8). Az ország ilyen szintű „*elzsidósodása*” ellen természetesen védekezni kell. A megoldás a zsidók intézményes visszaszorítása – diszkriminatív törvénykezéssel: „*Magyarországnak is megvan a joga, hogy nemzeti jellegét hangsúlyozza, és féken tartsa mindazt, ami idegen tőle. Nem pogrommal, nem is erőszakkal, hanem alkotmányosan a törvényhozás által*” (Prohászka 1920: 7).

Bangha Béla – hasonlóan Prohászkaéhoz – Magyarország tragikus helyzetének okát szintén a hazai zsidók „*térfoglalásában*” látta. 1920-ban megjelent, *Magyarország újjáépítése és a kereszténység* című könyvében¹⁴ drámai hangon vázolta a helyzetet, „*feltárta*” a szerinte ide vezető okokat, s végül ismertette a „*keresztény magyar kibontakozást*” szerinte biztosító programot.

Az I. világháborúról, a Tanácsköztársaságról és Trianonról szólva a felelősök keresésére és megnevezésére buzdít.: „Nemzetünk üszkös romhalmazán ülve [...] keresnünk kell az okokat, melyek ezt a rettenetes földindulást és végítéletet a fejünkre hozták, s a módokat, ahogy ezeknek a kártevő okoknak továbbható pusztításait megakadályozhatjuk. [...] Ki volt itt a háttérben? Ki vagy mi csinálta mindezt? Kinek volt mindez érdeke? S mért nem tudott a nemzet és a nemzetnek értékesebb része ellenállni a rettenetes öncsonkító, önmarcangoló örületek egész sorozatának?” (Bangha 1920: 7-8). Kifejti, hogy 1867-től kezdve Magyarország gazdaságilag, kulturálisan és morálisan egyaránt beteggé vált. A problémák háttérében Banghánál is mindig „a zsidó” áll: „A liberális jelszavak, a zsidók recepciója [...] a nálunk azonnal elzsidósodott szabadkőművesség gyors elterjedése és a plutokrata-szabadkőműves-pánszemita uralom alá került sajtó Magyarország szellemi ábrázatát úgyszólván egy-két éven belül kicserélték, a nemzet gondolkodását és érzésvilágát a speciálisan szemita ízü logika és morál felé terelték. A nemzet védtelen lett belső árulóival, felforgatóival, a mérges miazmák terjesztőivel szemben.” Az országban – fejtegette Bangha – szinte minden téren a zsidóság került hatalmi pozícióba (Bangha 1920: 11-16).

A harcos jezsuita a bolsevizmus mellett a világháború kitörése mögött is a zsidókat látta: „[A világháború] a nemzetközi plutokrácia által rendezett óriási földrengés volt. [...] Sorsunk előre meg volt pecsételve: bennünket a nemzetközi szabadkőművesség és plutokrácia az enyészetnek – európai gyarmatnak – szánt és erre a célra eszközül – miként Oroszországban – a szociáldemokrata forradalmat szemelte ki” (Bangha 1920: 17). „Nem minden zsidó volt bolseviki, de azért nem egészen alaptalan az a felfogás, amely szerint már az első forradalom, de főleg a kommunizmus nem volt egyéb a destruktív zsidóság összeesküvésénél a keresztény és nemzeti Magyarország megsemmisítésére” (Bangha 1920: 158).

Bangha történelmi „bizonyítékokkal” alátámasztva leírta, hogy a liberalizmus, a szociáldemokrácia és a bolsevizmus egyaránt zsidó találmány, illetve utóbbi kettő egy és ugyanaz (Bangha 1920: 59-114). A demokráciával szembeni fenntartásait azzal igazolja, hogy a „liberalizmus, a plutokrácia és a szociáldemokrácia vezetői, a szabadkőművesség és a zsidóság azért lelkesednek annyira a demokratizmusért és a köztársaságért, mert abban a pénz, az agitáció és a sajtó révén korlátlan uralomra tehetnek szert: a fölséges nép többé-kevésbé mindig azt fogja ott tenni, amit ők akarnak” (Bangha 1920: 182).

A megoldást abban látja, hogy „magát a nemzettestet kell megszabadítanunk a fertőző kóroanyagoktól” (Bangha 1920: 18). Hogy kik jelentik ezt a „kóroanyagot”, azt az előzmények alapján nem nehéz kitalálni. Bangha konkrét lépéseket is követelt a zsidók visszaszorítására. Drasztikusan korlátozná számukat a katedrán, a sajtóban, a színházi és általában a művészeti életben, valamint a bankvilágban és kereskedelemben (159-161). A vidékre külön figyelmet szentel: „Mindenekelőtt a falvakat kell megtisztítani a zsidó alkoholárustól és vegyeskereskedőtől, megvonva tőlük a trafikjogot [...] A falu lehetőleg ne is lásson zsidót; ez volna a legjobb”. Az oktatásról csak annyit mond, hogy „az elszegényedett keresztény osztályok ifjúságának magasabb kiképzését [...] állami eszközökkel is elő kell mozdítani” (Bangha 1920: 161, 162).

A katolikus sajtóra talán legnagyobb befolyással bíró klerikusok tehát nem titkolták zsidókkal szembeni fóbiáikat, és megoldást is kínáltak a „zsidóproblémára”. Politikai „szentháromságuk” az antiliberalizmus, a szociáldemokrácia- és kommunizmus-ellenesség, valamint az antiszemitizmus volt. Magyarország korabeli bajaiért elsősorban a hazai zsidóságot tették felelőssé, a nemzeti sérelmek mögött szinte mindig „a zsidót” látták, a nemzeti célok megvalósítását a zsidóság visszaszorításával vélték elérhetőnek. Prohászka és Bangha ezen nézetei erősen hatottak a katolikus lapokra.

A „legnagyobb kérdés” a katolikus napilapokban¹⁵

A katolikus napisajtóban a „zsidókérdés” tárgyalása a fent idézett egyházi tekintélyek nézeteinek megfelelően, azok hatása alatt és tevékeny részvételükkel folyt. Mindez mutatja a katolikus egyház szerepét az antiszemita eszmék terjesztésében, amit Karády Viktor a következőképpen fogalmazott meg: „egyes keresztény egyházak, köztük a többségi katolicizmus Magyarországon [...] már korán az antiszemitizmus szekértolójává, olykor inspirátorává vált” (Karády 1999: 136). Az 1919-1920-as időszakban a tárgyalt újságok mindegyike igen gyakran (szinte minden egyes számában) foglalkozott a témával, és „a zsidókkal” e lapok olvasói kizárólag negatív kontextusban találkozhattak. A szerzők sokat tettek azért, hogy a közvélemény szinte minden gazdasági és szociális problémaért, vélt vagy valós sérelemért őket tegye felelőssé. Az antiszemita propaganda, a bűnbakképzés gyakran társult vulgáris stílussal.

A tárgyalt lapok szerzői az emancipációval elindult történelmi fejlődéssel magyarították Magyarország Trianon utáni tragikus helyzetét. Ők „a zsidók” egyenjogúsítását károsnak, mi több: végzetesnek tartották a magyarságra nézve. Szerintük ezzel indult meg ugyanis a keresztény középosztály hanyatlása Magyarországon: „Mióta a magyarság emancipálta a zsidóságot, békés és egyedül nekik kedvező évtizedek múltak el, melyek alatt végrehajtották országunkban a honfoglalást.”¹⁶ Ez a honfoglalás az Új Lap publicistája szerint olyan mértéket öltött, hogy mivel 1867 után a zsidók korlátlanul szerezhetek földtulajdont, „ma már a magyar földnek majdnem 70 százaléka, közvetlenül vagy közvetve (záloglevelek révén) az ő kezükben van.”¹⁷ Az Új Nemzedék szerint a dualizmus korában, „mikor a Terézváros még a Kárpátoktól az Adriáig terjedt”, a zsidók kihasználták és kizsákmányolták a keresztény magyar népet, de ezt tárgyalt időszakunkban már nem tehetik meg.¹⁸ Az Új Lap még ennél is tovább ment: szerzője szerint a zsidók nemcsak kizsákmányolták, megsarcolták, hanem elpusztították Magyarországot: „kijelentjük, hogy a »degenerált világfaj«-nak nemcsak a söpredéke pusztította el Magyarországot, hanem az elitje is. [...] A söpredék zsidóság csak az utolsó eszköz volt a halálos tusában; a szörnyű harc megindítója a zsidóság volt, mely 70 éven át kipusztította a magyar alól a nemzeti vagyont, sajtóval megrontotta a magyar szellemet, pénzével megvásárolta a lelkeket. A háborúban elkeserítette, a háború után forradalomra uszította népünket és utoljára kommunizmusával megsemmisített bennünket.”¹⁹ Ugyanezt erősítette meg olvasóiban a Nemzeti Újság is: „A keresztény kurzus világgá sívította protestációját azon intellektuel és gazdasági rendszer ellen, mely

kivetkőztetni akarta a nemzetet kereszténységéből épen úgy, mint faji érzéséből [...] elnyomta a faji géniuszt, mely halálos csapást akart mérni a keresztény nemzeti kultúrára, s miután szétrobbantani segítette a hadsereget, összetörte a magyar kardot s a magyar címet, tönkretette Magyarországot s sakterkezek alatt vérbe akarta fojtani a magyarságot. Ezt a gázságot nem szabad elfelejteni! E nemzetgyilkos merénylettel s az idegen fajú, idegenézésű merénylőkkel szemben adtuk ki a jelszót, hogy mentsük meg a keresztény nemzeti kultúrát, mentsük meg a magyarságot.”²⁰ A történelmi bűnök elkövetői azután nem csodálkozhatnak azon, ha a magyar nemzet ellenük fordul – sugallta a katolikus sajtó: „kétségtelen tény, hogy a nemzet nagy része elfordult a zsidóságtól, mióta látta, hogy a nemzetietlen felforgató áramlatok milyen erőt merítettek a zsidóságból...”²¹

A korabeli keresztény-nemzeti politikai ideológiának megfelelően a katolikus lapok szerint az ország elzsidósodása a Tanácsköztársaságban érte el csúcspontját. Interpretációjukban a magyar forradalmakat és a proletárdiktatúrát – csakúgy, mint a kommunizmust általában – „a zsidók” csinálták. A *Nemzeti Újság* a bolsevizmust zsidó imperializmusként definiálta,²² az *Új Nemzedék* Prohászkaival készített interjújában a következőképpen tette helyére a kérdést: „Az a kérdés vetődött fel, hogy a magyarországi kommunizmus valóban egy faj uralmi törekvése volt-e? – Azt hiszem igen – felelte a püspök. A kommunizmust a zsidók csinálták, felhasználva az akkori zúrjavart és elégtelenséget...”²³ A lap folyamatosan, és részletezve sulykolta olvasóiba a judeobolsevizmus vádját: „...a forradalom egész vezérkara zsidó volt [...] a Galilei-kör, a szabadkőműves páholyok vezetősége és túlnyomó többsége, a radikális- és a szociáldemokratapárt vezetősége, a budapesti sajtó és a nemzeti tanács, szóval a forradalom előkészítőinek és végrehajtóinak kilencvenöt százaléka zsidó volt.”²⁴ (A korszakban a hazai zsidóság túlnyomó többsége a bolsevizmussal szemben állt [Karsai 2001: 214], ám erről a tárgyalt lapok természetesen nem tájékoztatták olvasóikat, hiszen ez a zsidóság és a bolsevizmus összemosását, tehát alapvető törekvésüket kérdőjelezte volna meg.)

Miután tudatosították közönségükben azt a (téves) nézetet, hogy Trianonhoz 1918–1919 forradalmi vezettek, amelyek „természetesen” zsidó uralmi törekvések voltak, kifejtik, hogy Magyarország feldarabolása nem fáj a zsidóknak: „az egész ország feljajdul a halálos ítéletre. [...] Ugyanakkor a Népszava, a szociáldemokrata párt közlönye egyáltalán nem vesz tudomást arról, hogy Magyarországot halálra ítélték [...] Kéjelegve röhögnek a Népszava zsidói ma a magyarság kínjain, ők örülnek ennek a békének. [...] őket nem érdekli a nemzet halála sem, csupán az, hogy ha ez esetleg bekövetkezne, mit kereshetnének zsidó elvtársaik az elpusztult nemzetben. Megértjük ezt is. Hiszen ők nem közülünk valók, ők azokhoz a hazátlan fajtához tartoznak, akiknek mindegy, hogy hol, csak csalni, lopni lehessen...”²⁵ Miután a magyar társadalom nagy többsége által joggal igazságtalannak érzett békeszerződés revíziója az egész korszak első számú nemzeti célkitűzése volt, aki nem érezte át ennek jelentőségét, eleve nemzetellenesnek számított. Az *Új Lap* szerint a hazai zsidók ebbe a kategóriába tartoztak. A lap szerzőit természetesen nem befolyásolta a tény, hogy a magyar zsidóság korabeli reprezentánsai a revízió kérdésében a magyar társadalom többségével azonos állásponton voltak (Stern 1938: 19–21).

Mint láthattuk, a lapok sokat foglalkoztak a zsidók általában vett immoralitásával és a „kollektív zsidó bűnök” felsorolásával. Az *Új Lap* például a tárgyalt időszakban heti rendszerességgel jelentkező sorozatot jelentetett meg a témában. Már a cím és magáért beszél: *A javíthatatlanok. Zsidókérdés Magyarországon – Heti bűnkrónika.*²⁶ Ez az orgánus kétféle zsidót különböztetett meg: „amelyiket már rajtacsíptek valamiféle suskuson és olyan, akit még nem sikerült rajtakapni”.²⁷

Gyakori vád volt az is, hogy a zsidók rossz hírének keltik Magyarországnak külföldön: rágalmakat szórnak a magyarságra, nem létező fehérterrortól, antiszemita atrocitásokról tájékoztatják a nyugati lapokat.²⁸ A *Nemzeti Újság* például Lőw Immánuel szegedi főrabbit vádolta azzal, hogy a külföld előtt befeketíti, mocskolja az országot.²⁹ E téma mindhárom tárgyalt lapban hónapokig napirenden volt.³⁰ A zsidókat azzal is megvádolták, hogy általában a nemzet érdekeivel ellentétes célokat képviselnek és nemzetközi kapcsolatrendszerüket is felhasználják a magyarok ellen: „Tudjuk, hogy a zsidóság szembehelyezkedése a nemzet keresztény politikájával borzalmas sebeket üt a gazdasági életben; tudjuk, hogy a külföldi tőke, a sajtó és szocializmus a »feszítsd meg!« terhe alatt követeli, hogy engedjünk a nemzeti programból.”³¹

A hazai katolikus sajtó tehát Magyarország gazdasági, társadalmi, kulturális hanyatlásáért, a trianoni békeszerződés utáni tragikus helyzetéért elsősorban a magyar zsidóságot kiáltotta ki bűnbaknak. Ezek után szinte természetes, hogy az ország problémái megoldásának kulcsát a „zsidókérdés” megoldásában látta és láttatta: „...a keresztényekkel addig semmi nem lesz kérem, míg a zsidókkal nem lesz valami!”³² Az *Új Lap* az élet minden területén meg kívánt szabadulni a zsidóktól: „Nem imponál nekünk az »Erger-Berger« sem a »Le a zsidókkal« című felhorkanások. Nekünk tettek kellene! Tisztítómunka a közhivatalokban, nagytakarítás a minisztériumokban. Meg kell szabadulnunk a demokraták kreatúráitól és a szabadkőművesek protezsáltjaitól.”³³ Ezt egyébként az újság olvasói is elvárták. Egy olvasó a következőket írta: „Hasson oda, hogy a magyar főváros ne legyen többé Judapest, hanem legyen igazán a magyarok keresztény fővárosa. Hasson oda, hogy a zsidók kezéből teljesen kivételessék minden hatalom, minden hivatal, a gazemberek megbűnhődjenek, a galiciánerek ne csak Budapestről, de a vidékről is kipszúttassanak...”³⁴ A *Nemzeti Újság* hasonlóan látta a megoldást: „Nem kell minden internacionalistát és kozmopolitát börtönbe és akasztófára juttatni, de valamennyit meg kell fosztani a kútmérgezés lehetőségétől. A megkisebbitett Magyarországon csak az juthasson álláshoz, hivatalhoz, akinek magyar szíve, magyar elve, magyar érzése van; a többi mehet a szélrózsa minden irányába.”³⁵ Mindez már a zsidók teljes egzisztenciális ellehetetlenítését célozta.

Az *Új Lap* anakronisztikus módon középkori példákat felidézve „bizonyította”, hogy a zsidók jogkorlátozása a magyar hagyományok része, s – mint ilyen – abszolút elfogadható, sőt kívánatos. A zsidók középkori gettósításáról, illetve a keresztény népességtől eltérő ruházat vagy megkülönböztetésre szolgáló jelek viselésével kapcsolatban

kifejtette, hogy „...régi magyarjaink bizonyára tudták, hogy miért jelölték meg őket. Milyen jól ismerték a régi magyarok a zsidó fajt, hogy így elkülönítették őket, sőt még a vele való érintkezést is eltiltották. Hej ha azt a bélyeget le nem veszik róluk s nem teszik a magyarokkal egyenlő jogú polgárokká, mennyire másként volna minden. Bizonyos, hogy Magyarország nem volna ebben a mai szerencsétlen helyzetben.”³⁶

A katolikus napisajtó az idézettekén kívül tudósításaiban is konzekvens antiszemita alapállást mutatott. Folyamatosan tudósított olyan radikális zsidóellenes szervezetek rendezvényeiről, mint az Ébredő Magyarok Egyesülete (ÉME) vagy a Magyar Országos Véderő Egylet (MOVE) gyűlései. Az ezeken elhangzottokról minden esetben támogatólag tájékoztatták olvasóikat. Általában a lapok és az ÉME által a zsidókkal kapcsolatban hangoztatott célok nagyrészt egybecsengenek.³⁷ Mindez nem túlságosan meglepő, ha belegondolunk, hogy a politizáló katolikus közvélemény és a katolikus sajtó által megfellebbezhetetlen tekintélyként és politikai irányítúként tisztelt Prohászka Ottokár az ÉME tagja volt.³⁸

Volt tehát katolikus program a problémák megoldására, s ez nem nélkülözötte a vélt bűnösök megbüntetését sem. Ezt világossá teszi a *Nemzeti Újság*: „...a keresztlevél, melyen a tinta még meg sem száradt, nem lesz menlevél azok számára, kik ezt az országot elzsidósították zsidó destruktív szellemükkel.”³⁹ A „zsidókérdés” megoldása persze nem mehetett egyik napról a másikra. Az első lépést azonban e lapok szerint minél előbb meg kellett tenni, és ez az egyetemi numerus clausus-törvény elfogadtatása volt.

A numerus clausus mint az első lépés

Az I. világháború után Magyarországon a diplomás munkanélküliség mértéke rendkívüli mértékben megemelkedett. Az egyetemi hallgatók felvételének számbeli korlátozása mint az értelmiségi munkanélküliség újratermelődése megakadályozásának módja önmagában logikus, sőt kívánatos oktatáspolitikai elképzelés volt. A két világháború között több európai országban is adminisztratív eszközökkel korlátozták a felvehető hallgatók számát a felsőoktatás egyes területein (Kovács 2001: 74). Ezekben az országokban azonban mindez nem valamely társadalmi csoport vagy kisebbség kirekesztésével történt. Ugyanakkor Magyarországon a numerus clausus bevezetésének ötlete (akárcsak korábban)⁴⁰ diszkriminatív módon jelentkezett. A javaslat első formája a nőhallgatókat érintette volna (N. Szegvári 1988: 92). A magyar antiszemita, a Prohászka és Bangha vezette keresztényszocialisták, az ÉME és a szélsőjobboldali egyetemi szervezetek⁴¹ azonban az egyetemi felvételik ügyét a „zsidókérdéssel” együtt kívánták megoldani.⁴² Ettől a keresztény középosztály egzisztenciális válságának enyhülését várták, a javaslatot ezen réteg felemelkedésére tett első lépésként értékelték. A katolikus sajtó ezzel azonos célokat propagált, és a numerus claususról szóló diskurzust kizárólag a hazai zsidósággal kapcsolatos vitaként mutatta be. Komoly propagandát fejtett ki a korlátozásnak a zsidó népeiséget faji alapon diszkrimináló bevezetése mellett. A *Nemzeti Újság* már rögtön 1919 szeptemberi indulása után nehezményezte, hogy a felsőoktatásba a keresztény-magyar diákok nehezen és nem megfelelő arányban kerülhetnek be. Ezzel implicit módon felvetette a zsidó egyetemisták számának csökkentésére vonatkozó óhaját: „Prohászka emlékezetes jelszavát, a hungarizmust eleveníti fel emlékezetünkben a magyar fajiság megmentésének mindennap felvetődő gondolata [...] minden nemzetnek önmagával szemben való kötelessége, hogy a reánézve fajilag káros elemeket eliminálja. [...] mi lesz a magyarság jövője, ha azokra a helyekre, melyek a jövő vezéreiből hivatottak nevelni, valódi magyar ifjaknak bejutni nem lehet?”⁴³ A lap tehát már ekkor világossá kívánta tenni, hogy a zsidók számának korlátozása a felsőoktatásban elengedhetetlen a magyarság felemelkedésének biztosításához, azaz az egyik legfontosabb sorskérdés. A keresztény középosztály és értelmiség elszegényedésének okát a zsidók egyetemi s ebből adódóan az értelmiségi pályákon való felülreprezentáltságában látta: „A gentry valóban letört, a zsidóság ellenben beérkezett. [A magyar kormány] kötelessége intézményesen meggátolni a túlprodukción az egyetemeken [...] megnyitni a praktikus gazdasági pályákat a keresztény magyar középosztálynak.”⁴⁴

Az 1920-as év folyamán a katolikus sajtó a numerus clausus kérdését folyamatosan napirenden tartotta. Drámai hangon ostorozta a szerinte áldatlan egyetemi állapotokat, a keresztény magyar ifjúságnak a felsőoktatásból való kiszorítását: „A zsidóság eddig úgy ellepte az egyetemet, hogy a keresztény ifjúságnak semmi reménye sem volt, hogy a lateiner pályákon a ravaszabb zsidóság mellett boldogulhasson.”⁴⁵ A tárgyalt lapok törvényi megoldást sürgettek, és természetesen faji alapú diszkriminatív törvény életbeléptetését tartották indokoltnak: „A numerus clausus elvét szerintünk a fajvédelem igazolja s e téren az arányos faji érvényesülés kell hogy legyen a keresztény társadalom jelszava.”⁴⁶ Annak érdekében, hogy ez a kívánt állapot mihamarabb eljőjön, a lapok szerzői többször felszólították a nemzetgyűlést „a magyar faj védelmére és a zsidó faj intézményes félreszorítására.”⁴⁷

A katolikus napisajtó a szélsőjobboldali szervezetek mellett tehát a legfőbb támasza volt az egyetemi körök 1920 tavaszi-nyári antiszemita kampányának,⁴⁸ amelynek rövid távú célja a numerus clausus-törvény sürgetése volt. A nemzetgyűlés a tervezetet végül 1920 augusztusának végén kezdte tárgyalni. A *Nemzeti Újság* a parlamenti vita bevezetőjével felhívta a figyelmet a korábbi magyar iskolapolitika „bűneire” és „hibáira”, amelyek lehetővé tették a zsidók számára a felsőoktatásban való nagyarányú részvételt. Egyúttal világossá tette azon véleményét, hogy a korábbi, szerinte káros és tragikus liberális oktatáspolitikán változtatni kell. A figyelmeztetés természetesen nem nélkülözötte a magyar zsidóság elleni heves kirohanásokat sem, és a nemzet élethalálharcaként írta le a kérdést: „Soha ország türelmesebb és öngyilkosabb közoktatásügyi politikát nem folytatott, mint Magyarország a kiegyezés óta. [...] A magyar középiskolák és egyetemek [...] öntötték évről-évre azt az értelmiséget, amelynek új, zsidó képviselői aztán itt szerzett tudományukat és arzenáljukat siettek azon nép és azon állam ellen fordítani, amelynek lovagias és végtelenül türelmes politikája kenyérhez és oklevélhez segítette őket. [...] A magyar, ha van még benne morzsányi életerő és makulányi nemzeti öntudat, ha vissza akarja szerezni a könnyelműen eltékozolt örökséget és a békén feladott hatalmi pozíciókat, a reformokat ott kell, hogy megkezdje, ahol kezébe tartja újból a jövő feletti impérium feltételeit, ha gátat állít amaz értelmiségi proletáriátus forradalmi özöne ellen, amely megcsinálta

minden korok leghitványabb és legszennesebb patkányzendülését. [...] Tessék tudomásul venni, hogy faji harcról van szó, amelyet meg kell vívnunk életre-halálra, amelyet nem mi provokáltunk s amelyben ha alulmaradunk, akkor bátran rázárhatják a kripta-ajtót Csonka-Magyarországra. Ebbe a látókörbe méltóztassék a fölvételi és a numerus clausus kérdését állítani.”⁴⁹ Az Új Nemzedék ugyanezt a hangot és programot képviselte a parlamenti vita kezdetén: „A nemzetgyűlés ma kezdi az egyetemi és főiskolai beíratások szabályozásáról a kultuszminiszter által készített és előterjesztett törvényjavaslat tárgyalását. [...] A Numerus clausus alap gondolatára épített törvényjavaslat a két forradalom élményeinek és keserű tapasztalatainak politikai és közművelődési leszűrését, illetve kodifikálását célozza.”⁵⁰

A Haller István vallás- és közoktatásügyi miniszter által beterjesztett javaslatban a faji vagy felekezeti kitétel nem szerepelt. Ezt tudósításában a Nemzeti Újság is idézte.⁵¹ Ugyanakkor a tárgyalt lapok, bár Hallert nem támadták, továbbra is a faji alapú törvény mellett álltak, s a beterjesztés után sem merült fel bennük, hogy a tervezet nem a zsidókról szól: „...a megrémült zsidóság kétségbeesett erőfeszítése tör Haller miniszter kulturprogramja ellen, amelynek megvan az a bűne, hogy keresztény magyar intelligenciát akar nevelni ebben az országban”⁵² A diszkriminatív elképzeléseket lelkesen fogadták, és teljes támogatásukról biztosították az azt felkaroló nemzetgyűlési képviselőket. A javaslatban a keresztény-nemzeti értelmiség felemelkedésének garanciáját látták: „[a numerus clausus-törvény javaslatában meg] kell látnunk fényét az új magyar kulturprogramnak, egy nagykoncepciójú elgondolásnak, mely egyrésztől intézményesen megvédi a keresztény magyar intelligencia fejlődését, másrészt irányt, tartalmat ad s teret biztosít ennek a fejlődésnek”⁵³ A mód, ahogyan mindezt biztosítani lehet, a „parazita zsidók” visszaszorítása: „Az első feladat, amelyet az új magyar kultúrprogram megalkotójának maga előtt kellett látnia, ezeknek az élősdieknek a kiirtása, megakadályozása annak, hogy a magyar kultúra fájának életnedveit ezután is idegen testek szívják el. Ez a célkitűzés megvan Haller miniszter elgondolásában, az élősdiék azonban szívósak.”⁵⁴

A lapok kifejezik azon reményüket, hogy a törvény nem marad pusztá papírdarab, és a mindennapokban utat mutat majd a széles társadalomnak a „zsidókérdésben”. Annál is inkább, mivel az Új Nemzedék – mint a katolikus napilapok általában – azt közvetítette olvasóinak, hogy a diszkriminatív jogszabály elfogadása a magyar társadalom nagy többségének elvárását tükrözi: „A társadalom pedig ki fogja egészíteni a maga erejével a törvényhozás munkáját, mely e kiegészítődés nélkül csak hideg paragrafust tudna alkotni. A törvény megfogalmazása egy nagy akaratnak, mely a tömegek lelkén vágyak és vívódások alakjában él. A törvényhozásnak nem lehet kitérnie a megfogalmazás elől, munkáját pedig majd teljessé teszi a társadalom, mely tovább dolgozik.”⁵⁵ Mindez már a parlamentnek is üzenet: a törvényt el kell fogadni.

A nemzetgyűlési vitában Bernolák Nándor⁵⁶ és 77 képviselőtársa (köztük Prohászka Ottokár) módosító indítványt nyújtott be a numerus clausus faji alapú bevezetése céljából. A törvényt végül ezzel a módosítással fogadták el a képviselők. Prohászka hatásos beszédet is mondott a jogszabály és a módosítás elfogadása mellett. A katolikus lapok a székesfehérvári püspök „nagyszerű fajvédő beszédét”⁵⁷ teljes terjedelemben hozták, és publicisztikájukban mint a keresztény társadalom akaratának kifejezőjét ünnepelték. A Nemzeti Újság szerint: „Amikor Prohászka beszél, mindig a nagy keresztény közösségnek legmélyebb érzéseit juttatja kifejezésre; milliók jaja, milliók panasza és milliók üdviválgása tör ki az ő elbűvölő szavában.”⁵⁸ A lap üdvözli, hogy a beszéd világossá tette: a numerus clausus kapcsán a legsúlyosabb nemzeti sorskérdésekről van szó. Prohászka szavai „a javaslat beterjesztésének okait és célját megvilágítva túl ezen az aktualitáson történelmi perspektívával mutattak rá a problémára, amely az utolsó évek katasztrofális eseményeinek hatása alatt a lét, vagy nem lét kérdéseként meredez reánk: a magyarság, a magyar faj érvényesülésének, fennmaradásának, problémájának.”⁵⁹

A katolikus politikai publicisztikában Prohászka nemzetgyűlési beszéde kapcsán újra és újra sulykolták, hogy a magyarság és a zsidóság között élethalálharc folyik, és ennek része a kirekesztő törvénykezés. A lapok szerint mindez jogos eszköz a nemzetrontó zsidókkal szemben: „A faji öntudatra ébredés és a keresztény világnézetre való helyezkedés ma alapjává lón a nemzeti létért való harcnak. Ez a harc önmagában van meg azáltal, hogy a zsidó faj túlsúlyra jutása megrontotta a nemzet vérért és szellemét és leszorította részben a szellemi, méginkább a gazdasági téren a nemzetalkotó fajt. [...] A cél halálosan komoly. Ezért komoly a harc is.”⁶⁰ A szerzők szerint éppen a numerus clausus-törvény hozza el az igazságot, hiszen „a zsidók” által „kierőszakolt” és „jogtalan” helyzetet szüntet meg: „A numerus clausus-sal s általában azzal a törekvésünkkel, hogy a magyar nemzet életének minden megnyilvánulásában a zsidóságot a maga százalékszámának megfelelő korlátok közé szorítsuk, a keresztény magyarság csak egy kisebbséget meg nem illető, jogtalan állapottal szemben védekezik. A magyar faj az őt megillető szerephez akar jutni [...] Saját hazájában e hódoltság állapotából akar szabadulni.”⁶¹

A katolikus napilapok bármennyire támogatták is a numerus clausust, azt csak szükséges, de nem elégséges lépésnek tartották a hazai zsidó közösség jogfosztására, illetve az emancipáció előtti állapotok visszaállítására. Az Új Nemzedék például ezzel kapcsolatban pozitív hangnemben tudósított az ÉME nagygyűléséről, kiemelve, hogy az ébredő magyarok a numerus clausust csak kényszerből és ideiglenesen fogadják el, mivel az még nem szünteti meg a zsidók jogegyenlőségét.⁶² A újság szerkesztője véleménye az ÉME által képviselt álláspontot tükrözte. Eszerint a törvény az első „szerény” lépés, amelyet reményeik szerint újabbak követnek majd: „Haller miniszter javaslata az első szerény lépés a kurzus vágányain, s ha ezt a kezdeményezést követni fogja egy nagyszabású, minden részletében átgondolt és bátran keresztülvitt társadalmi, gazdasági és kulturális szervezkedés, akkor joggal lehet remélni, hogy függetlenségi harcunkat a zsidósággal szemben sikerrel fogjuk megvívni. [...] Az új egyetemi törvénynek tehát a kari önkormányzat és a faji arányszám kombinációján kell alapulnia...”⁶³ A Nemzeti Újság hasonlóan láttatta a helyzetet. Egy program megvalósításának kezdeteként értékelte a numerus clausus életbeléptetését: „...tett ez az elfogadott törvényjavaslat, a nagy programnak egy magvalósított része, az első bátor lépés a keresztény kurzus céljainak elérésére. Az első programpontot váltotta be ezzel a keresztény politikai

A tárgyalt újságok tehát határozottan és egyöntetűen kiálltak a magyar zsidókat sújtó, diszkriminatív törvény mellett. Mi több, várták és szorgalmazták a folytatást.

Összegzés

Az 1919–1920-as időszakban a katolikus napilapok a „zsidókérdéssel” kapcsolatban (is) a kibontakozó ellenforradalom új eszméit hirdették. Ennek az ideológiának szerves része volt az antiszemita eszmerendszer, és ez a tárgyalt újságokban egyértelműen megnyilvánult. A lapok amellest, hogy a magyar keresztényszocializmus korabeli válfajának szócsöveként működtek, gyakorlatilag az antiszemita propaganda, illetve a szélsőjobboldali szervezetek (elsősorban az ÉME) ideológiáját tükrözték. Tartalmukban és frazeológiájukban egyaránt kevés különbséget mutattak a fajvédő sajtóhoz képest.⁶⁵ Ezzel a hazai olvasótábor egy újabb, szélesebb rétegét érték el kirekesztő nézeteikkel. A kirekesztést keresztény- és magyarvédelemként mutatták be, ezzel erkölcsileg felmentették, sőt bíztatták a kirekesztőket. Mindezt súlyosbította, hogy az újságok olyan egyházi tekintélyekre és keresztényszocialista politikusokra hivatkoztak, akik megfellebbezhetetlen tekintélynek számítottak a keresztény középosztálybeli olvasótáborban.

A lapok modern és koherens antiszemita eszmerendszert közvetítettek. A zsidó világösszeszküvés elméletétől az antiszemita sztereotípiák minden változatáig és a magyar gazdaság és kultúra zsidók általi uralásáig terjedt repertoárjuk. A zsidókat mint a magyarságra különösen veszélyes „fajt” ábrázolták, és azzal, hogy a zsidók kollektív bűneiről cikkeztek, muníciót szolgáltatottak a zsidóellenes fehérterrornak, illetve legitimálták azt. Az antiszemita propagandából jól ismert parazitaság vádja is gyakran előkerült az újságokban. Rendkívül gyakori volt a judeobolsevizmus toposza. A katolikus lapok jócskán kivették részüket annak a hamis nézetnek az elterjesztésében, melynek eredményét Nathaniel Katzburg így írta le: „A magyarok többségének szemében felületes általánosítások alapján a radikalizmus, a szocializmus és a kommunizmus afféle »zsidó eszmének« számított, s a közvélemény »zsidónak« bélyegzett minden olyan gondolatot, filozófiát, szellemi és politikai irányzatot, amely a fennálló rend megdöntésére irányult” (Katzburg 2002: 36). Ezen mit sem változtatott a tény, hogy a forradalmak alatta a zsidó középosztály jó része tönkrement.

A tárgyalt orgánumok a kor jobboldali retorikáját követve abszurd módon a hazai zsidókat tették meg bűnbaknak szinte minden vélt vagy valós problémáért, negatívnak tartott társadalmi folyamatért. Ez teljesen egybeesik a Saul Friedländer által leírt fajvédő antiszemita nézetekkel, amelyek szerint „a zsidó minden »társadalmi-bomlási« folyamatnak a kezdeményezője, legyen ez a materializmus, liberalizmus, vagy a kapitalista kizsákmányolás, az ipari központok rákfenéje, a parasztság kizsákmányolása, a munkás és a kisiparos nyomora – általánosságban a nemzeti és faji megújulás erőinek rendszeres elpusztítása” (Friedländer 1996: 87). A magyar–zsidó kapcsolatok a magyarság és a zsidóság között folyó élethalálharcként való megjelenítése beleillik a szintén Friedländer által leírt antiszemita rögeszmébe: „A fajok és civilizációk fejlődésének egész folyamán a zsidó faj az árja fajt egy olyan küzdelemre kényszeríti, amelytől az egész emberiség sorsa függ” (Friedländer 1996: 87).

A szerkesztőségek „keresztény őrségváltást” szorgalmaztak a szerintük elzsidósodott magyar közélet minden területén. Ezt az általuk képviselt keresztény középosztály egzisztenciális válsága is ösztönözte. A keresztény középosztály megsegítésének módját a zsidóság háttérbeszorításával képzelték el és mutatták be a fenti sajtótermékek. A zsidók félreállítása azonban csak a polgári jogegyenlőség csorbitásával volt elképzelhető, ám az idézett írások szerzőit ez nem tántorította el céljaiktól. A szövegekből kiderül, hogy a lapok szerkesztőségében az emancipációt elhibázott lépésnek, annak visszavonását pedig kívánatosnak tartották. Ezek az elképzelések messzemenően egyeztek a politikai katolicizmus fő korifeusai, Prohászka Ottokár és Bangha Béla idevágó gondolataival.

A lapok szerzői a zsidók háttérbeszorításának egyik leghatásosabb módját a korábbi (dualizmuskori), a polgári egyenlőség elvén nyugvó liberális oktatáspolitikai megszüntetésében látták. Mindez a korabeli antiszemita mozgalmak elképzeléseit tükrözte, hiszen ahogy azt Kovács M. Mária megállapította: „a forradalom után megerősödött antiszemita csoportok az oktatási jogok korlátozására összpontosították az erőiket” (Kovács 2001: 72). A tárgyalt lapok a zsidók felsőoktatásból történő kizorításától az értelmiségi pályákon megvalósuló keresztény dominanciát várták. Az általuk kívánatosnak tartott változást adminisztratív módon vélték megvalósíthatónak, azaz a zsidókra nézve diszkriminatív numerus clausus-törvény elfogadásával. Publicisztikájukban, szerkesztőségi véleményeikben egyaránt a törvény bevezetését szorgalmazták, gyakran szólították fel a törvényhozást a diszkriminatív oktatáspolitikai javaslatok elfogadására. A törvény nemzetgyűlési vitája alatt mindvégig a faji alapú kvóta megszüntetését szorgalmazták. Azt, hogy a faji kitétel (is) kifejezetten a zsidók megkülönböztetésére került a törvény szövegébe, a magyar kormány 1925-ben a Népszövetséghez írt leveléből egyértelműen kiderül: „A zsidók esetében keveredik a faj, a vallás és a nemzetiség, s minden országban más formában vannak jelen [...] A vitatott törvényből szándékosan maradt ki a vallási kisebbségek említése, a vallás ugyanis az egyén hatáskörébe tartozik, amit jogában áll szabadon megváltoztatni” (idézi Katzburg 2002: 62). A törvényjavaslatot betervező Haller István szintén faji alapon határozta meg a zsidóságot: „A zsidóság antropológiai homogenitását komoly ember nem vonhatja kétségbe [...] akik genealógiailag ebből a közösségből származnak, [azokat] antropológiailag azonos embercsoportok megjelölésére alkalmasabb szó híján, fajnak és pedig zsidó fajnak kell nevezni” (Haller 1926: 63–64). A törvény tehát kétséget kizáróan faji alapon született. A tárgyalt lapok azonban nem elégedtek meg ennyivel. Hangsúlyozták, hogy a numerus clausus bevezetésével csupán az első keresztény-nemzeti programpont teljesült. A zsidók elleni harcra, további kirekesztésre szólították fel a törvényhozást és a társadalmat. A katolikus lapok antiszemita sztereotípiáikkal, kirekesztő frazeológiájukkal tragikus hatást gyakoroltak a magyar közgondolkodásra, és széles körben terjesztették a zsidókról általuk is alakított képet, erősítették a rögeszméket és fokozták a kollektív antiszemita hisztériát. Hozzájárultak ahhoz, hogy a diszkriminatív törvénykezés széles körben

vált erkölcsileg elfogadhatóvá, mi több, kívánatosá a korabeli Magyarországon. Mindent megtettek azért, hogy a magyar törvényhozás megtegye az első lépést. Az első lépés megtörtént, a következőkre az „ébredőknek” közel húsz évet várniuk kellett.

Irodalom

Bangha Béla (1920) *Magyarország újjáépítése és a kereszténység*. Budapest: Szent István Társulat.

Friedländer, Saul (1996) *A náci antiszemitizmus. Egy tömegpszichózis története*. Budapest: Uránusz Kiadó.

Gergely Jenő (1977) *Keresztényszocializmus Magyarországon, 1903–1923*. Budapest: Akadémiai Kiadó.

Gergely Jenő (1994) *Prohászka Ottokár*. Budapest: Gondolat.

Haller István (1926) *Harc a Numerus Clausus körül*. Budapest: A szerző kiadása.

Karády Viktor (1999) *Politikai antiszemitizmus és nemzetállam-építés Közép-Európában*. In Hamp Gábor & Horányi Özséb & Rábai László: *Magyar megfontolások a Soáról*. Budapest & Pannonhalma: Balassi Kiadó & Magyar Pax Romana Fórum & Pannonhalmi Főapátság.

Karsai László (2001) *Holokausz*. Budapest: Pannonica Kiadó.

Katzburg, Nathaniel (2002) *Zsidópolitika Magyarországon, 1919–1943*. Budapest: Bábel Kiadó.

Kertzer, David I. (2003) *A pápák a zsidók ellen*. Budapest: Ulpius-ház Könyvkiadó.

Dr. Kiss György (1987) *Megjelölve Krisztus keresztjével és Dávid csillagával*. Budapest: Szerzői kiadás.

Kókay György & Buzinkay Géza & Murányi Gábor (1994) *A magyar sajtó története*. Budapest: MUOSZ – Bálint György Újságíró-iskola kiadása.

Kovács M. Mária (2001) *Liberalizmus, radikalizmus, antiszemitizmus. A magyar orvosi, ügyvédi és mérnöki kar politikája 1867 és 1945 között*. Budapest: Helikon Kiadó.

N. Szegvári Katalin (1988) *Numerus clausus rendelkezések az ellenforradalmi Magyarországon*. Budapest: Akadémiai Kiadó.

Prohászka, Ottokár (1920) *The Jewish Question in Hungary*. The Hauge.

Prohászka Ottokár ([1893] 1929) *A zsidó recepció a morális szempontjából*. In Összegyűjtött munkái. Sajtó alá rendezte: Schütz Antal. XXII. Budapest: Szent István Társulat.

Stern Samu (1938) *A zsidókérdés Magyarországon*. Budapest: Pesti Izr. Hitközség.

Szabolcsi Lajos (1993) *Két emberöltő. Az Egyenlőség évtizedei (1881–1931)*. Budapest: MTA Judaisztikai Kutatócsoport.

Zeke Gyula (1990) „*Statisztikai mellékletek*.” In Lendvai L. Ferenc & Sohár Anikó & Horváth Pál (szerk.) *Hét évtized a hazai zsidóság életében*. Budapest: MTA Filozófiai Intézet.

Zinner Tibor (1989) *Az ébredők fénykora, 1919–1923*. Budapest: Akadémiai Kiadó.

Lábjegyzetek

1

Magyarországon kívül Lengyelországban vetődött fel hasonló jogszabály bevezetése, de a nemzetközi és hazai tiltakozás hatására elvetették az ötletet. Lásd Kovács (2001: 75).

2

A dualizmus időszakában az antiszemitizmust politikai programmá emelő pártok nem kerültek a hatalom közelébe. Ilyen volt az Istóczy Győző vezette Országos Antiszemita Párt, amely az 1880-as években a tiszaezlári vérvád körül kialakult hangulatot meglovagolva ért el átmeneti sikereket, illetve a Katolikus Néppárt, amelyet az 1890-es évek egyházpolitikai reformja hívott életre.

3

A Vatikán és az európai katolikus sajtó felelősségéről az újkori antiszemitizmus elterjedésében lásd Kertzer (2003).

4

Utóbbi jellegzetes példája a Szent István Társulat, az Apostoli Szentszék Kiadója, amely olyan szélsőséges antiszemita művek kiadását is vállalta, mint például Bangha Béla 1920-as, *Magyarország újjáépítése és a kereszténység* című könyve.

5

A faji kitételre a törvény 3 § (3) bekezdése vonatkozott: „az erkölcsi megbízhatóság követelményei mellett egyfelől a felvételt kérő szellemi képességeire, másfelől arra is figyelemmel kell lenni, hogy az ország területén lakó egyes népfajokhoz és nemzetiségekhez tartozó ifjak arányszáma a hallgatók között lehetőleg elérje az illető népfaj vagy nemzetiség országos arányszámát, de legalább kitegye annak kilenctized részét”

(idézi N. Szegvári 1988: 122).

6

1910-ben a magyarországi zsidóság a teljes lakosság 5,0 százalékát, 1920-ban 5,9 százalékát tette ki. Ugyanakkor 1915-ben az egyetemek és főiskolák zsidó hallgatóinak aránya (a hittudományi főiskolák nélkül) elérte a 30,9 százalékot. (Zeke 1990: 187–191). A statisztikai adatok minden esetben a zsidó vallású népességre vonatkoznak, miután a népszámlálásoknál a zsidóságot felekezeti határozták meg.

7

A Nemzeti Újság az Alkotmány című katolikus néppárti lap utódja volt. Felelős szerkesztője Túri Béla, katolikus pap, nemzetgyűlési képviselő volt. (Az Alkotmány a Tanácsköztársaság alatt szűnt meg.)

8

Az Új Nemzedék főszerkesztője ekkor Milotay István jogász, újságíró, nemzetgyűlési képviselő, a fajelmélet egyik hazai képviselője volt.

9

Prohászka Ottokár: Pro juventute catholica. Alkotmány, 1918. május 26.

10

A Népújság fejléce szerint Politikai és Közgazdasági Katolikus Néplap volt. Felelős szerkesztője a későbbi miniszterelnök, Huszár Károly.

11

A legnagyobb kérdés. Népújság, 1918. június 16.

12

Ottokar Prohászka: The Jewish Question in Hungary. The Hauge, Holland. 1920. Illetve: Die Judenfrage in Ungarn, Hammerschlaege, Deutschvölkischer Schutz und Trutzbund. Hamburg 1921, Heft 21.

13

A Prohászka által 1848-ra datált törvény valójában 1849. július 28-án került elfogadásra, gyakorlati alkalmazására azonban a szabadságharc bukása miatt már nem került sor. A zsidók tényleges jogi egyenlősítése végül 1867-ben valósult meg.

14

Szent István Társulat, Budapest. 1920.

15

A kérdéses lapok a következők: Új Nemzedék, Nemzeti Újság illetve az Új Lap.

16

Tehetség és fürgesség. Új Nemzedék, 1920. szeptember 18.

17

A magyar föld egyötöde zsidókézen. Új Lap, 1920. január 3.

18

Elég volt! Új Nemzedék, 1919. október 14.

19

Degenerált világfaj. Új Lap, 1920. február 18.

20

Prohászka Ottokár: Válasz Raffay Sándor püspöknek. Nemzeti Újság, 1920. november 27.

21

Andrássy Gyula nyilatkozata. Új Nemzedék, 1919. október 9.

22

Lásd például: Felekezeti harc. Nemzeti Újság, 1919. december 10.

23

Prohászka Ottokár a felebaráti szeretetről, nemzetvédelemről és a sajtóról (interjú). Új Nemzedék, 1919. október 12.

24

L. I.: A nagy csalatás. Új Nemzedék, 1920. szeptember 22.

25

Akiknek nem fáj Magyarország feldarabolása. Új Lap, 1920. május 9.

26

Lásd az Új Lap 1920. évfolyamának számait.

27

Kétféle zsidó van. Új Lap, 1920. április 21.

28

Lásd például: A zsidók túrhetetlen hazudozásai külföldön. Új Lap, 1920. január 15.

29

A magyargyalázó szegedi főrabbi. Hogyan informálja dr. Lőw Immánuel a külföldet? Nemzeti Újság, 1920. április 23.

30

Lásd a tárgyalt lapok 1920. áprilisi és májusi számait.

31

Dr. Krüger Aladár: Mi bízunk! Új Nemzedék, 1920. szeptember 12.

32

Dr. Avarffy Elek: Nem hagyjuk elaludni! Nemzeti Újság, 1920. július 28.

33

A keresztény kurzus. Új Lap, 1920. január 7.

34

Legyen már a főváros is keresztény. Új Lap, 1920. január 20.

35

L-i.: A magyar intelligencia jövője. Nemzeti Újság, 1919. december 18.

- 36 *A megbélyegzett zsidók. Hogyan védekeztek a régi magyarok a zsidók ellen. Új Lap, 1920. április 20.*
- 37 *Az ÉME zsidópolitikájáról lásd például Zinner (1989: 36–38; 52–54; 110).*
- 38 *Prohászka ÉME tagságát közli Zinner (1989: 148).*
- 39 *Turi Béla: Ki a bűnös? Nemzeti Újság, 1919. december 10.*
- 40 *Az 1910-es évek numerus clausus elképzeléseit lásd N. Szegvári (1988: 106).*
- 41 *A szélsőjobboldali egyetemi szervezetek közül az úgynevezett „egyetemi zsidóverések” szervezéséről elhíresült, 1919-ben alakult Turul Bajtársi Szövetség volt a legfontosabb és leghatásosabb.*
- 42 *A numerus clausus-törvényért ezek az egyetemi szervezetek rendkívül sokat tettek. A tervezet faji jellegének követelését például a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem Hittudományi Karának dékánja, Kmoskó Mihály vettette fel először. A törvény körüli egyetemi harcokról lásd N. Szegvári (1988: 86–113).*
- 43 *A magyar faj megmentése. Nemzeti Újság, 1919. október 18.*
- 44 *A „fekete kabát” insége. Nemzeti Újság, 1919. december 20.*
- 45 *Korlátoznák a zsidók egyetemre tódulását. Új Lap, 1920. február 1.*
- 46 *A zsidókérdés a főiskolákon. Nemzeti Újság, 1920. július 1.*
- 47 *A gége keresztények. Új Lap, 1920. június 24.*
- 48 *A radikális keresztény egyetemi csoportok működéséről és a numerus clausus-szal kapcsolatos állásfoglalásaikról lásd N. Szegvári (1988: 92-105).*
- 49 *Magyar Iskolapolitika. Nemzeti Újság, 1920. szeptember 2.*
- 50 *A numerus clausus. Új Nemzedék, 1920. augusztus 26.*
- 51 *Haller miniszter a nevelés új irányairól. Nemzeti Újság, 1920. szeptember 3.*
- 52 *Magyar kultúrprogramm. Nemzeti Újság, 1920. szeptember 5.*
- 53 *Uo.*
- 54 *Uo.*
- 55 *Új ország, új értelmiség. Új Nemzedék, 1920. szeptember 4.*
- 56 *Bernolák Nándor büntetőjogász, egyetemi tanár volt, később a Bethlen-kormány népjóléti minisztere.*
- 57 *Egy volt filozemita: Prohászka beszéde és a „magyar” sajtó. Nemzeti Újság, 1920. szeptember 18.*
- 58 *Uo.*
- 59 *Állunk elébe. Nemzeti Újság, 1920. szeptember 17.*
- 60 *Túri Béla: A harc komoly. Nemzeti Újság, 1920. szeptember 18.*
- 61 *A numerus clausus és a trianoni béke. Nemzeti Újság, 1920. szeptember 21.*
- 62 *Az Ébredő Magyarok parlamentje. Új Nemzedék, 1920. szeptember 10.*
- 63 *A numerus clausus. Új Nemzedék, 1920. augusztus 26.*
- 64 *Az első lépés. Nemzeti Újság, 1920. szeptember 22.*
- 65 *Lásd például az A Cél, az Ébredő Magyarország vagy a Hazánk „zsidókérdéssel” kapcsolatos írásait.*

Állásfoglalás

[Közös állásfoglalás a kommunikációs alapképzés tervezett megszüntetéséről](#)

Legolvasottabb

- [Manipulál-e a média?](#)
- [Az internetes kommunikáció története és elmélete.](#)
- [Reklámhatás, problémamegoldás, intencionalitás](#)
- [Médiaerőszak: tények és mítoszok](#)
- [A tévémaci tudatformáló szerepe](#)

Könyvajánló

Szomszédok közt

> [könyv rendelés](#)

Megrendelés

2016 nyár

> [régebbi lapszámok](#)

Pódiumbeszélgetések

[„Szomszédok közt” pódiumbeszélgetés](#)

Kérdez: Bajomi-Lázár Péter Médiakutató

Válaszol: Kovács M. András és Lányi Balázs forgatókönyvíró

> [korábbi pódiumbeszélgetések](#)

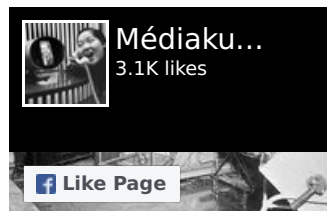
Partnereink

[Magyar Kommunikációtudományi Társaság](#)

[Sajtószabadság Központ](#) (rendszeres tevékenységét források hiányában megszüntette)

[Eastbound - Culture, Society, Media](#)

[Infokommunikáció és jog](#)

- [Korábbi lapszámok](#)
- [Rovatok](#)
- [Szerzőink](#)
- [Rólunk](#)

Médiakutató 2003 nyár

Kisebbség

[Messing Vera:](#)

Változás és állandóság

Kiköltöztetési konfliktus médiabemutatása a rendszerváltás előtt és után

Az alábbi tanulmány megkísérli bemutatni, hogy a média tartalma és nyelvezte hogyan tükrözi az interetnikus viszonyok társadalmi valóságát. Két, romákat érintő szegregációs kísérlet sajtóját hasonlítja össze: egyik a rendszerváltás küszöbén, 1989-ben Miskolcon, a másik 1997-ben Székesfehérváron történt. Mindkét eset szegény, többségében roma családok város szélén építendő, csökkentett komfortfokozatú lakásokba való költöztetését célozta meg. A két konfliktusról publikált írások összevetése lehetőséget nyújt arra, hogy bemutassa, hogyan tükrözi a média manifeszt és rejtett tartalma a politikai, társadalmi környezet változásait, illetve a társadalmi struktúra állandóságát. A kutatás a kvantitatív tematikus tartalomelemzés, valamint a kvalitatív lingvisztikai elemzés módszereit alkalmazza.

1. Bevezető

E kutatás nem egyetlen elméleti diszciplínára alapoz, hanem megkísérli a társadalomtudomány több elméletének – a szociálpszichológiának, a szociolingvisztikának és a tömegkommunikációs elméleteknek – egy modellbe történő integrálását. Egyetlen megközelítés sem volt alkalmas ugyanis arra, hogy önmagában megmutassa, hogyan képződnek le a társadalom csoportközi viszonyai a médiában.

A szociolingvisztikusok szerint a nyelv, különös tekintettel a közbeszédre, olyan társadalmi praxis, amely nemcsak tükrözi, de befolyásolja is a társadalmi valóságot. A nyelv a társadalmi valóság más szempontjai mellett jól tükrözi a társadalmi csoportok közötti hierarchikus viszonyokat, és egyúttal meg is erősíti azokat. Fowler azt állítja, hogy „a nyelv [...] olyan eszköz, amely alkalmas arra, hogy megerősítse, illetve manipulálja a hatalom fogalmait (csakúgy, mint a társadalmi és ideológiai rendszer más területeit)” (Fowler 1985). A tömegkommunikáció-kutatás szociolingvisztikai megközelítése szerint a média tükrözi a társadalmi rétegződés hierarchikus viszonyait azáltal, hogy bizonyos szintaktikai formulákat és nyelvi fordulatokat előnyben részesít. Az alá- és fölérendeltségi viszonyok reflektálásának és megerősítésének legfontosabb elemei a tranzitív mondat szerkezetek dominanciája, a passzív szerkezetek visszatérő használata egy társadalmi szereplővel kapcsolatban, a nominalizáció és a nyelvezet (Kress 1985; Folwer 1985).

E tanulmány ugyanakkor a szociálpszichológia eredményeit használja fel annak meghatározásához, hogy milyen elemeket keressen a sajtótudósításokban. A paradigma több évtizedes története során számos olyan jelenséget határozott meg, amely a csoportok közötti előítéletek kialakulásához és fenntartásához szükséges: ilyen a kisebbségi csoport alárendelt szerepe, a sztereotípiák, a kategorizáció és az etnocentrizmus.

A tömegkommunikáció hatásait taglaló elméletek közül az érték-kultivációs (cultivation) és téma-kultivációs (agenda setting) elméleteket hívom segítségül, hogy tanulmányom eredményeit a média társadalmi hatásainak viszonyában is értelmezni lehessen. Mindkét elmélet azt állítja, hogy a média befolyásolja a közönség társadalomképét, de más-más szempontokra fókuszálnak. Az érték-kultivációs elmélet a közönség attitűdjeire gyakorolt direkt hatást kísérli meghatározni, míg a téma-kultivációs elmélet szerint a média hatása abból a szempontból lényeges, hogy a meghatározza a társadalmilag „fontos” témákat.

2. Módszerek

E kutatás kétféle elemzési módszert alkalmaz. Egyrészt kódutasításon alapuló, kvantitatív tartalomelemzéssel vizsgáltam a két konfliktus sajtóanyagait, valamint kvalitatív nyelvi elemzéssel a cikkek címeit. Hat napilapot elemeztem: a négy legnagyobb példányszámú országos napilapot (Népszabadság, Magyar Nemzet, Népszava, Magyar Hírlap), valamint az adott konfliktus területén megjelenő városi és megyei napilapokat. A tematikus tartalomelemzés során (Stone 1997; Popping 2000) olyan kódutasítást alkalmaztam, amely a cikk megjelenésének adatain túl (megjelenés időpontja, helye, terjedelme stb.) kitért többek között a tárgyalt témá(k)ra, a megjelenő szereplőkre, illetve azok aktivitására, a kategorizáció szintjére és a konfliktus bemutatásának részleteire is (a konfliktus cikk szerinti tartalma, szereplői, felelőse, megoldása stb.).

A kvalitatív lingvisztikai elemzés természetesen alkalmatlan arra, hogy nagyobb mennyiségű szöveget kezeljen. Ezért a cikkek meghatározott elemét, a főcímekeket vettem az elemzés alapegységének. A címek vizsgálata azért is fontos, mert az átlagos újságolvasó az adott lap tartalmának csak töredékét olvassa el, a többit csupán átfutja. Ez utóbbi olvasási mód legfontosabb eszköze a cím, amely tehát különösen alkalmas arra, hogy az olvasót befolyásolja, illetve az adott történetet keretezze. Síklaki István (1997) részletesen elemzi a főcímekek keretezési hatását és az úgynevezett mindless readingnek¹ az olvasó percepciójára gyakorolt kiemelt hatását.

Az elemzés alapjául szolgáló két konfliktust azért választottam, mert számos részletükben azonosak:

- mindkettő a városi önkormányzat szegregációs kísérlete volt;
- mindkét esetben döntően szegény roma családokat kíséreltek meg kiköltöztetni a város peremére, infrastruktúrától és lakott részekről távol;
- mindkét esetben a családokat (amelyek többségének számos idős és kisgyermek is tagja) csökkentett komfortfokozatú, 25–35 négyzetméteres lakóhelyre költöztették volna;
- mindkét esetben az önkormányzat tervének anyagi költségei minden racionális indoklást nélkülöztek: a csökkentett komfortfokozatú épületek létrehozásának négyzetméterre vetített költségei Miskolcon és Székesfehérváron egyaránt magasan felülmúlták a város magas színvonalú lakásainak piaci árát.

Számos különbség is van ugyanakkor a két eset között. Ezek között a legfontosabb talán a politikai közeg, amelyben e „történetek” játszódtak. 1988–89-ben a „szocialista” Magyarország hanyatló fellegvárában zajlott az első, jelentős publicitást kapott szegregációs konfliktus. Itt a város vezetését a hanyatló kommunista párt káderei alkották, míg a romákat támogatók többnyire az éledező demokratikus ellenzék köréből kerültek ki. A miskolci konfliktus tehát az autoriter „szocialista” népköztársaság hívei és a demokráciát és politikai változásokat követelő alternatív politikai erők között zajlott. A fehérvári eset ezzel szemben egy demokratikus államban történt, amelynek szereplői nem azonosíthatók ilyen egyszerűen politikai ideológiákkal. Itt a konfliktus két oldalán a romák szegregációját és diszkriminációját, valamint a roma szegénység „pozitív” eszközökkel való megoldása mellett kiálló, illetve a romákkal kapcsolatos társadalmi konfliktusok szegregációs megoldását pártolók voltak.

A tanulmány azt kívánja bemutatni, hogy milyen jellemzőkben maradt változatlan és melyekben változott a romákkal kapcsolatos konfliktusok médiabemutatása. Olyan társadalmi jelenségek létrejöttére, illetve hiányára fókuszál az elemzés, amelyeket az interetnikus kapcsolatokat tárgyaló szociálpszichológia alapvetőnek tart az előítéletek létrejöttének és fennmaradásának szempontjából: ilyenek a kategorizáció, az etnikai csoport alárendelt társadalmi helyzete, a sztereotípiák és a többség etnocentrikus szemlélete.

3. Kategorizáció

A különféle etnikai, származási, kulturális csoportok együttélésének egyik fontos következménye a kategorizáció jelensége. Ennek jelentősége, hogy a többségi percepció hajlamos egy-egy kisebbséget inkább csoportként, semmint individuumként érzékelni. Ez természetes jelenség, ugyanakkor konfliktushelyzetben különösen fontos, hiszen ilyenkor a többség hajlamos a konfliktusban részes személyek helyett az egész csoportot stigmatizálni.

A média etnikai csoportokkal kapcsolatos konfliktusokról szóló tudósításaiban erősen hozzájárulhat a kategorizációhoz azáltal, hogy a csoportot homogén tömegként mutatja be, vagy ellenkezőleg: ellene is játszhat ennek a tendenciának azzal, ha a konfliktusban közvetlenül érintett szereplőket megszemélyesíti, és elsősorban nem etnikai hovatartozásuk alapján határozza meg őket. E szempont még fontosabbá válik akkor, ha a csoportoszerű médiabemutatás lehetséges következményeit is számításba vesszük: az etnikai csoportok többségi társadalomtól elszakadó, távoli, az átlagostól, normálistól eltérő percepcióját erősíti meg a többségi közönségben. A kategorizáció jelensége egyaránt kimutatható a média tartalmi és szövegelemzéséből.

3.1. Miskolc, 1989

A miskolci és székesfehérvári esetek összehasonlítása e tekintetben látványos különbségeket mutat. 1988–89-ben a kiköltöztetett családok homogén, arctalan bemutatása egyeduralgó volt. Egyetlen olyan ember, család sem jelent meg a sajtó tudósításaiban – sem közvetve, sem közvetlenül –, aki a kiköltöztetésben érintett lett volna. Még csak azt sem mondta ki a sajtó, hogy roma családokról van szó. Ennek oka, hogy az államszocializmusban az etnikai különbségekkel, kisebbségekkel kapcsolatos kérdések tabunak számítottak. Ugyanakkor számos olyan kifejezés, amelyet a kiköltöztetésre várókkal kapcsolatban alkalmazott a sajtó, illetve a Miskolci Tanács képviselőtestülete, azok számára is nyilvánvalóvá tette, hogy romák érintettek a kérdésben, akik esetleg nem tudták, hogy a belváros megjelölt részeit zömmel marginalizálódott roma családok lakják. Ilyen példák sokaságát lehetne felsorolni, itt csak a leggyakoribbakat említem: „azok, akik a szocialista együttélés szabályait megszegik”, „marginalizált réteg”. A városi tanács ülésein elhangzó rasszista tartalmú megszólalásokról szóló tudósításokból is egyértelművé válik, hogy a szegregációs terv alanyai romák lettek volna: „Ez a fekete egyének által legsűrűbben lakott környék az országban. A budapesti elvtársak vigyék el az egyik felét, a másik felét mi itt boldoggá tesszük” – mondta a tanács ülésén az egyik képviselő (Magyar Nemzet, 1989. III. 18).

A miskolci „gettó-üggyel” egy időben megjelent, de nem az esetről szóló cikkek elemzése a csoport erős nyelvi kategorizációját bizonyítja. Ennek legszembetűnőbb megnyilvánulása a romákkal kapcsolatos fogalmak egybeírása: „cigánycsalád”, „cigánygyerek”, „cigánybűnöző” stb. Az ilyen szóösszetételek azt sugallják, hogy egy cigány gyerek, család vagy bűnöző alapvetően és belsőleg (inherensen) különbözik nem cigány társától. Az ilyen szóösszetételek gyakori használata erős kategorizációt és nyelvi diszkriminációt hordoz, már csak azért is, mert más csoportokkal kapcsolatban nem léteznek hasonló kifejezések („magyarcsalád”, „magyarbűnöző” stb.).

3.2. Székesfehérvár, 1997

1997-re az ilyen jellegű nyelvi kategorizáció döntően megszűnt, de a romákkal kapcsolatos tudósításokban a romák csoportként történő bemutatása – egyes személyeknek a csoport egészével történő azonosítása – továbbra is fennmaradt. A sajtó, a többségi közvéleményhez hasonlóan, nagyon gyorsan alkalmazza a „roma” megjelölést egy-egy roma személy vagy kisebb csoport kapcsán. Egyértelmű, hogy a kiköltöztetés 13 roma családot, vagyis 73 személyt érintett. Ehhez képest a sajtó eleinte a teljes magyar roma közösséggel azonosította a konfliktust, amikor úgy hivatkozott az érintettekre, mint „a romák”. Később a városban élő több ezer fős roma lakossággal azonosította őket, amikor a „székesfehérvári romák” titulussal utalt a konfliktusban érintett családokra.

A hipotézisem az volt, hogy a kategorizáció mértéke a konfliktus eszkalációjával párhuzamosan csökkent, mivel az újságírók a heteken keresztül tartó ügyben előbb-utóbb kénytelenek voltak részletekbe is merülni. E feltevés ellenőrzése érdekében egy skálát hoztam létre, amely a nyelvi kategorizáció mértékét hivatott tükrözni: minél magasabb az érték, annál szélesebb csoportmegjelölést takar.²

Az alábbi tábla a kategorizáció mértékének alakulását mutatja a konfliktus eszkalációjának különböző szakaszaiban:

időszak³ átlagérték cikkek száma

- szept. 30. 2,2 1

okt. 1. – nov. 25. 3,46 25

nov. 26. – dec. 9. 3,35 19

dec. 10. – dec. 19. 3,06 21

dec. 20. – dec. 31. 2,98 18

Az adatok alátámasztják hipotézisemet: a konfliktusban érintett személyek megjelölésére használt kategóriák időbeli megoszlása határozott tendenciát mutat: a kategorizáció lineárisan csökkenő trendje figyelhető meg. E jelenség kézenfekvő – interjúkutatásokkal is alátámasztott – magyarázata lehet, hogy az újságírók, amennyiben gyors reakciót igényel egy ügy, a társadalmilag mélyen beidegződött kliséket hajlamosak alkalmazni. A társadalmi csoportok klasszifikációja az egyik olyan klisé, amelyet az újságírók munkájuk során alkalmaznak. Ez csak akkor jelent gondot, ha minden kontroll nélkül abszolutizálják, valamint ha az adott kérdés kapcsán nem személyesítik meg az abban érintett feleket. Az elithez tartozó újságírók, valamint a marginalizálódott romák között túl nagy a társadalmi távolság ahhoz, hogy ezeket a kliséket egy tudósítás kedvéért meghaladják. Ezért az olyan konfliktusokat, amelyekben az egyik fél roma, az újságírók általában a romák összességével, illetve a csoporttal kapcsolatos leggyakoribb társadalmi, szociális problémákkal azonosítják, és ebbe a keretbe helyezik el az egyedi eseményt.

A székesfehérvári eset egyedi volt abban, hogy hetekig napirenden volt a sajtóban, ezért a konfliktus elmérgesedésével párhuzamosan az újságírók arra kényszerültek, hogy az általában használt kliséket finomítsák, és elszakadjanak a széleskörű kategorizációtól, egyre szűkebb körrel azonosítva a Rádió utca 11. számú ház kiköltözésére kötelezett 73 lakóját.

A rendszerváltás előtti és utáni sajtóbemutatókat összehasonlítva tehát elmondható, hogy a romák kategorizációja jelentősen csökkent, de továbbra is erőteljesen jelen van a csoportról szóló sajtóanyagokban.

4. A társadalom hierarchikus viszonyainak leképeződése a média szövegeiben

A társadalmi viszonyok – a társadalmi csoportok közötti alá- és fölérendeltségi viszonyok – nyelvi leképeződésének fontos eleme a tranzitivitás: a tranzitív és nem tranzitív mondatok arányának alakulása az egy-egy csoporttal kapcsolatos konfliktusról szóló tudósítások szövegeiben. A tranzitív mondatok tartalmazzák a cselekvőt és azt, akire (amire) a cselekvés irányul (tárgy). A kategorizációhoz hasonlóan a tranzitivitás is fontos nyelvi indikátora a diskurzusban szereplő aktorok társadalmi viszonyainak, mivel az ilyen szerkezetek gyakori használata alá-fölérendeltségre utalhat.

Egy példán érzékeltetve ezt az első látásra bonyolult fejtegetést, mindjárt érthetővé válik a jelenség társadalmi jelentősége:

Ezek a példák bemutatják, hogy a tranzitív mondatok nem tranzitívvá történő átalakítása olyan módon, amely során az aktort (cselekvőt) törlik a mondatból, több pusztán nyelvi transzformációnál, és alkalmas arra, hogy ok-okozati viszonyt, felelősséget rejtessen. A nem tranzitív mondat szerkezetek ugyanakkor azáltal, hogy az aktort elrejtik és a figyelmet arra irányítják, akire a cselekvés vonatkozott, újraakerezik a történéseket. Ezt a jelenséget hasonlítom össze a következő fejezetben a miskolci és székesfehérvári konfliktusokról szóló cikkek címeiben.

4.1. Miskolc, 1989

Az alábbi tábla a tranzitív (T) és nem tranzitív (NT) mondatok megoszlását mutatja be az 1989-es konfliktus különböző szereplői szerint. A mátrix sorai a címekben feltüntetett cselekvőt, az oszlopok pedig az a szereplőt tartalmazzák, akire a cselekvés vonatkozott.

1. mátrix: A tranzitív és nem tranzitív szerkezetű címek megoszlása az 1988–89-es miskolci gettóügy sajtóvitájának címeiben

A mátrix a cikkek több jellegzetességre világít rá. Először is talán a legfontosabb, hogy nagyon ritkán említenek cselekvőt: a 38 cím több mint fele nem tett említést a konfliktus egyetlen részeséről sem. A leggyakrabban a cikkek címeit a Miskolci Városi Tanács említése uralta, és mindössze két említést találtunk a Wallenberg Társaságra, egyet a GeB-re,⁴ vagyis azokra a szervezetekre, amelyek ellenezték a Tanács tervét. Ugyanakkor egyetlen utalás sincs a kiköltöztetésben érintett családokra.

Egyértelmű, hogy a nem tranzitív szerkezetű címek dominanciájának oka a konfliktusban érintett egyik vagy mindkét fél mellőzése. Ez pedig nem véletlen, hanem az autoritárius politikai rendszer tekintélyelvű diskurzusának nyelvi megnyilvánulása. A címek jól tükrözik azt az ideológiát, amelyben az állam paternalista, a polgárai felett álló intézmény, tisztviselőinek döntései nem képezik vita tárgyát, tehát akikre a döntés vonatkozik, azok meg sem említődnek. Az egyenjogúság kérdése fel sem merülhet egy olyan a médiadiskurzusban, amelyben az egyik érdekelt felet a sajtóban közölt írások egyetlen egyszer sem jelenítenek meg.

4.2. Székesfehérvár, 1997

Hasonló módon elemeztem, illetve ábrázoltam az 1997-es székesfehérvári rádió utcai romák kiköltöztetésének sajtóvitáját. Az alábbi mátrix meglepő és figyelemreméltó hasonlóságot mutat az 1989-es esethez:

2. mátrix: A tranzitív és nem tranzitív szerkezetű címek megoszlása az 1997-98-as székesfehérvári gettóügy sajtóvitájának címeiben

A legszembevetőbb hasonlóság a két eset között az, hogy mind a miskolci, mind a tíz évvel későbbi, egy alapjaiban más gazdasági-társadalmi berendezkedésű országban játszódó székesfehérvári eset sajtóját a nem tranzitív nyelvi szerkezetek uralják. Néhány példa segíthet annak megértésében, hogy mi ennek a szociológiai relevanciája:

- „Konténerbe költöztetik a székesfehérvári romákat” (Magyar Hírlap, X. 17.)
- „A Rádió utca 11 illegális lakóit lakókonténerekbe költöztetik” (Magyar Nemzet, X. 13.)
- „A konténer sem megoldás” (Népszava, X. 18.)
- „Székesfehérvár: jövő nyárig lakókonténerekben” (Népszabadság, X. 16.)

Látható a nem tranzitív szerkezetek túlsúlyának oka: jellemzően kimarad a címből az aktor: a székesfehérvári önkormányzat. Az „objektív” cím ugyanis így hangozna: „a székesfehérvári önkormányzat elrendelte 13 roma család kiköltöztetését a lebontásra ítélt Rádió u. 11. sz. épületből”. Az aktor kihagyásával a címek a figyelmet a roma családokra fókuszálják, ezáltal „roma-ügy”-ként keretezik a szociális kérdést, elrejtve a cselekvő önkormányzat felelősségét.

Nézzük meg egy másik esemény kapcsán megjelent cikkek címeinek sorát. Esetünk az, amikor 1997-ben a belsőbaránci lakosok fizikailag akadályozták meg, hogy az egyik Rádió utcai roma család beköltözzön a faluban vett házába. Ez nyilvánvalóvá teszi e keretezés szisztematikus voltát.

- „Élőlánccal egy roma család ellen” (Magyar Hírlap, XII. 18.)
- „Nem fogadják a fehérvári romákat” (Magyar Nemzet, XII.19)
- „Megakadályozták egy roma család beköltözését” (Népszabadság, XII. 18.)
- „Belsőbaráncdon helyzet van” (Fejér Megyei Hírlap, XII. 18.)

A minta az előzővel azonos: a nem tranzitív szerkezetek oka a cselekvő – tiltakozó, fizikai erőszakkal fenyegető – belsőbaránci lakosok kihagyása a mondatokból. Ugyanaz a hatás is: azáltal, hogy nincs aktor, a figyelem a „szenvendő alanyra” a roma családra irányul, ismét „roma-ügyként” keretezve az egyébként büntetőjogilag is kifogásolható akciót, amelynek során emberek egy csoportja megakadályozott egy családot abban, hogy birtokba vegye saját tulajdonát (minden bizonnyal faji hovatartozása miatt). Így a sajtó megint roma problémaként keretezte a konfliktust, és mobilizálta az olvasókban a romákkal kapcsolatban meglévő sémákat. Ezzel a sajtó – tudattalanul-akaratanul – egy jogellenes cselekedet társadalmi legitimizálásához járult hozzá.

5. Nominalizáció

Egy konfliktus nyelvi keretezésének további, szociológiailag releváns technikái a nominalizáció (főnevesítés) és a passzív szerkezetek használata. Nominalizációnak azt a nyelvi átalakítást nevezem, amely során az ige főnév alakjában jelenik meg. A nominalizált szerkezetek túlsúlya az autoritárius diskurzus sajátja (jogi nyelv, akadémiai diskurzus stb.). A nominalizáció szociológiailag lényeges következménye, hogy megengedi a két érintett törlését: a cselekvőt és azt, akire a cselekvés vonatkozik, egyaránt kihagyja, ezáltal képes az érintett felek elrejtésére, a felelősség kérdésének mellőzésére és a konfliktus dehumanizálására.

Az előző fejezetben bemutatott mátrixok feltűnő közös vonása azon címek túlnyomó többsége, amelyekben mind a cselekvő, mind az ágens „nem meghatározott”, vagyis hiányzik. Ez a főnevesített szerkezetek túlsúlyának következménye. Nézzünk meg néhány címet az 1988-as miskolci és az 1997-es székesfehérvári esetekből:

- „Konténertelepítés Székesfehérváron” (Népszabadság, 1997. XI. 21.)

- „Tüntetés Székesfehérváron, Molotov koktél Pátkán” (Népszabadság, 1997. XII. 11.)
- „Ultimátum a Rádió utca 11-nek” (Magyar Hírlap, 1997. XI. 26.)
- „Lincshangulat a kiköltöztetések miatt” (Magyar Nemzet, 1997. XII. 20.)
- „Konténertelepítés és demonstráció” (Fehér Megyei Hírlap, 1997. XI. 20.)
- „Vita a misolci »cigány-gettóról” (Magyar Hírlap, 1988. II. 15.)
- „Szegregáció vagy fejlődés. Vita a CS lakásokról” (Észak-Magyarország, 1988. II.18.)
- „A R. Wallenberg Egyesület sajtóértekezlete” (Népszava, 1988. II. 25.)
- „Álláspont a sokat vitatott lakótelepről” (Déli Hírlap, 1988. II. 28.)

A nominalizált szerkezetek túlsúlya a két esetben több véletlen egybeesésnél: az ilyen nyelvi megfogalmazások visszatérő jelenléte a társadalmi hierarchia nyelvi leképeződéséből fakad. Ezek a címek messzemenően tükrözik azt a politikát, amelynek célja a konfliktusok személytelenné tétele, az érintettek „tárgyasítása” és a felelősség elrejtése. Még azok a címek is, amelyek erőteljes, személyek közötti konfliktus fizikai megnyilvánulására utalnak, főnevesített formában jelentek meg: „Lincshangulat a kiköltöztetések miatt”, „Hétfégi blokádnak Polgárdiban”. Az ilyen megfogalmazások – azáltal, hogy nem tartalmazzák az érintett személyek egyikét sem – alkalmasak a konfliktus olyan keretezésére, amely dehumanizált, ezáltal képesek az olvasót eltávolítani a konfliktusban érintett résztvevőktől. Mindez értelemszerűen az egyik fél esetében kardinális kérdés: a kiköltöztetésre ítélt romák esetében.

A két ügyben azonban más és más volt a jelentősége a főnevesített szerkezetek túlsúlyának: míg a miskolci esetben a kommunista párt városi vezetésének, az autoritárius rendszer felsőbbrendűségét sugalló sajtójának megjelenését tükrözi, addig a székesfehérvári esetben inkább a konfliktus dehumanizálását, illetve gyakran a szenzációszerű, az érintett személyektől elszakadó bemutatást jelent. Ez abban is megnyilvánult, hogy a roma családokat szinte mindvégig a várossal vagy azzal az épülettel (tehát tárggyal) azonosította nyelviileg a sajtó, amelyben laktak (például „Ultimátum a Rádió u. 11-nek”).

A miskolci eset sajtótudósításainak címeiben is igen gyakoriak a nominalizált szerkezetek, ezeknek azonban más az oka és jelentősége. „Vita”, „álláspont”, „szempont”, „kerekasztal”, „communique” stb. – ezek a kifejezések elsősorban egy tekintélyelvű rendszer politikailag kontrollált sajtódiskurzusát jelzik.

6. Passzív és aktív ábrázolások

Egy kisebbségi csoportról szóló médiadiskurzus szociológiailag jelentős tulajdonsága az, hogy a „kül-csoport” ábrázolását a passzivitás vagy éppen az aktív cselekvés jellemzi. E szempont azért jelentős, mert ha egy csoportnak, illetve tagjainak ábrázolását következetesen a passzivitás jellemzi, az alkalmas arra, hogy a passzivitás, parazitizmus, a többségi társadalmon való passzív „élősködés” gyakran alkalmazott sztereotípiáját erősítse meg az olvasókban.

A miskolci eset sajtójában ez a jelenség egyértelmű: a roma érintetteket teljes passzivitás jellemezte a sajtó bemutatásában, egyetlen utalás sem volt semmilyen cselekedetükre. A sajtódiskurzus a közvetlenül érintett családok és személyek teljes kizárásával zajlott. Ez a sajtókép valószínűleg hozzájárulhatott ahhoz a közvélekedéshez, amely szerint a romák passzív, homogén tömeget alkotnak, akik képtelenek arra – mert meg sem kísérlék –, hogy sorsukat aktívan irányítsák, ölbé tett kézzel várva a külső, a többségi társadalomtól kapott segítséget.

A két eset ebben a tekintetben érdemben különbözik. A székesfehérvári ügy tudósításainak címeiben az érintett romák igen gyakran jelentek meg, de mindössze 11 esetben szerepeltek aktív mondat szerkezetben. Ezt tovább erősítette a cikkekben alkalmazott leírások passzív mivolta: „kiköltöztetettek”, „kilakoltatottak”, „romák, akik segítségre szorulnak szabadságuk gyakorlásában”, „emberek, akik képtelenek polgárokká válni”. Az ilyen címek és leírások – akaratlanul is – a passzivitás és tehetetlenség sztereotípiáját erősítik meg.

Az aktív vagy passzív ábrázolások másik – tartalmi – szempontja az, hogy a konfliktusban érintett felek milyen gyakran jelenhetnek meg, illetve hogy véleményüket közvetlenül mondhatják-e el, vagy azt közvetve, egy harmadik személyen keresztül tolmácsolja a sajtó. Nyilvánvaló, hogy minél nagyobb gyakorisággal jelenik meg a kisebbség úgy, hogy álláspontját személyesen fejtheti ki, annál inkább tűnhet a társadalom aktív tagjának, aki sorsát hathatósan befolyásolja. Ezzel szemben az ilyen bemutatások hiánya azt a képzetet keltheti a többségi társadalomban, hogy a kisebbség passzívan, ölbé tett kézzel várja, hogy segítsenek rajta. Az alábbi két táblázat ezeket a szempontokat összesíti a székesfehérvári és a miskolci esetek hírei kapcsán.⁵

A Székesfehérvári esetben szereplők bemutatása

Látható, hogy a médiában az eset kapcsán megjelenő szereplők kétharmada a többséghez tartozott, és csak egyharmaduk volt roma. A képet tovább rontja a közvetlen megszólalások arányának vizsgálata: a többségi szereplők közel fele mondhatta el személyesen a véleményét, míg a kisebbséghez tartozó szervezetek, illetve az őket képviselő személyek alig több mint harmada nyilvánulhatott meg, a többiek véleménye csak közvetve, egy harmadik – nem roma – személy tolmácsolásában került bemutatásra. Az alábbi táblázat ugyanezt a szempontot összegzi a miskolci eset sajtója kapcsán: meglepő a hasonlóság a két eset között.

A Miskolci esetben szereplők bemutatása

1988-ban ugyanúgy, mint tíz évvel később az volt a jellemző, hogy a konfliktus kapcsán a sajtóban megjelenő szereplők döntő többsége nem roma volt, és hogy a romák sokkal ritkábban kaptak közvetlen megszólalási lehetőséget, mint a többséghez tartozó aktorok, függetlenül attól, hogy valójában támogatták vagy elleneztek a tömbös kiköltöztetés tervét. Ezek a számok arra utalnak – a lingvisztikai elemzés eredményeivel egyetemben –, hogy a sajtó tíz év után is hajlamos volt arra, hogy a romákat passzívan mutassa be, nyelvi és tartalmilag egyaránt. Ez pedig megerősítheti a többségi társadalomban amúgy is széles körben elterjedt, tényként kezelt képzetet, hogy a romák nem tesznek semmit sorsuk jobbra fordításáért, passzívan várják a többségi társadalom, az állam segítségét, élőködnek a többségi társadalom nyakán, és legfeljebb arra képesek, hogy hóbörögjenek, ha a segítség nem úgy jön, ahogy ők szeretnék.

7. Sztereotípiák

A médiabemutatók másik társadalmilag jelentős tartalmi szempontja a sztereotípiák léte, illetve hiánya. Az interetnikus konfliktusok kapcsán a sztereotípiák előtérbe kerülnek, és társadalmi hatásuk is erőteljesebb, hiszen a többségi közönség hajlamos a „mi” és „ők” szembenállásban gondolkodni, és a külcsoportot okolni a konfliktusért. Ilyenkor pedig jól jönnek az etnikai csoportról szóló beidegződött sztereotipikus képzetek, hiszen azok alátámasztást nyújthatnak a kisebbségi fél hibáztatásának. A romákról számos sztereotípiát van közforgalomban. Korábbi kutatásaink bemutatták, hogy ezeket – kriminalitás, szegénység, konfliktus, passzivitás – a média is gyakran használja és ezáltal erősíti is (Messing 1998); Bernáth & Messing 1998; Messing & Bernáth 1999). A miskolci és székesfehérvári esetek elemzése is azt mutatja, hogy a társadalmilag mélyen beidegződött sztereotipikus képzetek nagyban befolyásolták a média kiköltöztetéshez való hozzáállását, és keretezték a konfliktusok bemutatását.

Az egyik ilyen sztereotípiát a társadalom, állam segítségére „érdemtelen szegények” képzete. Ez azonban nem kizárólagosan a magyar romákra jellemző sztereotípiát: számos országban mutatták ki, hogy a többségi társadalom a média és a közintézmények támogatásával úgy gondolkodik szegénységben élő etnikai csoportjairól, hogy azok nem érdemlik meg a társadalom „segítségét”, mert maguk tehetnek nyomorúságukról. Többek között Golding és Middleton (1982) is kimutatta, hogy a brit sajtó a gazdasági válságokra és az azt követő szegénységre úgy reagált, hogy magukat a szegényeket tette felelőssé helyzetükért. Azt is bebizonyították, hogy az állapotok ily módon való bemutatása hozzájárult a szegénység radikalizálódásához. Az Amerikai Egyesült Államokban is készültek hasonló vizsgálatok (például Gilens 1996), amelyek szintén arra a következtetésre jutottak, hogy az etnikai-származási csoportok tagjait a valóságos arányoknál lényegesen gyakrabban mutatják az „érdemtelen szegény” szerepében (koldus, alkoholisták, drogosok), mint a társadalom támogatására érdemes szerepben (sokgyerekes család, kisnyugdíjas stb.).

Ez a vélekedés mindkét vizsgált konfliktus kapcsán kimutatható. A miskolci ügyben az is hozzájárult ehhez, hogy nem tették egyértelművé, kire is vonatkozik az úgynevezett „CS lakások” építési terve. A média nem járt utána a kérdésnek, az egyetlen hírforrás – a Miskolci Városi Tanács – pedig retorikájában következetesen két elemet kevert: a szociális rászorultságot és a kriminalitást. A tanácselnök egyrészt úgy indokolta a Sajtó parti CS negyed építésének szükségességét, hogy nincs elegendő számú szociális bérlakás a városban, másrészt pedig úgy, hogy el kell különíteni a város magjától a „deviánsokat”, azokat, akik „megszegik az együttélés normáit”, vagy akik „munka nélkül lődörögnek” és „hajlamosak a bűnözésre”. Ezek a kijelentések, illetve azok kommentár nélküli közlése alkalmasak arra, hogy megerősítsék az olvasóban a romákról alkotott képet, miszerint nem méltóak a társadalom támogatására. Az olvasók párhuzamosan találhattak – gyakran egy cikkben belül – szociális rászorultságra és devianciára való hivatkozást: „roskadozó viskókban lakók”, „méltánytalan körülmények között élők”, „deviáns elemek”, „munka nélkül lődörgők”, „bűnözésre hajlamos elemek”. Egy másik cikk így jellemzi a kilakoltatásra váró roma családokat: „antiszociális elemek”, „szociálisan visszamaradtak”, „speciális helyzetben lévő társadalmi réteg”.

Az 1997-es székesfehérvári eset – bár sokkal árnyaltabban, burkoltabban – de tartalmazta a „társadalom segítségére érdemtelen” sztereotípiát. Különösen a konfliktus kitörésének elején voltak olyan utalások, amelyek a kriminalitás sztereotípiáját erősíthették: „önkéntes beköltözők”, „lakásfeltörők”. Később, ahogy nyilvánvalóvá vált, hogy a 13 család nem törte fel a Rádió u. 11. lakásait, hanem többségüknek maga az önkormányzat utalta ki szükséglakásként, a címkézés finomabbá és a valósághoz közelebbé vált: „jogcím nélküliek”. Mindazonáltal az eleinte használt, ellenőrizetlen információk alapján terjesztett címkék alkalmasak voltak arra, hogy megerősítsék a képzetet: a romák nem érdemlik meg az önkormányzat segítségét.

Egy másik, széles körben elterjedt sztereotípiát a romákról a „bűnözésre és egyéb devianciókra való hajlam”. Az is igaz, hogy ez a képzet nemcsak a magyar társadalomban terjedt el a romákról, hanem nagyon gyakori más társadalmakban is az ottani kisebbségben élő etnikai csoportok kapcsán. Mindez igaz annak ellenére, hogy szinte mindenhol kimutatható: az azonos társadalmi-gazdasági státuszú népességéhez képest a kisebbség körében nem magasabb a bűnözés és deviancia aránya. Természetesen, mivel az etnikai csoportok általában a társadalmi ranglétra alján helyezkednek el, a teljes népességhez viszonyítva valóban magasabb a bűnözés, de ez hamis kapcsolat: nem az etnikai hovatartozás, hanem a alacsony társadalmi státusz, a gazdasági ellehetetlenülés és a marginalizáció okozza azt, hogy a vagyon elleni bűncselekmények aránya magasabb az etnikai csoportok körében.

A miskolci esetről szóló tudósításokban tisztán tetten érhető a bűnözés túlhangsúlyozása. Állami, önkormányzati vezetők nyíltan hangot adhattak annak a véleményüknek, hogy a bűnözés a romák örökletes tulajdonsága. A konfliktussal egy időben megjelent, de nem a miskolci ügyről szóló írások jelentős része foglalkozott a „cigánybűnözéssel” és azzal a sajtókampánnyal, amelyet a város rendőrkapitánya tartott a „cigánybűnözés” kapcsán. Megítélésem szerint maga – az egyébként igen széles körben, a sajtóban és hivatalos beszédekben is használt – terminus is rasszista, hiszen egy egész etnikai csoportot azonosít egy társadalmi normákat megszegő egyéni cselekedettel, tehát a roma kisebbség sajátjának tünteti fel a bűnözést. Ez nyilván hamis, és nagyon

alkalmas a romákkal szembeni előítéletek megerősítésére. Ezek az általánosító kifejezések nagyon elterjedtek voltak akkoriban: „számos deviáns elem”, „munka nélkül lődörgők”, „egy csoport, amely hajlamos a bűnözésre: közöttük szép számmal találhatunk cigányokat” (Magyar Nemzet, 1988 II. 12.), „cigánybűnözés”, „a cigányok által elkövetett bűneseteket egyre inkább jellemzi az erőszak”, „a cigányok körében a bűnözés egyre inkább családi válalkozássá valik” (Déli Hírlap, 1988. II. 28, tudósítás a városi rendőrkapitány sajtóértekezletén elhangzottokról).

Habár a kriminalitással való kapcsolat nem tűnt el teljesen a székesfehérvári ügy sajtójából sem, a sztereotípiák sokkal kifinomultabbá és kevésbé meghatározóvá vált. Elsősorban a konfliktus elején olyan ellenőrizetlen információ láttak napvilágot, miszerint a Rádió utca 11-ben lakó romák „antiszociálisak”, „vandálok”, „agresszívek”, és „bűnözők” voltak, akik „környezetüket rettegésben tartják”. Ezzel szemben az egyetlen meginterjúvolt férfival (HVG) közölt beszélgetésből ennek szöges ellentéte derült ki: egy tervekkel teli, megoldást kereső, fiai jövőjét, oktatását igazgató középkorú embert ismerhetett meg az olvasó. A meglévő sztereotípiákat erősítették azok a álhírek is, amelyeket a média előszeretettel közvetített, és amelyek szerint a romák tönkretették lakásaikat, kiszedték az ablakokat és ajtókat, hogy eltűzelhessék azokat, rettenetes mocsokban és bűzben élnek, és állati körülmények közé süllyesztették a Rádió utca 11. épületét. Ebből annyi igaz, hogy az ablakokat és az ajtókat az épületet fenntartó Széphő Rt szedte ki, hogy megelőzze a hajléktalanoknak az üressé vált épületbe való beköltözését. Ami a leromlott állapotokat illeti, azok oka pedig az volt, hogy a Széphő kikapcsoltatta az összes szolgáltatást, és a házban folyóvíz és mellékhelyiségek hiányában valóban rémes állapotok alakultak ki: az egyetlen vízcsap és a WC – amelyet közel száz ember használt – az udvarban volt. Ezek a (fél)információk is nagyban hozzájárulhatnak a romákkal kapcsolatos előítéletek megerősítéséhez.

A sztereotípiák megerősítéséhez számos egyéb szempont – elsősorban az újságírók etnocentrikus szemlélete – is hozzájárulhatott mindkét konfliktus esetében. Az etnocentrikus beállítás a „én-csoport” (a nem romák) pozitívumait hangsúlyozza, negatívumait pedig elhallgatja, míg a „külcsoport” (a romák) negatívumait hangsúlyozza és pozitívumait elhallgatja.

Az egyik ilyen vonás például az, hogy a sajtó sem az 1989-es, sem az 1997-es esetben nem számolt be a telep építési költségeiről. Tehette ezt azért, mert az Önkormányzat, illetve a Városi Tanács nem hozta ezt nyilvánosságra. Ugyanakkor azt is tudjuk, hogy mindkét esetben teljesen megalapozatlanul drága lett volna a szegregációs terv megvalósítása, sokkal költségesebb, mint bármilyen más megoldás. Miskolcon például a távoli helyszín és az infrastruktúra hiánya miatt az építkezés költségei meghaladták volna a belváros legdrágább épületében, az akkoriban helyreállított „Tulipánházban” árusított lakások négyzetméterenkénti árát. Székesfehérváron – tíz évvel később – hasonló volt a helyzet: a város határában felépítendő, szegregált épületsor létrehozásának költségei jócskán meghaladták volna bármilyen, a városban piaci áron vásárolható lakások árát. A sajtó mindezt nem „verte” nagydobra.

A többségi aktorok cselekedeteinek másik megkérdőjelezhető szempontja, amely nem igazán került nyilvánosságra egyik esetben sem, az ügy előzménye: hogyan kerültek az inkriminált épületekbe a romák, és milyen jogcímen laktak ott? Ezt azért hallgatta el az önkormányzat, és ennek nyomán a sajtó is, mert a többségi aktor felelősségének bemutatását jelentette volna. A családok többségükben ugyanis érvényes önkormányzati kiutalással kerültek mind Székesfehérváron, mind Miskolcon arra a helyre, ahonnan ki akarták őket költöztetni.

8. Konklúzió

E tanulmány két – közel tíz év különbséggel lejátszódott – szegregációs kísérlet kapcsán néhány olyan jelenséget vizsgált a sajtó tudósításaiban, amelyek a szociálpszichológia szerint hozzájárulhatnak az etnikai csoportokkal kapcsolatos előítéletek létrehozására, illetve megerősítésére: a kategorizációt, a sztereotípiákat, az etnocentrizmust és a romák alárendelt társadalmi helyzetét.

Az etnikai szereplők kapcsán megjelent cikkekből egyértelműen megállapítható, hogy mindkét eset sajtójában – mind nyelvileg, mind tartalmilag – jelen van a roma szereplők kategorizációja, homogén, arctalan csoportként való bemutatása. Nagy különbség tapasztalható ugyanakkor a kategorizáció mértékében, amely 1989 óta jelentősen csökkent. A miskolci esetben érintett romák meg sem jelenhettek – sem individuumként, sem csoportként – a sajtóban. A cigányokkal kapcsolatos terminusok gyakori egybeírása ugyanakkor tovább erősítette a társadalomban a romák homogén tömegként való percepcióját. 1997-ben is tapasztaltuk a romák kategorizációját, ennek mértéke azonban lényegesen kisebb volt: már nem a teljes etnikummal azonosította az ügyben érintett személyeket a sajtó, de közvetlen megszólalásra, véleményük személyes kifejtésére, álláspontjuk védelmére már nemigen volt módjuk.

Elemzésem másik fontos következtetése, hogy a romák alárendelt társadalmi pozícióját a média nyelve is leképezi: gyakori a passzív szerkezetek használata és a nem tranzitív mondat szerkezetek előfordulása. Ez utóbbi nyílt utat ad annak az újságírói technikának, hogy az aktort (a döntést hozó önkormányzatot) elrejtve a döntés alanyára (a romákra) fókuszálja az olvasói figyelmet, ezzel egyrészt eltussolja a felelősség kérdését, másrészt „roma etnikai problémaként” keretezze az alapvetően jogi, illetve szociális konfliktust. Az 1989-es és 1997-es esetek között azonban van egy lényeges eltérés: a nem tranzitív mondat szerkezetek túlsúlya az első esetben az autoritárius politikai diskurzus paternalizmusát, a második esetben pedig az önkormányzat felelősségének elkendőzését és az ügy „roma kérdésként” történő beállítását tükrözi.

Elemzésem harmadik kérdése a sztereotípiák megjelenését vizsgálta, és azt, hogy a sajtó vajon hozzájárulhat-e a romákról kialakult negatív társadalmi nézetek fenntartásához. Az eredmények azt mutatják, hogy igen: a sajtó pontosan azon sztereotípiák mentén ábrázolja a romákat, amelyek a társadalomban a legelterjedtebbek: ilyen a passzivitás, a kriminalitás, a szegénység és a társadalom segítségére való érdemtelenység. Ezek a képzetek a különböző – romák bemutatásában domináns – társadalmi szerepek szintjén, a tudósítások tematikájában és a romákról leírt, gyakran ellenőrizetlen félinformációk közlésében nyilvánulnak meg. A két időpontban vizsgált

sajtótudósításokban azonos a sztereotípiák meghatározó volta, eltér viszont a sztereotípiák tartalma. 1989-ben még nagyon meghatározó volt a kriminalitás és a roma népszerűség közvetlen kapcsolatának hangsúlyozása, míg 1997-ben csak néhány apróbb utalás volt erre.

Felhasznált irodalom

Bernáth G. & Messing V. (1998) „Vágóképként, csak némában”. Romák a magyarországi médiában. Budapest: Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Hivatal.

Csepeli Gy. (1993) Kisebbségiek képe a többségi tömegkommunikációban. In Csurdi (szerk.) Kisebbségkép a tömegtájékoztatásban. Budapest: Régió Könyvek.

Fowler, R. & Hodge, R. & Kress, G. & Trew, T. (1979) Language and Control. London: Routledge and Kegan.

Fowler, R (1985) Power. In Dijk T.A. van (ed.) Handbook of Discourse Analysis. London: Academic Press.

Gilens, M. (1996) Race and Poverty in America. Public Misperception and the American News Media. Public Opinion Quarterly, 60/4.

Kress, G. (1985) Ideological Structures in Discourse. In Van Dijk, T.A. (ed.) Handbook of Discourse Analysis. London: Academic Press.

Messing V. & Bernáth G. (1999) Romák a magyarországi többségi médiában: hogyan szeretnénk látni a cigányokat. In Sárközi E. (szerk.) Rendszerváltás és kommunikáció. Budapest: Osiris.

Messing Vera (1998) Nemzeti és etnikai kisebbségek képe a magyar sajtó híreiben. Jel-Kép 1998/4.

Síklaki I. (1997) A főcímek demagógiája. Jel-Kép 2. sz.

Stone, P. (1997) Thematic text analysis: new agenda for analysing text content. In Roberts, (ed.) Text analysis for the Social Sciences: Methods for Drawing Statistical Inferences from Text and Transcripts. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.

Trew, T. (1979) Theory and ideology at work In Fowle, R. & Hodge, R. & Kress, G. & Trew, T.: (eds) Language and Control. London: Routledge and Kegan.

Trew, T. (1979) What papers say: linguistic variation and ideological difference In Fowle, R & Hodge, R. & Kress, G. & Trew, T. (eds.) Language and Control. London: Routledge and Kegan.

Van Dijk, T.A.: Mediating racism. The role of the media in the reproduction of racism. In Wodak, R. (ed.) Language, Power and Ideology. Amsterdam: J Benjamins.

Lábjegyzetek

1

Magyarul figyelmetlen olvasás, a szöveg „átfutása”.

2

1. Személy (például Varga István, Varga család); 2. meghatározott számú ember/család, nevek említése nélkül (2 roma család, 13 roma család); 3. a „Rádió utcai családok” vagy a „Rádió utcai romák”; 4. Székesfehérvári romák; 5. Romák; 6. Kisebbség; 9. nincs utalás az etnikai hovatartozásra.

3

Az időszakokat kijelölő események: október 1.: a székesfehérvári önkormányzat döntése arról, hogy kiköltözteti a Rádió utca 11. sz. ház lakóit és lebontja az épületet. November 25.: megállapodás az érintett felek között arról, hogy az önkormányzat átmeneti szállást nyújt a kiköltöztetett családok számára, és 30 millió forintot biztosít a végleges megoldás finanszírozására. December 10.: a környékbeli falvak (Pátka, Belsőbáránd) lakosainak tiltakozása az ellen, hogy az érintett roma családok a falvaikban telepedjenek le. December 20.: a fehérvári önkormányzat által megjelölt határidő, ameddig a családoknak el kell hagyniuk az átmeneti szállást.

4

Gettóellenes Bizottság.

5

A kiköltöztetést támogatók és ellenzők tábora nem egyezik teljesen a kisebbséghez vagy többséghez való tartozással, de én arra voltam kíváncsi, hogy a kisebbség és a többség sajtóbemutatása hogyan viszonyul egymáshoz. Ennek oka az volt, hogy a kisebbségi szereplők – tartozzanak bármely oldalhoz – ábrázolásainak jellegzetességeit vizsgáltam, nem a kitelepítést ellenzők bemutatását.

6

Országos politikai szervezetek, kormányzat, helyi önkormányzat, helyi lakosok, falusi lakosok, illetve képviselők, újságíró stb.

7

Országos roma szervezetek (GeB, OCKÖ) helyi roma szervezet, Rádió utca 11 lakói, környező falvak helyi roma szervezetei stb.

8

Miskolci Városi Tanács, MSZMP, miskolci lakosok, szakértő testület, alternatív politikai szervezetek,

Állásfoglalás

[Közös állásfoglalás a kommunikációs alapképzés tervezett megszüntetéséről](#)

Legolvasottabb

- [Manipulál-e a média?](#)
- [Az internetes kommunikáció története és elmélete.](#)
- [Reklámhatás, problémamegoldás, intencionalitás](#)
- [Médiaerőszak: tények és mítoszok](#)
- [A tévémaci tudatformáló szerepe](#)

Könyvajánló

<>

Szomszédok közt

[> könyv rendelés](#)

Megrendelés

<>

2016 nyár

[> régebbi lapszámok](#)

Pódiumbeszélgetések

[„Szomszédok közt” pódiumbeszélgetés](#)

Kérdez: Bajomi-Lázár Péter Médiakutató

Válaszol: Kovács M. András és Lányi Balázs forgatókönyvíró

[> korábbi pódiumbeszélgetések](#)

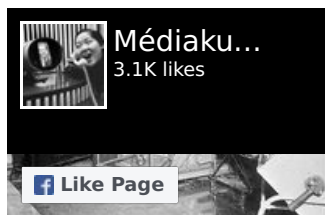
Partnereink

[Magyar Kommunikációtudományi Társaság](#)

[Sajtószabadság Központ](#) (rendszeres tevékenységét források hiányában megszüntette)

[Eastbound - Culture, Society, Media](#)

[Infokommunikáció és jog](#)

- [Korábbi lapszámok](#)
- [Rovatok](#)
- [Szerzőink](#)
- [Rólunk](#)

Médiakutató 2003 nyár

Jog

[Pertti Näränen:](#)

Az európai digitális televíziózás: a jövő szabályozási dilemmái

A digitális televíziózás (DTV) fejlődése Európában számos akadályba ütközött. A földfelszíni digitális csatornák közelmúltbeli összeomlása Spanyolországban és az Egyesült Királyságban, a legjelentősebb műholdas technikát alkalmazó cégeknél is jelentkező pénzügyi nehézségek, továbbá a legtöbb európai országban megfigyelhető lassan növekvő vagy stagnáló fogyasztói érdeklődés csupán a gondok egy részét jelentik. Az alábbi írás a digitális televíziózásra vonatkozó európai szabályozás múltbeli hibáival, jövőbeli kihívásaival és megoldandó problémáival foglalkozik. A szabványosítás mellett a DTV-hez kapcsolódó szabályozási problémákat, így az interaktív reklámozással, a „kiemelt eseményekre” vonatkozó rendelkezésekkel és a közszolgáltatóság tartalmával kapcsolatos általános kérdéseket is tárgyalja.¹

Az Európai Unió audiovizuális irányelveit – mint azt oly sokszor hallani – jó ideje ellentmondások és össze nem egyeztethető célkitűzések jellemzik. Az 1990-es évek elejétől a szektorspecifikus tartalomszabályozás egyértelműen a szektorok közti versenyt középpontba állításának irányába mozdult el; az európai versenyhivatalok szerepe megnőtt, a nemzeti tartalomszabályozás pedig csökkent. Ugyanakkor egyre nagyobb a média- és telekommunikációs szabályozás egyszerűsítése, harmonizálása és minimalizálása iránti igény, annak érdekében, hogy üzleti szempontból sokkal versenyképesebb, egységes piaci környezetet teremtsenek. Az európai média- és telekommunikációs irányítás előterében az üzleti érdekek állnak, bár kétségtelen, hogy az *Amszterdami Jegyzőkönyv* (1997) szimbolikus fordulópontot jelentett: a neoliberalis „piacosítás” híveinek ekkor szembe kellett nézniük a kulturális szempontok érvényesítőivel, és el kellett fogadniuk azt, hogy a közszolgálati műsorszolgáltatás továbbra is politikai támogatást élvez (Harrison & Woods 2000; 2001; Papathansopoulos 2002: 71–79).

A digitális televíziózásban elvileg benne rejlik az a lehetőség, hogy az úgynevezett végső felhasználói technológia és a piaci konvergencia egyik legkézzelfoghatóbb platformjává váljon. A digitális műsorszórásban a televízió platformot jelenthetne számos hálózaton keresztül nyújtott elektronikus szolgáltatásnak is – ilyenek például a *home banking*, a teleshopping, az e-mail, a chat, a játékok és az *on-demand* szolgáltatások. Olyan DTV műsorok előállítása, amelyek a nézők számára lehetővé teszik a mobil vagy vezeték nélküli csatorna használatát, valamint új típusú csatlakozási, együttműködési és bevétel-megosztási formák, modellek megjelenését eredményezik a műsorszolgáltatók és a távközlési hálózatok üzemeltetői között. De ahogy azt Iosifidis is szemlélteti (2002), nehéz közelíteni az európai műsorszolgáltatással és a távközléssel kapcsolatos szabályozást, mivel az előbbinél a kulturális kérdéseknek hagyományosan van nagy szerepe, az utóbbi esetében pedig a gazdasági megfontolások és a piaci struktúrák jelentik a legfontosabb napirendi pontokat. Amennyire egyértelmű a digitális televíziózásban a „konvergált” szabályozás szükségessége, olyannyira hiányzik ez a valóságban.

Az alábbiakban azt igyekszem bizonyítani, hogy az Európai Unió politikája nem volt, s ma sem képes szembenézni a digitális televízió szabályozásával kapcsolatos kihívásokkal, és támogatni annak indokolt mértékű fejlesztését. Ennek az volt az egyik oka, hogy az európai médiapolitikát általában megbénították a neoliberalis alapelvek, melyek szerint a szabályozás veszélyt jelenthet a feltörekvő új piacokra. A neoliberalis állásponttal szemben azonban épp a koherens szabályozás hiánya volt az egyik oka, hogy a DTV fejlődésének korai szakasza kiszámíthatatlannak és sikertelennek bizonyult. Az elfogadható közösségi érdekekre vonatkozó elvek és irányítási célok számos Európai Uniói dokumentumban és beszédben megjelentek, de e jó szándékú kezdeményezések a direktívákban már nem érvényesültek kellő hatékonysággal. Ez pedig, akár a közérdek érvényesülése, akár a piac fejlődése szempontjából vizsgáljuk, kedvezőtlen hatást gyakorolt a digitális televíziózás európai elterjedésére.

A neoliberalis audiovizuális politika rövid története

A *Római Szerződés* (1957) óta a szabad kereskedelem, valamint az európai közös piac keretében a nemzeti támogatások nélkül megvalósuló hatékony piaci verseny gondolata jelentette az európai együttműködés alapját. Az a cél, hogy egységes, versenyképes és üzleti alapokon működő európai audiovizuális piacot hozzanak létre, már régóta motiválta a brüsszeli politikusokat. Támogatási programok és direktívák sora igyekezett megszüntetni

Európa nemzeti piacokra való szegmentálódását, hogy létrehozza az egységes európai audiovizuális iparágat. E politika keretében a nemzeti közszolgálati műsorszolgáltatást gyakran a szabályok alóli, gazdaságilag nem hatékony kivételnek tekintették, és az európai identitás fejlődésének potenciális akadályát látták benne (Levy 1999: 41–43; Harrison & Woods 2001).

A *Határokat átlépő televíziózás* című dokumentum (Television without Frontiers – TVWF 1989/1997) az EU televíziós politikájának sarokkövét jelentő irányelve volt, amely nagymértékben deregulálta a piacot: a tagállamoknak megtiltotta, hogy megakadályozzák az EU egy másik országában engedélyezett televíziócsatorna adásának vételét (így szabályozva a nemzeti direktívák hatalmát). De ugyanez a direktíva szabályozta a médiát is, még ha minimális mértékben is: a reklámidőket és a hirdetések elhelyezését törvénybe foglalta, említést tett a gyermekek védelméről, a faji és vallási megkülönböztetés tilalmáról, és magában foglalta a híres európai tartalomkvótákat. A kvóták arra kötelezik a műsorszolgáltatókat, hogy adásidejük jelentős részét (a hírek, a sportműsorok, a játékok, a reklámok és a teletext kivételével) európai gyártású műsorok részére tartsák fenn. E potenciálisan nagy jelentőségű követelmény hatékony megvalósulását azonban minden tekintetben fékeztek azok a rendelkezések, amelyek értelmében a tagállamoknak csak ott kell alkalmazniuk a kvótákat, „*ahol ez a megfelelő eszközökkel megvalósítható*” (4. cikkely). A tartalomkvótára vonatkozó rendelkezések végrehajtása tagállamonként meglehetősen eltérő volt.

David Levy szerint a TVWF nem az európai televíziós iparág általános versenyképességét növelte, hanem az Egyesült Királyságban megtelepedett külföldi műholdas szolgáltatásokat és az amerikai csatornák szabad terjedését támogatta (Levy 1999: 41–44, 161–164). Jacques Delors, a Bizottság elnöke 1989-ben az Európai Parlamentben tartott beszédében hangsúlyozta, hogy mind a versenyképesség, mind a kulturális védekezés jegyében szükség van európai televíziós politikára: „*A Közösség nem engedi át az audiovizuális technikák monopóliumát a japánoknak, sem a műsorok monopóliumát az amerikaiaknak*” (Levy 1999: 42). Ha az európai audiovizuális politika valóban azt ambicionálta, hogy olyan egységes európai televíziós piacot építsen ki, amely versenyképesebb az Amerikából importált műsorokkal szemben, akkor ez a politika megbukott. A neoliberális televíziós politika idején csak tovább növekedett az Európai Uniónak az Egyesült Államokkal szembeni audiovizuális kereskedelmi deficitje (Hancock 1998: 137–8; Tongue 1999: 106–9; Papathanassopoulos 2002: 17–18). Az Európai Bizottság becslése szerint 1999-ben az amerikai import részesedése a tagállamok audiovizuális piacain 60 és 90 százalék közötti volt (összértékben 7 000 millió euro), míg az amerikai piacokon az európai import részesedése csupán egy-két százalékos arányt mutatott (COM (1999)657, 7). Újonnan kibontakozó verseny vagy televíziós piaci növekedés sem összeurópai, sem nemzetközi szinten nem volt, e jelenségekkel csupán a nemzeti piacokon találkozhattunk.

Számos olyan érvre hivatkozhatok itt, amely alátámasztja az Egyesült Államoknak a globális televíziós tartalom piacán élvezett dominanciáját. Eredetileg az amerikai dominancia az európai nacionalizmusra és a világháborúkra vezethető vissza, amelyek mind a gazdaság egészét, mind az európai filmipart romokba döntötték. Ugyanakkor a hollywoodi stúdiók hozták létre – a vertikális és horizontális integráció együttes alkalmazásával – a filmkészítésben és -forgalmazásban a leghatékonyabb ellátó hálózatot (Jowett & Linton 1981: 36–37). Az egyéni hősiességről és szerelmi kapcsolatokról szóló – nemzetközileg is érthető sztereotípiákkal operáló – történeteken alapuló amerikai forgatókönyvírási tradíció a világ minden táján vonzotta a közönséget (Higson 1989). E hagyomány öröklődött át az amerikai televíziós sorozatok gyártásába is, és – kihasználva a világ legnagyobb belföldi piacában rejlő lehetőségeket – hatékony nemzetközi ellátó hálózatot épített ki a nemzetközinek számító angolra nyelvre támaszkodva. Így műsoraikat az amerikai vállalatok a külföldi társaságoknak a hazai filmbemutatók áránál olcsóbban adhatták el (Corcoran 1999: 77–79; Doyle 2002: 90–100). E mélyen gyökerező strukturális és kulturális okok következtében nem meglepő, hogy az európai audiovizuális sorozatok nem képesek felvenni a versenyt az amerikai importtal, és valószínűsíthető, hogy ez a helyzet nem változtatható meg csupán azzal, ha az amerikai modell jellemzői alapján az európai televíziós műsorgyártást is üzleti alapokra helyezik.

Digitális televíziózás: laza szabványok

A Információs Társadalom (IT) közös stratégiáinak (COM (93)700) elindítása óta az IT fejlődésére vonatkozó európai elképzelések összefonódtak a közös piaci liberalizáció és a médiakonvergencia gondolatával, a telekommunikációnak az információs rendszerekkel és a műsorszóró hálózatokkal való technológiai és gazdasági integrációjával. A *Bangemann Jelentés* (1994) újabb lökést adott az IT és a konvergencia környezetében zajló, a telekommunikációs és az audiovizuális szektorra egyaránt kiterjedő liberalizációnak, és mint a harmonikus összeurópai piacfejlődés elengedhetetlen előfeltételére, nagy hangsúlyt helyezett a közös összeurópai szabványok fontosságára (*Bangemann Jelentés* 1994: 12–13); ezt a gondolatot hangsúlyozta ugyanakkor a *Tanácsi határozat* (1994) is. Ezek az elképzelések később bekerültek az EU konvergenciával foglalkozó *Zöld Könyvébe* is (COM (97)623), amely a tartalomszabályozás helyett továbbra is a „*technológiásamelegesebb*” versenyszabályozás gondolatát támogatta. A Bizottság álláspontja ettől kezdve az, hogy a fejlődő új médiapiacok torzulásainak elkerülése sorsdöntő az európai versenyképesség szempontjából, és ezért az EU-nak minimális mértékben szabad csak beavatkozni a szabályozásba (Levy 1999: 129–130; Kaitatzi-Whitlock 2000; Goodwin & Spittle 2002).

A digitális televíziózás lehetőségét figyelembe vevő első EU dokumentumok szintén az egységes piac és a közös szabványok retorikáját használták. A digitális műsorszórásra vonatkozó első jogszabályt, az ATSD-t (Advanced Television Standards Directive 1995) mégis úgy fogalmazták meg, hogy az valójában nagyon keveset tett egy közös szabványok támogatásával történő, egységes európai digitális televíziós piac kialakulásáért. A direktíva kikötötte, hogy a tagállamok támogatják a DTV gyorsított fejlődését (ATSD 1995 1. cikkely), de a szabványokra vonatkozóan nem adott egyértelmű útmutatást. Lehetővé tette, hogy a DTV operátorok a szabadalmaztatott, feltételes hozzáférést (CA) biztosító rendszereiket (CAS) szabadon kombinálják a bejegyzett API rendszerekkel. Csak azt írta elő, hogy a működtetők technológiájuk használatát más működtetőknek csak „*méltányos, elfogadható*

és nem-diszkriminatív feltételek mellett” engedhetik át (ATSD 1995, 3c. cikkely). Míg a direktíva nemzeti szintű végrehajtása ismét elég eltérő volt, és az „elfogadható feltételek” ellenőrzése is nehéznek bizonyult, az hamar nyilvánvalóvá vált, hogy a közös szabványok előírását elmulasztó „middleware” megoldások következtében a technológia jelenti a szűk keresztmetszetet. A set-top boxokba (STB) betelepítendő különböző API és CA rendszerek miatt a digitális televízió nézői nem férhetnek hozzá a piacon elérhető összes digitális csatornához egyetlen berendezéssel. A gyakorlatban ez komoly akadályt jelentette az összeurópai digitális televíziós piac kialakulásának, és magában rejtette a versennyel kapcsolatos problémák megjelenését is (Nolan 1997; Llorens-Maluquer 1998; Levy 1999: 63-67; Galperin 2002).

Ennek a szabályozástól tartózkodó politikának az volt a közvetlen oka, hogy a szabványosítással kapcsolatos kérdéseket Európában a Digital Video Broadcasting Projectre (DVB), egy több mint 300 műsorszolgáltatóból, termelőből és hálózat üzemeltetőből álló, iparági európai konzorciumra bízta (lásd www.dvb.org). Bár a DVB-csoport 1993 végéig fényes sikereket ért el a műholdas, kábeles és földfelszíni műsorszórásra vonatkozó közös európai adatátviteli szabványok kialakításában, az API és a CA rendszerek standardizálása sokkal nehezebbnek bizonyult. E területeken szembekerültek egymással a különböző műsorszolgáltatók érdekei. A fizetős televízió (pay-TV) műholdas műsorszolgáltatóinak az állt érdekében, hogy az analógról a digitális piacokra történő átmenet során kiterjessék a már meglévő fogyasztói feletti ellenőrzésüket, és elkerüljék a közös szabványok kialakítását, ami új versenytársak számára is megnyitotta volna a piacot (Levy 1997: 667-671; Galperin 2002).

Bár az API és a CA rendszerekkel kapcsolatos önkéntes iparági megegyezés lehetősége megszűnt, a Bizottság továbbra sem volt hajlandó beavatkozni a szabványosításba. Az európai digitális műsorszórás 1996-ban, kapkodva indult meg. Az úttörőket – az olaszországi DStv-t (Telepiù), a franciaországi Canal Satellite Numérique-et (Canal+) és a németországi DF1-et (Kirch Group) – gyorsan követte három másik franciaországi piaci szereplő, amelyek működésüket különböző middleware szabványokkal indították meg. Az Egyesült Királyság a második szakaszban lépett be a folyamatba, és a világon először itt működött DVD mindhárom (műholdas, kábeles és földfelszíni) formájában. A megoldást elsőként alkalmazó országokban, beleértve Olaszországot és Spanyolországot is, költséges hardware-háborúk törtek ki a különböző piaci szereplők között, akik a vezető piaci részesedést szubvencionált, inkompatibilis STB-vevőkkel kívánták kivívni. A közös middleware szabványok hiánya azt jelentette, hogy bár a műsorszórók képesek voltak továbbítani digitális jeleiket Európán keresztül, az ezekhez a jelekhez való nézői hozzáférés szigorúan csak a „megfelelő” set-top box-vevőkkel felszerelt háztartásokra korlátozódott. Emiatt a már addig is nemzetekre szegmentált európai televíziós piacok még kisebb, egymással rivalizáló blokkokra oszlanak, amelyek akár azonos nemzetiségű vagy nyelvű piacon belül is inkompatibilis set-top boxokkal működtek (Levy 1999: 64-65; Murdock 2000: 47; Papathanassopoulos 2002: 40-53).

Az azóta eltelt időben a piacot összeolvadások és felvásárlások, hardware- és software-háborúk, a műsorszolgáltatói jogokért folyó egyre intenzívebb verseny, növekvő költségek jellemezték, és legvégül – 2002 tavaszán – több nagyvállalat is összeomlott. Úgy látszik, hogy csak a legerősebb konglomerátumok képesek életben maradni a digitális fizetős televízió-üzletben. A fizetésképtelenné vált német Kirch Group kimenekült a piacról. Az ITV Digitalnak 1,5 millió fogyasztója ellenére is be kellett zárnia egyesült királyságbeli platformját (Prebble 2002). Az egymással versenyző spanyol digitális műholdas platformok a digitális földfelszíni operátor, a Quiero összeomlását követően 2002 májusában jelentették be egyesülési terveiket (Fernández 2002). Még a Canal+-nek, Európa legsikeresebb földfelszíni fizetős televízió csatornájának (4,3 millió előfizető) is súlyos problémákkal kellett szembenéznie. Valószínűleg az egyesült királyságbeli, Rupert Murdoch vezette Sky Digital (BSkyS) az egyetlen olyan piaci szereplő, amelynek némi elégedettségre van oka.

Egyértelmű middleware szabványok hiányában a szolgáltatók többször is kísérletet tettek arra, hogy megosszák technológiáikat, valamint egyesüléseken és közösen indított szolgáltatásokon keresztül nemzeti szabványokat alkossanak. Néhány esetben, amelyek közül a legfigyelemreméltóbb a németországi Kirch Group d-box technológiájáé volt, az Európai Bizottság egyesüléseket vizsgáló munkacsoportja akadályozta meg a szövetségek létrejöttét, azzal az indokkal, hogy a bejegyzett közös szabványok vitathatatlanul *de facto* nemzeti kartellként működhetnének, és megakadályozhatnák, hogy új szolgáltatók lépjenek a DTV piacára. Az EU versenyszabályozói – csakúgy, mint az egyes nemzeti kormányok – máskor másképpen reagáltak. Egyértelmű közös előírások hiányában a szabályozóknak mindegy egyes esetben külön-külön kellett megítélniük, hogy egymástól technológiailag különböző tévé-szigetekkel fokozzák-e a versenyt, vagy monopóliumok kialakulásának az árán ugyan, de megengedjék a domináns piaci erőknél, hogy közös szabványt hozzanak létre (Dransfeld & Jacobs 2000; Papathanassopoulos 2002: 115-124).

Ebben az esetben nem a fizetős televíziós műsorszolgáltatás gazdaságossága jelenti a legfontosabb kérdést; ez csupán a probléma súlyát szemlélteti. Az egész európai digitális televíziós projekt kedvezőtlen lakossági megítéléséért nagymértékben az interoperabilitási és – bizonyos esetekben – a technikai problémák a felelősek. A többféle szabvány eredményezte helyzet a DTV platformok interaktív alkalmazásainak előállítását megfizethetetlenül drágává és kockázatosá tette, mivel minden egyes alkalmazást úgy kell kialakítani, hogy az megfeleljen a különböző STB megoldásoknak. Ez is hátráltatni fogja az interaktív televíziós alkalmazások nem üzleti jellegű, közérdekű (és közszolgálati) célokra való felhasználásának fejlődését, és csökkenti annak az esélyét, hogy Európa-szerte könnyedén terjedjen el. Összességében a földfelszíni kódolatlan, szabadon hozzáférhető (*free-to-air*) műsorszolgáltatók, amelyek csak a műholdas vállalatokat követően kezdték meg a digitalizálást, semmilyen anyagi előnyt nem élveznek annak, hogy saját szabványon alapuló set-top boxokat használhatnak. Csak a nehézségekkel találkozhatnak.

Nem csoda, hogy – különösen a földfelszíni televíziós iparág képviselői közül – mind többen sürgetik az egyértelmű middleware szabványok kialakítását.

Közös platform a második generáció számára?

Számos nehézséget és késedelmet követően a DVB-csoport 2000-ben elkészített egy Multimedia Home Platform (MHP) néven bejegyzett egységes API szabványt. Mint nyitott megoldást, az MHP-t elméletileg platformként használhatják fizetős televíziós és interaktív televíziós szolgáltatásokhoz, internet böngészéshez és különböző végfelhasználói platformokon keresztül egyéb alkalmazásokhoz. Az MHP-t jelenleg a német és az északi műsorszolgáltatók támogatják a legintenzívebben (az MHP kérdéskörét részletesebben lásd Näränen 2003).

A probléma az, hogy az MHP nem érdekli azokat a digitális műholdas társaságokat, amelyek szabadalmaztatott middleware technológiájukkal már korábban jelentős piaci részesedésre tettek szert. Ez a tény aztán a hardvergyártók MHP iránti lelkesedését is csökkentte. Az MHP ráadásul nagyobb teljesítményű processzort és több Flash/RAM memóriát igényel az STB hardvertől, mint az olyan első generációs platformok, mint például a MediaHighway (*Canal+*) és az OpenTV (*BSkyB*) (Flynn 2001). Valószínűleg ez az egyik oka annak, hogy az STB-gyártók nem siettek megindítani az MHP-szabványnak megfelelő készülékek tömegtermelését: ezeknek az előállítására a korai szakaszban sokkal költségesebb, mint a már szabadalmaztatottaké.

Finnország 2001-ben bejelentette, hogy Európában elsőként az MHP szabvány alkalmazásával indítja meg a DTV műsorszórását. A gyakorlatban ez nem történt meg, mert amikor a digitális műsorszórás Finnországban megindult (2001. augusztus 27-én), még mindig nem lehetett a fogyasztói piacokon MHP boxokat kapni. Így a kezdeményezést a sajtó kigúnyolta, és az a nézők szemében is súlyosan csökkentette a DTV hitelességét. Kevés vásárló akar befektetni egy olyan technológiába, amely talán már korszerűtlenné is válik, mire az MHP boxok végül megjelennek a piacon.

A digitális műsorszórás indulását követő több mint egy év alatt a finn piacon 31 000 földfelszíni vagy kábeles set-top boxot és kétszer ennyi digitális műholdas boxot értékesítettek; ezek zöme a *Canal+*-tól származik. Az országban 2,2 millió televízióval rendelkező háztartás van, ami azt jelenti, hogy a digitális tévénézés elterjedtsége 4,5 százalék alatti értéket mutat. A legtöbb digitális műholdas társaság súlyos gazdasági gondokkal küzd. A digitális műsorszórás megindítására eredetileg engedélyt kapott 13 csatornából négy el sem indult (mindegyikük fizetős televízió), kettő (a fiataloknak szóló *SubTV* és a *Sport* csatorna) nézőinek nagyobb részét analóg kábelen keresztül éri el; a többi pedig, amelyek közül öt közszolgálati csatorna, analóg tartalmát a digitális platformon egyidejűleg sugározza (*simulcast*) vagy használja újra (*recycle*), csupán néhány „exkluzív digitális” tartalommal kiegészítve. Ma még nem állnak a lakosság rendelkezésére új interaktív szolgáltatások. Az MHP dobozok most jelennek meg a piacon, és néhány interaktív szolgáltatás már indulásra kész, de új hazai és külföldi csatornák nélkül a fogyasztói kereslet szükségszerűen mérsékelt marad.

A finn kormány az Információs Társadalom fejlesztésére hivatkozva jelentősen támogatást nyújtott a DTV-nek, mondván, a digitális set-top box a hétköznapi ember számára is megfizethető hozzáférést biztosíthat az internethez, a közcélú lakossági IT szolgáltatásokhoz és az e-kereskedelemben. A program folytatása most szünetel, mert európai szinten nem állnak mögötte használható stratégiák és a nyílt hozzáférésű interaktív televíziózáshoz szükséges szabványok.

Az elmúlt években az Európai Bizottság támogatta ugyan az MHP szabványt, de csupán szimbolikusan. A digitális kor közösségi audiovizuális politikájának alapelveivel kapcsolatos bizottsági állásfoglalásokban ígéretet tett arra, hogy figyelemmel kíséri az API szabványok kialakítását, de nem helyezett kilátásba semmilyen konkrét akciót „*ebben a korai szakaszban, amikor a piaci és technológiai fejlemények rendkívül kiszámíthatatlanok*” (COM (1999)657, 15). 2001 decemberében a Bizottság ígéretet tett az Európai Parlamentnek, hogy „*amilyen hamar csak tudja*”, megfogalmazza azokat a konkrét lépéseket, amelyekkel biztosíthatja az Európai Unióban a digitális televíziós szolgáltatásokhoz szükséges interoperábilis és nyitott rendszerek gyors meghonosítását (Paasilinna 2001a & 2001b; COM (2000)393, 12, 25).

Paradox módon az újonnan feltörekvő piacokon a magánvállalkozások szintén gazdasági előnyökre tehetnek szert, ha olyan nyitott szabványtól függenek, amelyet nem egyedül ők ellenőriznek. De a magáncégek, ha lehetőségük van arra, hogy szabadalmaztatott technológia alkalmazásával uralják a piacokat, és így tegyenek szert előnyre, nem élnek ezzel a stratégiával. Pyungho Kim az Egyesült Államok korai interaktív televíziós rendszereit tanulmányozva azt hangsúlyozta, hogy a zárt, saját szabványokon alapuló interaktív televíziós rendszer az USA-ban – nem csupán gazdaságilag, hanem kulturális értelemben is – kudarcba fulladt, mivel a fogyasztó oldalán akadályozta az aktív részvételt, és lényegében egy fogyasztói információ-szolgáltatási rendszerre korlátozódott (Kim 1999). Felmerülhet bennünk a kérdés, hogy az európai kontinensen elkerülhető-e ugyanez a hiba pusztán egy nyitott interaktív DTV-szabvány alkalmazásával. Lehetséges, hogy nem; de enélkül még kisebbek az esélyeink. Úgy tűnik, lazán szabályozott digitális átalakulással több, de nem jobb vagy tartalmasabb interaktív televíziós szolgáltatást kapunk.

A következő évben dől el, vajon elég támogatást élvez-e az MHP a szabályozók és a műsorszolgáltatók részéről – s hogy nem késő-e már. Könnyen lehet, hogy a már telepített inkompatibilis set-top boxok (több mint 15 millió készülék) „öröksége” miatt a teljes interoperabilitás kialakítása hosszú és nehéz folyamatot jelent majd az európai DTV-szabályozók, hálózatüzemeltetők és fogyasztók számára, és a szabályozással kapcsolatos kihívások ezzel még érnek véget.

A DTV-szabályozás kihívásai a jövőben

A szabványosítás és az interoperabilitás kérdéskörén túl számos más jövőbeli szabályozási probléma merül fel a DTV fejlődése kapcsán. Ezekkel a kérdésekkel foglalkozni kell, és széles körben meg kell őket vitatni, mielőtt sor kerülne a TVWF-direktíva (1989/1997) újbóli felülvizsgálatára. Ennek 2002 végén meg kellett volna történnie, de végül legalább egy újabb évvel elhalasztották (lásd Reding 2002).

Reklámszabályozás és az EPG

A digitális televíziózás új lehetőségeket kínál a hirdetőik számára. Osztott képernyős reklámozással (ami jelenleg az Egyesült Királyságban és Németországban engedélyezett) a hirdetések elkülönült területen, „kép a képen” lehet mutatni, a műsor megszakítása nélkül. A hirdetések megjelenhetnek a szponzorok logóinak formájában is, amelyek a műsor alatt végig a képernyőn maradnak. Feltűnhetnek a képernyőn apró reklámgombok is, amelyekre kattintva a néző Internet jellegű oldalakra (mikroszajtokra) juthat, ahol további információkhoz férhet hozzá, egy visszirányító csatorna alkalmazásával kérdéseket tehet fel, vagy jelentkezhethet egy termék kipróbálására. A hirdetések hozzákapcsolhatják az úgynevezett televíziós kereskedelem (*t-commerce*) alkalmazásaihoz, amelyeken keresztül a termékeket meg is lehet vásárolni. Az ügyfélkapcsolat-menedzsment (*Consumer Relation Management* - CRM) rendszerek set-top boxokba való beépítésével információkat lehet gyűjteni a csatornákkal és a szolgáltatásokkal kapcsolatos preferenciákról, ami lehetővé teszi a célzott hirdetést.

Ezek az új hirdetési alkalmazások megnehezítik a TVWF (1989/1997) reklámszabályozásainak alkalmazását, amelyek a reklám időtartamának korlátozásán alapulnak. Ezek a szabályozások csupán azt szögezik le, hogy a hirdetéseknek könnyen felismerhetőeknek kell lenniük, és optikai és/vagy akusztikus eszközökkel el kell őket különíteni a szolgáltatás többi részétől (Sims 2001). Az Európai Bizottság már foglalkozott ezzel a kérdéssel, mivel egyértelművé vált, hogy tisztázni kell a TVWF-direktívában szereplő hirdetési rendelkezések némelyikét (Commission MEMO/02/130). Ezt a területet nehéz lesz úgy szabályozni, hogy az egyszerre tegye lehetővé a hirdetést új, innovatív formáinak kialakulását, teremtse elő azokat az új bevételeket, amelyekre a legtöbb kódolatlan műsorszórónak sürgető szüksége van, és egyúttal megvédje a fogyasztókat mindattól, amivel az új technikák nemkívánatos alkalmazása fenyeget.

Az egyik, a szabályozók számára nehézségeket okozó terület az elektronikus programkalauz (*Electronic Programme Guide* - EPG) megtervezése és használata, ami a műsorokról nyújt részletes információkat. Az EPG használható a kereskedelmi információk és a műsorokkal kapcsolatos információk összekapcsolására is. Ennél azonban jóval problematikusabb, hogy a sokcsatornás televíziós környezetben az EPG alkalmas- és már alkalmazták is arra a célra -, hogy a sugárzandó műsorok közül néhányat a többinél jobban promotáljon. A hagyományos, az analóg földfelszíni műsorszórás jeleit fogó televíziós készülékben a közszolgálati csatorna általában az egyes számú csatorna, amely „az első helyen áll a keresőn”, de az EPG-ben hátrébb sorolhatják, ami a konkurens csatornákkal szemben hátrányt jelenthet számára (Papathanassopoulos 2002: 80). Igaz, például Finnországban már létrejött az EPG információival kapcsolatos nemzeti együttműködés és önszabályozás, de a konszenzus kialakítása számos más országban nehezebb lehet.

A „kiemelt eseményekkel” kapcsolatos rendelkezések

Az úgynevezett „kiemelt eseményekkel” (*listed events*) kapcsolatos rendelkezéseket a TVWF-direktíva (1989/1997) 1997-es felülvizsgálatakor vezették be. A döntés hátterét az jelentette, hogy az európai tévépiacon a liberalizáció nyomán fokozódó verseny a legvonzóbb sportesemények közvetítési jogainak drasztikus áremelkedéséhez vezetett. Valós társadalmi aggodalom jelentkezett amiatt, hogy az olyan fontos eseményeket, mint például az Olimpiai Játékok, a jövőben csak fizetős csatornák közvetíthetik (Papathanassopoulos 1998). A kiemelt események fogalmának bevezetése után a tagállamok megakadályozhatták a fizetős csatornákat abban, hogy exkluzív közvetítési jogokat szerezzenek olyan eseményekre, amelyeket társadalmi szempontból kiemelkedő fontosságúnak tartanak, s amelyek jóval az esemény időpontja előtt felkerültek a listára (TVWF 1989/1997, II. fejezet, 3a. cikkely). Így akarták azt biztosítani, hogy a különleges közszolgálati események közvetítése mindenki számára hozzáférhető maradjon.

A különleges sportesemények közvetítési jogaiért előre fizetett hatalmas összegek jelentették az egyik okát az *ITV Digital* és a Kirch-féle fizetős televízió összeomlásának. A kiemelt események elve nem oldja meg az emelkedő közvetítési költségek problémáját, de segíteni fog a jövőben, ha a digitális csatornák számának növekedése tovább fokozza a közvetítési jogokért folytatott versenyt. A kiemelt események elve lassíthatja az áremelkedés gyorsaságát, mint ahogy azt az EBU-együttműködés is teszi a sportesemények jogainak vásárlása terén; így végső soron mindkettő az egész közösséget szolgálja. A kiemelt események szabályozásának részleteit mégis gyakran nehéz kiszámítani, mert ezeket nemzeti szinten és különböző piaci struktúrákon belül alakítják ki. Így ez a szabályozás hátrányos a fizetős tévécsatornáknak, különösen azoknak, amelyek a digitális *pay-per-view* (PPV) műsorokat sugároznak (Papathanassopoulos 2002: 204-213). Lehet, hogy bölcs dolog lenne megpróbálni harmonizálni és minimalizálni a listák nemzeti használatát, és azokat a sportrendezvények mellett más eseményekre is alkalmazni.

A frekvenciaelosztás és az analóg-digitális átállással, az analóg rendszerek leállításával kapcsolatos stratégiák

A média számos szektorában a digitalizálás és a konvergencia megengedi, hogy eldöntsük, mikortól lépjen életbe a szabályozás, különösen azokban az esetekben, amikor nagy változások mennek végbe. Kétségtől ilyen kérdés a földfelszíni analóg műsorszórás leállításának időzítése, még ha ez sok tagországban nem is a közeljövő problémája.

Európában a DTV iránti lelkesedést részben a harmadik generációs mobiltelefon-iparággal (3G) kapcsolatos túlfűtött piaci várakozásokra vezethetjük vissza. Azt feltételezték, hogy az analóg leállítás után a felszabaduló sávokat a 3G mobilhálózat üzemeltetői között árverezik el, ami egyrészt anyagi forrásokat jelenthet a kormányok számára, másrészt az UMTS-piacokon teret szabadít fel az egymással versenyző fejlett szolgáltatásoknak. Ezzel a politikával Európa az e téren vezetőnek számító Új-Zélandot és az Egyesült Államokat követte, ahol a frekvenciasáv-értékesítés rendszere a legfejlettebb, és ahol a Szövetségi Kommunikációs Bizottság (FCC) árverései 1994 óta több mint 20 milliárd dollárt hoztak a szövetségi kasszába (Grünwald 2001). Azonban ma már látjuk a politika hátrányait is, mivel az európai távközlési vállalatok a közép-európai piacokon óriási összegeket fizettek a 3G hálózatok jogaiért, és most, a további fejlesztések finanszírozásakor komoly nehézségekbe ütköztek. Az UMTS-„buborék” szintén bizonyítja: a túlzott várakozások sem az üzletnek nem kedveznek, sem a közszabályozáshoz nem

biztosítanak megfelelő hátteret.

A túlfűtött várakozások elkerülése érdekében szükség van egy európai leállási stratégiára, és arra, hogy idejekorán kitűzzék az analóg sugárzás leállításának dátumát, így biztosítva elég időt a piaci és a fogyasztói reagálásra. Meg kell fontolni a frekvenciaaukciók hátrányait is. Az aukció sokkal átláthatóbb és gyorsabb formája az elektromágneses spektrum kiosztásának, mint az úgynevezett „szépségverseny”, másfelől azonban az aukciók – azáltal, hogy az összes frekvenciasávot a leggazdagabb vállalatoknak adják – korlátozzák a piacra való belépést. Ez azt jelenti, hogyha aukciókhoz folyamodnak, akkor azokat biztonságos versenyszabályozással kell ellensúlyozniuk; és talán a belépés korlátjait is csökkenthetik, így biztosítva szabad helyet a kisebbségi és közösségi műsorkészítőknek. A leállási aukciók a pozitív szabályozás eszközeként is használhatók, például úgy, hogy a megmaradt analóg nézőknek támogatást nyújtanak a nyitott szabványú set-top boxokra.

A frekvenciaelosztás nemzeti kérdés, mégis európai szinten kellene koordinálni, mivel – ahogyan azt McPherson megjegyezte (2002: 87) – a digitális műsorjelek vételét sokkal jobban meghatározzák a nemzetállami paraméterek, mint az analóg jelekét. Az analóg csatornákat a nemzeti határokon túl fogni a „mindennapi ember páneurópaiságának” számított, ám ezt a digitális kor veszélybe sodorja. Az ingyenes, szabadon hozzáférhető műsorokat szolgáltató tévétársaságoknak – jóval az analóg leállítás időpontja előtt – szerződéseket kellene kötniük, hogy azokban az esetekben, amikor egyértelműen szükséges, lehetővé tegyék a digitális műsorjelek külföldi vételét.

A közösségi rádiózás és televíziózás nehézségekbe ütközhet a digitális átalakulással. A lakosságnak és a közösségeknek a műsorszórás tartalomelőállításához való hozzáférése olyan szabályozási kérdés, amely az európai engedélyeztetési politikában túl kevés figyelmet kap. Ezt a kérdést, a sávkiosztással együtt nemzeti és európai szinten egyaránt meg kellene válaszolni, és talán a közszolgálati televíziók működési körének kijelölésével lehetne megvalósítani.

A közszolgálati műsorszolgáltatás jövője

Az EU megköveteli tagállamaitól, hogy egyértelműen különböztessék meg a kifejezetten a közszolgálatiáshoz kapcsolódó műsortevékenységeket a versenyszférában folytatott tevékenységektől. Az előfizetői díjakból finanszírozott társaságok költségvetése is sokkal átláthatóbb lehetne, így meg lehetne állapítani, hogy az új szolgáltatások támogatására felhasználnak-e közpénzeket. Míg napjainkban a tagállamok lényegében szabadon dönthetnek a közszolgálati média szerepéről, finanszírozásának módjáról és annak megszervezéséről, addig a jövőben pontosan meg kell határozniuk, hol húzódnak a közszolgálati műsorszolgáltatás határai. Formálisan is meg kell jelölniük, mely vállalatra vagy vállalatokra bízzák a terjesztést, és meg kell mondaniuk, hogy milyen hatóság ellenőrzi, figyeli a szabályok alkalmazását (A Bizottság a közszolgálatról – COM (1999)657; Commission On Public Service 2001).

Nagy a veszélye annak, hogy a közszolgálati média szerepének definíciói a korábbiaknál több megszorítást tartalmaznak. Dániában a rádióra és televízióra vonatkozó törvénytervezet a közszolgálati hálózat, a TV2 privatizációját tervezi, Portugáliában pedig a kormány azt fontolgatja, hogy a jelenlegi közszolgálati hálózatot, az RTP-t egyetlen, reklámok nélküli csatornává alakítja át (IFJ 2002). A szerepeket a különböző tagállamokban igen eltérő módon határozhatják meg. Az egyszerű, műfajalapú meghatározások szemben állnak az uralkodó európai hagyományokkal. Volt, aki azt javasolta, hogy a közszolgálati műsorszolgáltatás funkcióit fel kell osztani, és azokat különböző – nem csupán állami alapítású – műsorszolgáltatókon keresztül kell biztosítani (Harrison & Woods 2001).

A közszolgálati műsorszolgáltatás meghatározását bizonyos fókig európai szinten kell összehangolni. Kellően tág, általános szerepkört kell biztosítani, meghatározva a közszolgálati műsorszolgáltatás szerepét az online tevékenységekben, a DTV és a fizetős televíziós szolgáltatásokban, garantálva azokat a finanszírozási elveket, amelyek függetlenné tehetnék a közszolgálati televíziókat a közvetlen politikai ellenőrzéssel és az üzleti érdekekkel szemben. A kódolatlan szolgáltatásokhoz való széles körű közösségi hozzáférést a digitalizálást megelőzően és azután is biztosítani kellene, például jól körülírt műsorszolgáltatási kötelezettségekkel. A közszolgálati médiának nyújtott összehangolt támogatás különösen fontossá válik akkor, amikor új tagországok lépnek az EU-ba, különben még nehezebb lesz továbbfejleszteni az európai közszolgálati politikát vagy akár pontosan használni a „közszolgálati műsorszolgáltatás” kifejezést.

A „digitális jövő” hívei (például Biggam 2000) gyakran utalnak arra, hogy a televíziózás jövője a korlátlanul rendelkezésre álló, piaci réseket kiszolgáló on-demand csatornáknak rejlik, amelyek aktívan szolgálják ki a legjelentősebb fogyasztók egyéni igényeit. Mindez – mondják – szükségszerűen arra kényszeríti majd a közszolgálati műsorszolgáltatókat, hogy felhagyjanak az általános műsorkínálattal és a maximális közönségérésre való törekedéssel, és megelégedjenek a kereskedelmi műsorszolgáltatók számára nem nyereséges közszolgálati rétegműsorok nyújtásával – elfogadva a köztámogatások csökkenését.

Mindennek az ellenkezőjét is állíthatjuk, és érvelhetünk amellett, hogy a csatornák számának ugrásszerű növekedése, kiegészülve a kulturális és technológiai fragmentációval és a fizetős televíziós szolgáltatások bővülésével, éppenséggel még fontosabbá teszi a közszolgálati televíziók szerepét. A közszolgálati média még mindig az egyetemes és egyenlő szolgáltatást, a szociális kohéziót, a demokratikus közösségi vitákat, a nemzeti és európai identitást és kulturális értékeket jelenti. Lievrouw (2001: 22) szerint „*a fragmentált vagy célzott információforrások használata [...] megerősítheti az emberek szűkebb érdekekkel való azonosulását, más csoportoktól való különbözőségének érzését és az átfogóbb társadalmi ügyek iránti közömbösségét*” (Harrison & Woods 2000: 487–490).

Az újságírás és a demokratikus közbeszéd szempontjából a „push” és a „pull” médiában hozzáférhető

információforrások bősége egyaránt kulcsszerepet játszik az információk feltárásában és elemzésében. Az újságíróknak képeseknek kell lenniük arra, hogy – üzleti és politikai nyomástól függetlenül – maguk döntsenek arról, mi fontos és mi nem. A nemzeti közszolgálati médiumok ebben játszanak fontos szerepet, csakúgy, mint a könyvtárak, az iskolák, az egészségügyi kommunikáció, a médiaoktatás és a közösségi élet egyéb fontos területei.

A legfontosabb kérdés: a szabályozás hatóköre

Az EU Bizottságának meg kellene tanulnia, hogy a szabályozás nem árt az üzletnek. Épp ellenkezőleg: bizonyos esetekben a kereskedelmi piacok szereplőinek is égető szükségük van rá, különösen azoknak, amelyek nem monopolizálják a piacot. Stuart Prebble, az ITV Networks volt vezérigazgatója, a *Sunday Telegraph*-ban az *ITV Digital* összeomlása után néhány nappal megjelent figyelemreméltó cikkében egyértelművé tette mindezt. Az önkritikáról sem megfélemlítve bírálta az Egyesült Királyságban hozott hiányos vagy elkésett szabályozást, amely lehetővé tette, hogy a *BSkyS* korlátozza a versenyt (Prebble 2002). Amint Cammaerts (2000: 48) megjegyzi: a szabályozás és az állami beavatkozás serkentheti a gazdaság működését.

Az EU-ban a médiapolitikával és szabályozással kapcsolatos uralkodó álláspont a hangsúlyt a szektorok közti versenyre és a trösztellenes szabályozásra helyezi, így megakadályozza a komoly piaci hatalommal bíró szereplőket – köztük a közszolgálati társaságokat – a piac uralásában és a verseny korlátozásában. Támogatja az önszabályozást és a társszabályozást, valamint az arányos szabályozás elvének érvényesítését. A szabályozásnak minimálisnak kell lennie, és csak abban az esetben van rá szükség, ha a piac kudarca egyértelmű (Reding 2001; 2002).

A Bizottság arra az álláspontra helyezkedett, hogy a médiaplatformok és -csatornák számának emelkedése, illetve a „pull média” (például a *video-on-demand* vagy *pay-per-view* televíziózás) használatának elterjedése lehetővé teszi a szabályozás minimalizálását (lásd Commission on Audiovisual Content Regulation é. n.). E technokrata optimizmus azonban figyelmen kívül hagyja, hogy a csatornák bősége és az elosztóhálózatok által kínált interaktivitás önmagában nem garantálja a fogyasztó szabad választását. A szélessávú hálózatok a műsorszolgáltatástól a személyes kommunikációig számos funkció ellátására képesek, ám a széles sáv nem csodaszer, amely szükségtelessé tenné a szabályozást. Inkább arról van szó, hogy másfajta szabályozásra van szükség, mint az analóg, szabadon hozzáférhető műsorszórás esetében.

Az audiovizuális szolgáltatások terén mindig is lesznek technikai, pénzügyi és szerződési korlátok és szűk keresztmetszetek, úgy a fogyasztói hozzáférés, mint a piacra való belépés tekintetében. Frekvenciakijelölésre a digitális műsorszórásban is szükség lesz. A szélessávú hálózatoknak is megvannak a maguk korlátai a sávszélesség, illetve a router és médiaszerver eszközök terén. A televíziós és a szélessávú piacokon egyaránt a tartalom jelenti majd a legszűkebb keresztmetszetet, beleértve a közvetítési- és a szerzői jogokat, továbbá a tartalom-előállítás általánosan értelmezett gazdaságosságát. Nolan (1997) szerint „*csak egy Premier League, csak egy Wimbledon és csak egy Világbajnokság van*”. A konvergáló digitális világban – hiába növekszik a kiszolgáló csatornák száma – a tulajdonkoncentráció tovább csökkentheti a tartalom változatosságát. A világ valamennyi televíziós tartalmából szabad választást kínáló „Audiovizuális Xanadu” sosem válik valósággá, még akkor sem, ha egyáltalán nem lenne hiány a frekvenciákban.

A versenyszabályozás olyan piacon működik a leoptimalisabban, ahol nincsenek tényleges monopóliumok, és ahol nagyszámú olyan szereplő van, amelyek a maguk területén egyenlő lehetőségekkel bírnak. Ám az olyan, újonnan feltörekvő piacokon (mint például a DTV-piacokon), amelyeket jól felépített nemzetközi vállalatok uralnak, teljesen más a helyzet. A méret- és választékgazdaságosság érvényesülése az oligopólium, a legnagyobb szereplők uralma felé vezet (Blevins 2002; Doyle 2002). Papathanssopoulos nemrég megjelent könyvében (2002) részletesen bemutatja, milyen nehéz az európai versenyszabályozásnak a médiamonopóliumok és a koncentráció területén jelentkező akadályokkal megbirkóznia (lásd még Iosifidis 2002). 2002 októberében ismét jelentkeztek ezek a nehézségek, amikor az Európai Unió Bírósága semmissé nyilvánította a Bizottság két, fúziókat tiltó döntését, illetve eltörölte az általa az Európai Műsorszolgáltatók Szövetségének (European Broadcasting Union – EBU) adott, a nemzetközi sportesemények televíziós jogainak közös megvásárlására és megosztására vonatkozó mentességét (ECJ 2002). Az „Eurovíziós jogokkal” kapcsolatos kifogások és viták 1987 óta folyamatosan napirenden vannak. A szektorok közötti versenyszabályozás fontos eszköz, de mechanizmusa gyakran túl lassú, várható eredményét pedig nehezen számítják ki a piaci szereplők.

A bővülő európai műsorkínálat és az elosztási platformok számának növekedése a közérdek és a fogyasztói választás szempontjából kedvező hatású is lehet. A fizetős televíziózás terjedése – mivel méri a fogyasztói preferenciák intenzitását – erőteljes fogyasztói támogatásra találhat, ami szintén fokozhatja a műsorok sokszínűségét, és a kisebbségben lévő nézőknek is jobb kiszolgálást nyújthat. De ezzel a modellel is vannak problémák – ilyen például a fizetős televíziós rendszer nem megfelelő komparatív hatékonysága, és az a tény, hogy a kereskedelmi televíziók csak addig képesek kiszolgálni az egyes nézői szegmenseket, amíg ez nyereséget hoz számukra. Az üzletileg kevésbé vonzó – értsd: szegényebb – célcsoportok tagjainak nyújtott választék nem bővül, hacsak azt nem az ingyenes köztelevíziók kínálják (Brown 1996; Steemers 1998: 103). A tartalomelőállítás magas állandó költsége miatt sok európai televízió hajlik több amerikai tartalom sugárzására vagy alacsonyabb európai színvonalra, illetve mindkettőre (Corcoran 1999: 84). Elméleti és empirikus bizonyítékok is vannak arra, hogy az intenzívebb verseny nem eredményez automatikusan nagyobb választékot és alacsonyabb fogyasztói árakat. A műsorkínálat bősége nem az egyedüli előfeltétele a tartalom sokféleségének „az eszmék televíziós piacán” (Picard 1998: 213; Tongue 1999: 131–132; Hellman 2001: 182–184; Blevins 2002).

A tisztességes verseny feltételezi a fogyasztók szabad választását. Probléma azonban, hogy a digitális televíziós szolgáltatásokat olyan technológiai struktúrák kötik össze, amelyek – John Taylor metaforáját használva – a „fal mögött” maradhatnak. A digitális fal előtti technológiák azok, amelyeket az emberek látnak és használnak (végfelhasználói rendszerek). A fal mögötti technológiák közé a technológia struktúrái, a szolgáltatások rendszerei,

a szabványok és a tervezés olyan további vonatkozásai tartoznak, amelyek befolyásolják a technológiák felhasználásának módját (Mansell 2000: 43). A fogyasztói választás ezt a területet kevésbé képes szabályozni, így a jövőben az EU szabályozóinak az audiovizuális és telekommunikációs szektorokban egyaránt aktívabban kell beavatkozniuk a szabványosítási kérdésekbe, még akkor is, ha mindig is nehéz lesz eldönteni, hol és mikor kell beavatkozni. A szektorokon átnyúló versenyszabályozás a piacsabályozás fontos, de nem elégséges eszköze. Az a tény, hogy az európai országok digitális televíziózás middleware szabványainak kialakítására irányuló szabályozási törekvései kudarcba fulladtak, mondhatni bizonyítja, hogy szektorspecifikus szabályozásra továbbra is égető szükség van, mert a problémák túl összetettek és technológiai jellegűek ahhoz, hogy pusztán szektorokon átnyúló szinten oldják meg őket (Levy 1997: 676).

Cammaerts (2000) az Információs Társadalom közösségi szabályozási kérdéseit az alábbi táblázatban írja le:

Cammaerts táblázata jó kiindulópont a további vitához, de nem jelez egy fontos kérdést: milyen legyen a szabályozási kötelezettségek megoszlása a nemzeti, az európai és a nemzetközi szint között? Ezt a kérdést komolyan meg kell fontolni, különösen egy olyan időszakban, amikor az európai alkotmányozási és bővítési folyamatok már előkészületben vannak. Ez a kérdés nemcsak az európai szabályozás hatásköreinek kijelölését, hanem annak meghatározó alapelveit is felveti, hogy vajon ezek összhangban vannak-e a tárgyalásos intergovernmentalizmussal vagy a szövetségi szupranacionalizmussal. Az Európai Gyáriparosok Kerekasztala (European Round Table of Industrialists – ERT 2002) egy még erősebb, „egyértelmű hatáskörű” Bizottságot támogat, amely képes a nemzeti és regionális érdekek felett álló közös európai érdekek érvényesítésére. Az ERT véleménye nem meglepő, ha figyelembe vesszük, hogy a Bizottság a közelmúltban a közérdekre hivatkozó politikát alárendelte az iparpolitikának. De anélkül, hogy más megoldási lehetőségeket is megvizsgálnának, a tagállamok kormányai és szabályozói nem engedhetik meg, hogy a Bizottságban az egyoldalú industrializmus érvényesüljön. Az audiovizuális szolgáltatások további liberalizációjára vonatkozó nemzetközi tárgyalások ma is a Világkereskedelmi Szervezet (World Trade Organisation – WTO) napirendjén vannak, és – amint Simpson és Wilkinson kiemeli (2002) – a deregulációt hagyományosan „nem csupán ésszerű, hanem ez egyetlen megvalósítható lehetőségnek is” tartják. Kétségtelen hogy, a nemzeti kormányoknak sokkal aktívabb részt kellene vállalniuk az EU és a WTO szerepének kialakításában.

Angolból fordította Pintér András

Irodalom

Amsterdam Protocol (1997) Protocol on the System of Public Broadcasting in the Member States (annexed to the Treaty of Amsterdam amending the Treaty on European Union, the treaties establishing the European Communities and Certain Related Acts) [amsprot_en.htm](#).

ATSD (1995) Directive 95/47/EC of the European Parliament and of the Council of 24 October 1995 on the Use of Standards for the Transmission of Television Signals. *Official Journal* L 281, 23/11/1995.

Bangemann Report (1994) Europe and the Global Information Society – Recommendations to the European Council, by Members of the High Level Group on the Information Society, 26 May 1994.

<http://europa.eu.int/ISPO/docs/basics/docs/bangemann.pdf>

Biggam, Ross (2000) Public Service Broadcasting: The View from the Commercial Sector. *Intermedia* 28(5).

Blevins, Jeffrey Layne (2002) Source Diversity after the Telecommunications Act of 1996: Media Oligarchs Begin to Colonize Cyberspace. *Television & New Media* (3) 1.

Brown, Allan (1996) Economics, Public Service Broadcasting, and Social Values. *Journal of Media Economics* 1.

Cammaerts, Bart (2000) Economic and Political Restructuring, Social Citizenship and New Social Rights in the Information Society. In B. Cammaerts & J. Burgelman (eds) *Beyond Competition: Broadening the Scope of Telecommunications Policy*. Brussels: VUB Univ. Press.

COM (93)700 (1993) White Paper on Growth, Competitiveness and Employment: The Challenges and Ways Forward into the 21st Century, 5.12.1993. <http://europa.eu.int/en/record/white/c93700/contents.html>.

COM (1999)657 (1999) Principles and Guidelines for the Community's Audiovisual Policy in the Digital Age. Communication by the European Commission, Brussels, 14.12.1999. http://europa.eu.int/comm/avpolicy/legis/key_doc/legispdf/av_en.pdf.

COM (2000)393 (2000) Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council on a Common Regulatory Framework for Electronic Communications Networks and Services (12.7.2000). <http://europa.eu.int/ISPO/infosoc/telecompolicy/review99/com2000-393en.pdf>.

Commission on Audiovisual Content Regulation (n. d.) Regulating Audiovisual Content in the Digital Age, European Commission, Directorate-General for Education and Culture Audiovisual Policy. A slide show. <http://europa.eu.int/comm/avpolicy/intro/show.pdf>.

Commission MEMO (2002) Commission MEMO/02/130. Study on the Development of New Advertising Techniques and Their Regulatory Implications. European Commission Memorandum.

[http://europa.eu.int/rapid/start/cgi/guesten.ksh?
p_action.gettxt=gt&doc=MEMO/02/130/0|RAPID&lg=EN&display=.](http://europa.eu.int/rapid/start/cgi/guesten.ksh?p_action.gettxt=gt&doc=MEMO/02/130/0|RAPID&lg=EN&display=)

Commission on Public Service (2001) Communication from the Commission on the Application of State Aid Rules to Public Service Broadcasting. Official Journal of the European Communities, 15.11.2001 (2001/C 320/04). .

Council Resolution (1994) Council Resolution of 27 June 1994 on a framework for Community policy on digital video broadcasting. Official Journal C 181 , 02/07/1994 p. 0003 - 0004. en_394Y0702_02.html.

Corcoran, Farrel (1999) Towards Digital Television in Europe. *Javnost-The Public* (6)3.

Doyle, Gillian (2002) *Understanding Media Economics*. London: Sage.

Dransfeld, Henning & Jacobs, Gabriel (2000) Digital Pay-TV: Regulating Ring-Fenced Monopolies. In Lees et al (eds) *Is Regulation Still an Option in a Digital Univers? Papers from the 30th University of Manchester International Broadcasting Conference*. Luton: University of Luton Press.

ECJ (2002) The Court of Justice of the European Communities / The Court of First Instance. Press release No 80/02 8 October 2002. <http://curia.eu.int/en/cp/aff/cp0280en.htm>.

ERT (2002) The European Round Table of Industrials, ERT Discussion Paper on EU Governance, 30 May 2002. <http://www.ert.be/>.

Fernández, David del Valla (2002) Spain's Digital DTH Platforms Merge. *Digital News* 25. June 20.

Flynn, Barry (2001) *STB Makers Concede MHP Premium*. *INSIDE Digitaltv* (Published by PBI Media), November 19(3).

Galperin, Hernan (2002) Can the US transition to Digital TV Be Fixed? Some Lessons from Two European Union Cases. *Telecommunications Policy* 26.

Goodwin, Ian & Spittle, Steve (2002) The European Union and the Information Society. *New Media & Society* 2.

Grünwald, Andreas (2001) Riding the US Wave: Spectrum Auctions in the Digital Age. *Telecommunications Policy* 25.

Hancock, David (1998) Digital Television: A European Perspective. In J. Steemers (ed.) *Changing Channels: The Prospects for Television in a Digital World*. Luton: John Libbey Media.

Harrison, Jackie & Woods, Lorna (2000) European Citizenship: Can Audio-Visual Policy Make a Difference? *Journal of Common Market Studies* 3.

Harrison, Jackie & Woods, Lorna (2001) Defining European Public Service Broadcasting. *European Journal of Communication* 4.

Hellman, Heikki (2001) Diversity -- An End in Itself? Developing a Multi-Measure Methodology of Television Programme Variety Studies. *European Journal of Communication* 2.

Higson, Andrew (1989) The Concept of National Cinema. *Screen* 30, 4. Finnish translation in *Lähikuva* 1996.

IFJ (2002) Journalists Warn Over „Deepening Crisis“ For Public Broadcasting in the European Union. The International Federation of Journalists' media release 28th May 2002. .

Iosofidis, Petros (2002) Digital Convergence: Challenges for European Regulation. *Javnost-The Public* 9(3).

Jowett, Garth & Linton, James (1981) *Movies as Mass Communication*. London: Sage.

Kaitatzi-Whitlock, Sophia (2000) A Redundant Information Society for the European Union? *Telematics and Informatics* 17.

Kim, Pyungho (1999) A Story of Failed Technology: Deconstructing Interactive TV Networks. *Javnost-The Public* 6(3).

Levy, David (1997) The Regulation of Digital Conditional Access Systems: A Case Study in European Policymaking. *Telecommunications Policy* 21.

Levy, David (1999) *Europe's Digital Revolution: Broadcasting regulation, the EU and the nation State*. London: Routledge.

Llorens-Maluquer, Charles (1998) European Responses to Bottlenecks in Digital Pay-TV: Impacts on Pluralism and Competition Policy. *Cardozo Arts and Entertainment Law Journal* 2-3.

Mansell, Robin (2000) Knowledge and the Internet: The End of Control? *Intermedia* 2.

McPherson, Campbell (2002) From Digital Hype to Islands of Isolation. *Television & New Media* 1.

Murdock, Graham (2000) Digital Futures: European Television in the Age of Convergence. In Wieten, J. & Murdock, G. & Dahlgren, P. (eds) *Television across Europe. A Comparative Introduction*. London: Sage.

Näränen, Pertti (forthcoming in 2003) The Opportunity Lost and Found? European Regulation of Digital Television. In Lowe, G. & Hujanen, T. (eds) *Broadcasting & Convergence: New Articulations of the Public Remit*. Nordicom.

Nolan, Dermot (1997) Bottlenecks in Pay Television: Impact on Market Development in Europe. *Telecommunications Policy* 21.

Paasilinna, Reino (2001a) Personal Information from MEP Reino Paasilinna, phone call 20.12.01.

Paasilinna, Reino (2001b) Framework Directive: Report on the Common Regulatory Framework for Electronic Communications Networks and Services. Approved Recommendation by Reino Paasilinna (PES, FIN), Doc.: A5-0435/2001, Vote : 12.12.2001. European Parliament: The Week 10-12-2001(s). .

Papathanassopoulos, Stylianos (1998) Pay per Game: The Advent of Pay-TV Channels in Europe and Their Implications for Sport. *Intermedia* 3.

Papathanassopoulos, Stylianos (2002) *European Television in the Digital Age: Issues, Dynamics and Realities*. Oxford: Polity Press.

Picard, Robert (1998) Media Concentration, Economics and Regulation. In Graber, D. & McQuail, D. & Norris, P. (eds) *The Politics of News, the News of Politics*. Washington DC: Congressional Quarterly Press.

Prebble, Stuart (2002) How the Government Failed ITV Digital. *Sunday Telegraph* 05/05/2002. Reprinted with the headline „History Will Judge Us Harshly” in Digital News 25(24).

Reding, Viveke (2001) Television without Frontiers: Amending the Directive. Should We Be Thinking of Electronic Content rather than Television? *Intermedia* 4.

Reding, Viveke (2002) The Review of the TVWF Directive. Speech of Viviane Reding at the European Voice Conference on Television without Frontiers, Brussels, 21.3.02.
http://www.europa.eu.int/comm/avpolicy/legis/pressrel/euvoice_en.pdf.

Simpson, Seamus & Wilkinson, Rorden (2002) Regulatory Change and Telecommunications Governance. A Neo-Gramscian Analysis. *Convergence* 2.

Sims, Martin (2001) Advertising: A Digital Future. Should the European Commission Overhaul the Principles of Advertising Regulation? *Intermedia* 4.

Steeimers, Jeanette (1998) On the Treshold of the „Digital Age”: Prospects for Public Service Broadcasting. In Steeimers, J. (ed.) *Changing Channels The Prospects for Television in a Digital World*. Luton: John Libbey Media.

Tongue, Carole (1999) Culture or Monoculture - The European Audiovisual Challenge. In Marsden, S. & Verhulst, S. (eds) *Convergence in European Digital TV Regulation*. London: Blackstone Press.

TVWF Directive (1989/1997) The Television without Frontiers Directive (89/552/EEC). Adopted on 3 October 1989 by the Council and amended on 30 June 1997 by the European Parliament and the Council Directive 97/36/EC. ; .

Lábjegyzetek

1

A tanulmány eredetileg „European Digital Television: Future Regulatory Dilemmas” címmel a *The Public* című folyóirat 2002. évi 4. számában jelent meg. Utánközlés a szerző engedélyével. A magyar fordítást Gálik Mihály lektorálta – a szerk.

Állásfoglalás

[Közös állásfoglalás a kommunikációs alapképzés tervezett megszüntetéséről](#)

Legolvasottabb

- [Manipulál-e a média?](#)
- [Az internetes kommunikáció története és elmélete.](#)
- [Reklámhatás, problémamegoldás, intencionalitás](#)
- [Médiaerőszak: tények és mítoszok](#)
- [A tévémaci tudatformáló szerepe](#)

Könyvajánló

Szomszédok közt

[> könyv rendelés](#)

Megrendelés

2016 nyár

[> régebbi lapszámok](#)

Pódiumbeszélgetések

[„Szomszédok közt” pódiumbeszélgetés](#)

Kérdez: Bajomi-Lázár Péter Médiakutató

Válaszol: Kovács M. András és Lányi Balázs forgatókönyvíró

[> korábbi pódiumbeszélgetések](#)

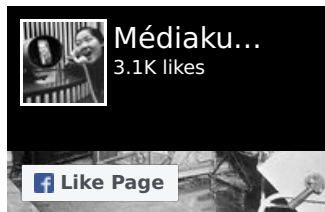
Partnereink

[Magyar Kommunikációtudományi Társaság](#)

[Sajtószabadság Központ](#) (rendszeres tevékenységét források hiányában megszüntette)

[Eastbound - Culture, Society, Media](#)

[Infokommunikáció és jog](#)

- [Korábbi lapszámok](#)
- [Rovatok](#)
- [Szerzőink](#)
- [Rólunk](#)

Médiakutató 2003 nyár

Valóság

[Fehér Katalin:](#)

A virtuális valóság elmélete és gyakorlata

A „virtuális valóság” ma divatos kifejezés. Éppúgy témája a mindennapi kommunikációnak, mint a tömegkommunikációnak. Az alábbi írás azt vizsgálja, hogy ma milyen kontextusban, illetve milyen elméleti és gyakorlati megközelítésben találkozhatunk vele.

Bevezetés

A tömegkommunikáció által közvetített virtuális valóság ideája rendkívül vitatott fogalom. Szemléletét alapvetően meghatározza az, hogy melyik tudományterület képviselője kommunikál róla, illetve mely tömegműködés keretei között formálódik kommunikátummá. Ez talán nem újdonság, hiszen bármilyen jelenséggel van dolgunk, a róla folytatott diskurzust mindig meghatározza az adott diszciplína vagy médiakontextus. De vegyük szemügyre közelebbről a digitális virtuális valóságokat: egyrészt számtalan módon, s egyre nagyobb mértékben érintik, sőt, formálják a jelenlegi világba való berendezkedésünket, másrészt – és számunkra ez kiemelt jelentőségű – egy új, minden eddig felülmúló és számtalan gyakorlati lehetőséget kínáló médiumként jelennek meg. A médium-szerep pedig gyújtópont: amikor a digitális virtuális valóságról beszélünk, akkor közvetítjük azt, miközben maga a virtuális valóság is egy közvetítő közeg. Egy médium, melyet a használaton (a hozzáféréstől a magas szintű felhasználói szintig) túl igyekszünk az életünk minden területére kiterjedő „csúcsmédiumként”, „hightechmédiumként”, sőt, egyfajta utópiaként vagy antiutópiaként címkézni.

Írásomban azt vizsgálom, hogy a virtuális valóságnak milyen alapvető megközelítési módjai tapinthatók ki napjainkban – különösen a tudományos berkekben folytatott és a tömegkommunikációs eszközökön keresztül közvetített kommunikációs folyamatokban és azok értelmezései szerint.¹ És ebből adódik a következő kérdés: milyen szerepe van a fogalom sokoldalú értelmezésének abban, hogy a virtuális valóság kapcsán az elméletnek és a gyakorlatnak egy speciális kommunikációs – és kommunikációt provokáló – válfajával van dolgunk.

Alapvetés

A virtuális valóság vagy nemzetközi rövidítésével élve VR (*virtual reality*) ma egyszerűen az informatikai fejlődés, a digitális világ produktumaként jelenik meg a köztudatban. Az orvostudományi kísérletektől a katonai szimulációs berendezésekig a legkülönbözőbb kontextusokban beszélünk róla – s dicshimnuszokat zengünk róla, vagy éppen borúlátó jövőképeket festünk. Mindenesetre a reális fokozatosan átszűrődik a virtuálisba, egyelőre hosszú távon beláthatatlan következményekkel. Ez az úgynevezett felfalt valóság esete, ahol az Internet egyre szélesebb körű felhasználása csak az első kardinális lépcső, mely mind közelebb hozza a *cyber space* világát. A reális világot felfaló VR pedig egy alapvető, humán kiindulóponttal dolgozik, mely elsősorban az embert mint kommunikációs lényt használja fel: az érzékelést, illetve az ebből fakadó, interaktív módon kényszerű kommunikációs folytonosságot helyezi át technikai térdejébe. Adott ugyanis egy másik négy-dimenzió, melyben éppúgy ingerekkel, információkkal, kommunikátumokkal stimulálják érzékszerveinket és ezen keresztül tudatunkat és viselkedésünket, ami minket is kommunikációra kényszerít. Ezt a négy dimenziót azonban egy médium mint közvetítő közeg juttatja el hozzánk, aminek tényét tudatunk egy bizonyos belebonyolódási szint után már nem pozícionálja.

A VR tehát a technikai fejlődés előrehaladtával, azaz az Internetet és cyber space-t egy csúcstechnológiában integráló interaktív hypermédia kialakulásával egy olyan médiummá válik, melynek médium-léte feltételezi a más világokba való, felfoghatatlan mértékű belemerülést. Olyan belefeledkezést (és a párhuzamosan zajló realitásról való elfeledkezést), mely megszünteti a közvetítettség tudatát, azaz a befogadástartam (ön)kontrollját, s automatikus kikapcsolás nélkül az egyed nem érzékeli többé azt, hogy maga is a médiumban van benne.

Kiinduló szemlélet I. - Az agy mint szimbólum és szimulációcél kora

Már az 1990-es éveket az agy évtizedének nyilvánították az Egyesült Államokban, mindenekelőtt az informatikában elért eredmények alapján. Az agy a nagysebességű és komplex információáramlás, illetve a környezetet saját

igényei szerint alakítani képes konstruktivitás és praktikum szimbólumaként visszavonhatatlanul ott lebeg minden olyan kutatásban és azok kommunikált mozzanataiban, melyek a jövőt firtatják. Ebben a szemléletben kimondva vagy kimondatlanul egyszerre van jelen egy cél és egy anti-cél. A cél az „emberiség céljaként” felcímkézett agyműködés-szimuláció, azaz az agy működésének a lehető legsokrétűbb és legmélyebb feltárása – és ezáltal az agyműködés mechanizmusának és variabilitásnak lemásolása. Ennek aktívan kommunikált pozitív elemei két fő irányba mutatnak: a mesterséges intelligencia előállíthatóságába vetett bizalom felé (vö. a nyelv működésének megértése, a logikus gondolkodás feltérképezése stb.), valamint a Földet végtelen módon körbe-körbe futó információkat generáló, az információ-hozzáférés határtalan szabadságát és a tudás-kiszélesítést a szuperagyban megtestesítő utópikus metafora felé. Sőt, a két fő irány integrációja innentől már csak egy lépés, azaz vízióként megjelenik az utó-utópisztikus hiperagy, mely létrejötte esetén a mesterséges intelligencia az információk végtelenjének hozzá-adottságával teljes körű ön- és világkontrollt – hovatovább létünk megértését, átláthatóságát – biztosít az előrehaladó tudományos kutatásoknak és fejlesztéseknek köszönhetően.

Vagyis mindaz, amit a mítosz, a filozófia, a vallás stb. nem manifestált számunkra, még elérhetővé tehető a technikának köszönhetően. Erről szól George Gerbner elmélete is a televízió kapcsán: a tévé a társadalom intézményesített mesemondója, a mesemondók pedig eddig a vallásos hagyomány közvetítői voltak (Gerbner & Gross 1976).

Ám az „üdvözülés” nem az egyetlen output-lehetőség. Az anticél értelmében ugyanis az agyszimuláció révén az informatika jelenlegi mezsgyéjén továbbhaladva az információkon, illetve azok áramoltatásán alapuló világhatalom is megszerezhető. A két végtel lehetőség kommunikálódik elsősorban, ám látnunk kell, hogy a gyakorlat már az odavezető utunkon is (bármelyik irányba is vezet a jelenlegi út) meglehetősen vegyes képet mutat: az informatikai fejlesztések elsősorban titkos katonai kutatásokból – közvetlenül a hatalomszerzés szimbólumából – kerülnek a civil szférába. Bizonyos fejlesztéseket anyagi haszonszerzési okokból nem juttatnak túl ezen a titkos szinten, mégis, ami „közkézre” került, azt a civil szféra a saját képére alakítja. Visszaélések természetesen tetten érhetők, kommunikációs anarchia, illetve ellenőrizhetetlenül túlcsoportuló manipuláció mégsem érzékelhető – jelenleg. Technikai környezetünk változásai tehát nem maradnak értelmező-magyarázó kommunikáció nélkül – még ha azok a magyarázatok esetlegesen végtelenen is nyilvánulnak meg.

Kiinduló szemlélet II. - A Felhasználó kora

Az ember (különösen a filozófiai és pszichológiai) önértelmező gesztusai során számos címkét ragasztott már magára, úgymint „gondolkodó nádszál”, „ego”, „fenomén”, „jelenvalólét”, „individuum”, „szubsztancia” – és hosszan folytathatnánk a sort. A jelenleg legelterjedtebb öncímünk a „Felhasználó”, pontosabban az „interaktív Felhasználó”, mely címke elsősorban a számítógépek és az Internet együttes elterjedésének köszönhető. A Felhasználó címkeje értelmében adott az egyén, akinek valamilyen szintű hozzáférése van a számítógép-generálta virtuális világokhoz, akár az Internethez is.

A hozzáférés, illetve a felhasználói funkció által meghatározott hozzáférés három kasztot feltételez: az Internet-látóét, aki csak alapfunkciókra (például levelezés) használja a netet, az Internet-olvasóét, azaz a rendszeres és sokoldalú szörföst, és az Internet-íróét, aki maga állítja elő a weben elérhető tartalmakat, illetve azok formai megjelenését. Mindhárom Felhasználó-típus – bár különböző felhasználói szinteken jelenik meg – mindenekelőtt a praktikus alkalmazásra, a rendszeres használatra szorítkozik, belefolyik annak téridejébe, szabályrendszerébe, trendjébe, s mindezt úgy teheti meg, hogy a klasszikus tömegkommunikációs médiumokkal ellentétben több területen is az aktív cselekvő tudatában van a kommunikációs aktusokban: komoly információs hozzáféréséhez információközlési szabadsága kapcsolódik, interaktivitása rugalmas, az alternatív útvonalakat lehetővé tevő multimedialis felületeknek köszönhetően nonlineáris kommunikációra szocializálódik.

Kérdés, hogy a fel-használat tárgya itt milyen értelemmel bír: egyszeri vagy újra s újra felhasznált információtömeget feltételez-e. Veszélye a fent említett anticél, azaz a gyarapodó (információs) haszonlesés, ahol Felhasználó-barát virtuális világokat kínálnak a kiszámíthatatlan (azaz nem emberi algoritmusokból gyártott) reális realitással szemben, miközben a Felhasználót magába szippantó, téridejét „elrabló”, bekebelező ál-felhasználó-barátként testesül meg. Így az egyén már túl van azon, hogy egyszerű gépektől, esetleg pre-robotoktól függjön. A függőség ennél sokkal húsbavágóbb, hiszen a digitális VR bármely szintjét, megvalósulását tekintjük, médiumfüggőségről kell beszélnünk. Nem a fizikai lét függősége, hanem az azt meghaladó testetlen, anyagtalan, elevenünkbe vágó függőség ez: az információáramlás függőségétől, egészen az LSD-hatás szintjén mérhető cyber space hatásig. A közvetítő közeg így már nem egyszerűen egy-egy üzenet „kerete”, vagy maga az üzenet (McLuhan), hanem mi vagyunk a közvetítő közeg (szimulált agyműködés és a humáninformáció áramlása), s benne az üzenet is (állandó interakcióban a médiummal, s közvetetten más tudatokkal). Az integrálódó tele-, multi- és hyperkommunikációs technológiák virtuálisan transzparenssé tesznek minden realitásban leledzőt, miközben e jelenség kritikai szemlélete még nagyon hiányos.²

Alapkérdés: az információ természete

Az információs társadalom címkeje alatt élünk, mindenekelőtt az Internet jelenlegi elterjedtségének és gördülékeny felhasználhatóságának köszönhetően. Ez a címke az információ mint hatalom struktúráját, valamint az információ termelését, globális és nagysebességű áramlását feltételezi. Kérdés, hogy az információ létünk kinevezett és a gyakorlatban is egyre inkább tapasztalható alapegységeként milyen természetű, és milyen természetűvé válik a digitális közegben.

Az információelméletben alapvetően két felfogás jellemző. Az egyik szerint az információ anyagi természetű, azaz az élettelen világ számára is egyfajta kommunikációs alapegység. Ám ebben a felfogásban az információ egyfajta közömbös megközelítésben jelenik meg: „*nincs célt feltételező irányítás-vezérlés, az információ nem nyilvánul meg*

[...] nincsenek szemantikai-pragmatikai vonatkozásai, jelentése, nincs önmagában haszna, csak valamelyik magasabb rendű megfigyelő szempontjából, nincs információ-feldolgozás, kódolás, csak információátvitel van". A másik felfogás szerint az információ feltételez egy információ-értelmező tudatstruktúrát, azaz csak a kognitív térben létezik, mely a másokkal folytatott kommunikációban válik elevevé.³ Az első felfogás értelmében tehát a digitális világokat szintaktikailag felépítő algoritmusok is információk, a második értelmében nem. Ha mindkét szintet egyszerre vizsgáljuk, akkor jól látható, hogy a VR esetén a digitális információkódoz jelentik az úgynevezett láthatatlan információk szintjét, így lesznek pusztán szállító kódok, míg azok az információk, melyek ezáltal szállíthatók és manifesztálhatók, mindenki számára hozzáférhető formában jelennek meg, azaz üzenetté válnak. Az eredmény tehát az, hogy a leegyszerűsítve csak kódoknak nevezhető információk hordozzák a felhasználói szintre lefordítható üzeneteket, azaz a két információ-fogalom kóddá és üzenetté változtatja egymást.

Kérdésünk tehát az, hogy megváltozik-e az információ fogalmának alaptermészete a digitálisan előállított világok megjelenésével vagy sem. Más lesz-e az információ mennyisége vagy minősége az Internethasználat következtében vagy sem? Pusztán klónozzuk, mutációkra kényszerítjük és egymásra halmozzuk ugyanazokat az információkat? Avagy mindig születnek új információk, s netalán egyesek el is vesznek? Véges, végtelen vagy határtalan az információ természete, s a VR fejlesztése és használata mennyiben befolyásolja ezt? Vagy egyszerűen minden pusztán adattá válik, számszerű lesz? Minden adat és információ mögött pusztán a 0 és 1 kombinatorikája rajzolódik ki? Egyetérthetünk-e Baudrillard-ral (1997) abban, hogy megváltozik az információ természete azáltal, hogy egyre kevésbé jelennek meg mögötte emberi számítások, s egyre inkább a mesterséges intelligencia számításaihoz kötődik? Végül hol húzhatók meg az adat, az információ, az üzenet közötti határok az új, digitális világokban?

Ha a digitális virtuális világok kapcsán a konkrét gyakorlatban közvetített információkra gondolunk, a válaszok még nehezebbek. Mi történik például akkor, ha egy természettudományi kísérletben, egy modell-alkotásban, egy szimulációban vagy egy társadalomtudományi tesztelésben, viselkedéskísérletben, sőt egy katonai kísérletben vagy úrkutatási programban stb. merülnek fel ezek a kérdések? Vegyünk egy egyszerű példát. Egy orvostanhallgató egy sebészeti műtét végrehajtását gyakorolja egy virtuális közegben (lásd az 1. képet). Ha műhibát vét, annak közvetlen fizikai reakcióit (például a vérzést stb.) megtapasztalhatja, ám csak az adott virtuális közegben. Tudja, ha elrontja, akárhányszor újra kezdheti. Éppúgy többszörös lehetőséggel bír az általa végrehajtott művelet, mint egy játékban, ahol több „élete” van. Az információról tudja, hogy virtuális, azaz egy eleven közegben már másképp értelmezi a paralel információkat. Elméletben a kétféle információ dekódolásának szeparálása egyértelműen működik. Ám mi történik akkor, ha valaki rendszeresen váltogatja a reálisban és a virtuálisban végzett tevékenységeit? Tudata meddig tud száz százalékos különbséget tenni a két világ között?⁴

1. kép. A reális és a virtuális kölcsönös felhasználása a műtét során.

forrás: http://iregt1.iai.fzk.de/TRAINER/images/mict_ich.jpg

Nézzünk egy másik példát a pszichológia gyakorlatából. Pókfóbiás betegek esetén alkalmazták azt a módszert, hogy a betegeket először virtuálisan szimulált pókokkal „szembesítették”. A VR monitornak és a szenzoros kesztyűknek köszönhetően először csak mozgóképen látták és mesterséges ingereken keresztül érzékelték tenyerükön a virtuális pókot egy megszokott (például konyhai) környezetben (lásd a 2. képet). Miután ehhez hozzászoktak, a vizuális szimuláció megőrzésével valódi pókokat raktak tenyerükbe. A virtuálisból a reálisba történő fokozatos átmenetben egyszerűen rászoktatták a pácienseket a fóbia tudatos kezelésére. Végül sikerült azt elérniük, hogy a fóbia megszűntével a kísérleti személy minden félelem nélkül végig tudott menni egy reális zöld mezőn. Sokunk számára elképzelhetetlen, hogy ilyen mértékű félelmeink legyenek. Azok számára viszont, akik ilyen mértékű problémákkal küzdenek, éppen a reális és virtuális keveredése jelenti a jelenleg ismert egyetlen hatékony megoldást. Ez a példa tehát az előzővel szemben nem a VR esetleges negatív hatásaira hívja fel a figyelmet, hanem a VR pozitív felhasználási lehetőségeire.

2. kép. Pókfóbiás beteg kezelése VR technológiával

forrás: <http://www.animationenshus.eksjo.se/jonas.lowgren/Essays/vr-spider.jpg>

A probléma még koncentráltabban jelentkezik a hétköznapi szférában, hiszen ezen a területen kevésbé tudatos a két világ szétválasztása, illetve a szétválasztás igénye. Különösen fontos a digitális virtuális világokat mintegy előkészítő és előirányzó tömegmédiák figyelembevétele. Ha olyan ismert kutatásokra gondolunk, mint például a televízió és az agresszió összefüggéseinek vizsgálata, vagy a szappanoperák viselkedésminta-közvetítését kimutató felmérések, akkor jól látható a közvetítő közegeknek az információtovábbításban és az ebből fakadó reális-virtuális világkeveredéseinkben játszott szerepe. Fő kérdésünk tehát az kell legyen, hogy az erős integráció felé mutató virtuális valóságok hatására a valóságkeveredések a beérkező információk minősége és kontextusa szerint meddig fokozhatók, s miként változik ebben a folyamatban az információk mennyisége és minősége. Napjainkban erre pontos választ még nem adhatunk, de törekednünk kell a tendenciák felismerésére.

Záró gondolatok

A humán kommunikáció mediális közegbe történő intenzív áthelyeződésével anyagtalanná teszi világunkat. Moravec, a legnagyobb amerikai robotlaboratórium alapítójának és munkatársának víziója szerint mindent elnyel a cybertér, és egyetlen áramló szellem alakul minden (Tilman é. n.). Ezen elgondolás első nagy „beteljesülése” már végbe is ment, amikor az 1980-as években a nagy tőzsdék összekapcsolásával létrejött a

globális elektronikus pénzpiac. Napjaink filozófusai viszont javarészt gondterhelten fordulnak az említett tendencia felé. Így tesz Baudrillard (1997) is, aki egyike azoknak, akik igyekeznek a jövő új médiumáról körültekintő filozófiai képet festeni: „*az univerzum előreláthatósága az univerzum legalantasabb formája. Lehetséges-e, hogy a tudomány és az információ finalitása előrevetíti az univerzum végét egy szisztematikus, noha tudatalatti degradáció révén, annak ellenére, hogy a tudományt egy utópia, mégpedig a világ megmentéséről szóló utópia lelkesíti, amely az információk révén valósulhat meg? A legnagyobb számú információ felhalmozása véget vethet a világnak [...] A létezők totális informatizációja a mindent-tudás lehetőségével kísért, melynek lényege a tudat azon képessége, hogy összegyűjtse az információkat és bármelyik pillanatban aktualizálja őket. Az informatizációs totalitarizmus feláldozza a világot az egynemű, egységes kommunikációs tér megteremtése, a dekódolás egyetemlegesítése kedvéért.*”

De bármennyire is veszélyként fenyeget a mindent tudás eshetősége, s a mindent tudás bármennyire utópisztikus vagy antiutópisztikus (kinek hogy tetszik) önmagában a VR ideája nélkül, a VR valós varázsa nem ebben, sőt nem is nonlinearitásában vagy vizuális intenzitásban rejlik, hanem reverzibilitásában. A VR világa olyan, mint egy mese: a történet megfordítható, átfogalmazható, a vége happy end. Újrakezdhető, megváltoztatható, számtalan irányba terelhető és visszaterelhető. Ezért varázslatos első pillanatra, s ezért varázstanít a mélyére ásó filozófusok szemében.

Irodalom

Baudrillard, Jean (1997) *A rossz transzparenciája*. Budapest: Balassi Kiadó – BAE-Tartóshullám-Intermédia.

Crary, Jonathan (é. n.) *Az érzékelés modernizálása*.

Fülöp Géza (1996) *Az információ*. Budapest: ELTE Könyvtártudományi és Informatikai Tanszék.

Gerbner, George & Gross, Larry (1976) Living with Television: The Violence Profile. *Journal of Communication*, Vol. 26. no. 2.

Tillmann J. A. (1992) *Szigetek és szemhatárok – Későújkori kilátások*. Budapest: Holnap Kiadó.

Tillmann J.A. (é. n.) *Távkeretek*.

Verelst, Karin (é. n.) *Posztmodern technikai társadalom közötti kommunikáció ontológiai paradoxona*.

Virilio, Paul (1997) A technika megszáll minket. *Népszabadság* szept. 6., „Hétvége” melléklet.

Virilio, Paul (1990) A vad szem. *Filmvilág*, 5. sz.

Virilio, Paul (1992) *Az eltűnés esztétikája*. Budapest: Balassi Kiadó–BAE Tartóshullám.

Lábjegyzetek

1

Ez az összefoglalás a 2002 tavaszán Egerben tartott „Kommunikáció elmélet és gyakorlat” című konferencián hangzott el.

2

Magyarországon például még a televízió kritikai szemléletű befogadásának oktatása-nevelése is csak a közelmúltban kezdődött, hogyan készülhetünk fel a virtuális valóságok további, rohamos lépteire és még mélyebb médiafüggésére?

3

Az információelmélet részletes összefoglalását lásd Fülöp (1996).

4

Különösen kidomborodik a probléma akkor, ha például a műtét végrehajtója fáradt, már több órája mût, s koncentrációja csökken.

Állásfoglalás

[Közös állásfoglalás a kommunikációs alapképzés tervezett megszüntetéséről](#)

Legolvasottabb

- [Manipulál-e a média?](#)
- [Az internetes kommunikáció története és elmélete.](#)
- [Reklámhatás, problémamegoldás, intencionalitás](#)
- [Médiaerőszak: tények és mítoszok](#)
- [A tévémaci tudatformáló szerepe](#)

Könyvajánló

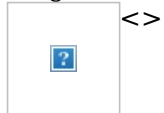

<>

Szomszédok közt

[> könyv rendelés](#)

Megrendelés

2016 nyár

[> régebbi lapszámok](#)

Pódiumbeszélgetések

[„Szomszédok közt” pódiumbeszélgetés](#)

Kérdez: Bajomi-Lázár Péter Médiakutató

Válaszol: Kovács M. András és Lányi Balázs forgatókönyvíró

[> korábbi pódiumbeszélgetések](#)

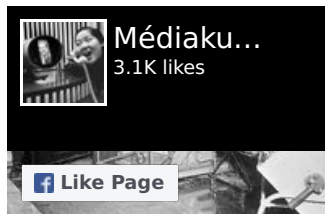
Partnereink

[Magyar Kommunikációtudományi Társaság](#)

[Sajtószabadság Központ](#) (rendszeres tevékenységét források hiányában megszüntette)

[Eastbound - Culture, Society, Media](#)

[Infokommunikáció és jog](#)

- [Korábbi lapszámok](#)
- [Rovatok](#)
- [Szerzőink](#)
- [Rólunk](#)

Médiakutató 2003 nyár

Térkép

[Andrej Tušer](#) - [Svetlana Hlavčáková](#) - [Elena Hradiská](#) - [Jozef Vatrál](#) - [Imrich Jenča](#):

Újságíró-kutatás Szlovákiában

E tanulmány szerzői 2002-ben korábbi szlovákiai újságíró-kutatásokra építve azt vizsgálták, milyen hatást gyakoroltak a médiában lejátszódott változások az újságírók munkájára. Az itt magyarul összegzett kutatási jelentést Az újságírói szakma helyzete és az újságírók felkészítésének új követelményei a Viségrádi Négyek államaiban című nemzetközi szemináriumon mutatták be, amelyet a zszurnalisztika-tanulmányok¹ szlovákiai létrejöttének 50. évfordulóján rendezett. A kis minta alapján készült felmérés pillanatképet nyújt a szlovákiai újságírók mai helyzetéről.

1. Az újságírósakma kutatása 1989 előtt

Az újságíró-társadalom 1989 előtt ritkán volt kutatások tárgya. A szlovák újságírókról szóló első jelentős munkát 1967-ben publikálták *Ankét az újságírók képzettségi, szociális és egészségügyi körülményeiről* címen a Csehszlovák Újságírók Szövetsége V. Kongresszusának anyagaként. Széles körű felmérésről volt szó, amelyben a cseh területekről 1155, Szlovákiából 270 kérdőívet dolgoztak fel. A cseh és a szlovák régiók eredményei között többnyire csak kisebb eltérések voltak.

Az 1970-es évek közepén már intenzíven vizsgálták az újságírók információs igényeit. Az újságírók információs igényeinek felmérése című munka (1975) szerzője Vladimír Holina és Duan Brocko volt. Az újságírói hivatást szisztematikusabban O. Drastich szociológus elemezte a pozsonyi Újságírói Tanulmányok Intézetében végzett kutatások során. Ez az intézmény 1955-ben alakult meg a pozsonyi Szlovák Újságírók Szövetsége mellett az újságírás tudományos kutatása és tanulmányozása, egyszersmind a szerkesztőségek és újságírók gyakorlati segítése céljából. Különbféle neveken egészen 2001-ig létezett, utoljára mint a Médiakommunikáció Nemzeti Központja.

Drastich kutatásai során szociológiai szempontból vizsgálta az újságírósakmát. 1980-ban megjelentetett munkájában (az adatgyűjtést 1978-ben végezték) az újságírót olyan személyként határozza meg, „*aki céltudatosan gyűjt, értékkel, osztályoz, szerkeszt, előkészít és megalkot különféle közléseket, esetleg a tömegtájékoztatási eszközökben való publikálással kapcsolatos munkákat irányítja, miközben ez a tevékenység megélhetésének állandó forrása*” (Drastich 1980: 7). A jelentés az újságírók átfogó vizsgálatának eredményeit foglalja magában. Standardizált kérdőíves módszerrel 1858 választ dolgoztak fel; ez a tervezett mennyiség 87,1 százalékát jelentette.

Ugyanez a szerző 1985-ben publikálta annak a kutatásnak az eredményeit, amely 12 kiválasztott szerkesztőségben vizsgálta az újságírók helyzetét. A felmérés úgynevezett postaankét formájában történt, a feldolgozás során 1311 kérdőívet értékelték, azaz a kiküldött kérdőívek 70,9 százalékát, ami megfelelően fedte a vizsgált időszaki lapok újságíróinak alapsokaságát, beleértve a belső és a külső munkatársakat egyaránt.

Tekintettel az 1970-es és 1980-as években Szlovákia médiarendszerében és az újságírói szakmában végbement lényegtelen változásokra, feltehető, hogy ezek a felmérések hű képet adnak általában az újságírók 1989 előtti helyzetéről.

2. Az 1991-es és az 1997-es kutatások összehasonlítása

Szlovákiában az újságírás mint szakma terén az elmúlt tíz évben három kutatást végeztek. D. Brečková és Lrámek *Szlovákia napi sajtójának újságírói* című felmérését 1991-ben publikálták, V. Holina és társai *Az újságírói szakma változásai Szlovákiában* című munkája 1997-ben jelent meg, Hradiská E. és társai *Az újságírói szakma változásai Szlovákiában* és az újságírók felkészítése című felmérése pedig 2002-ben látott napvilágot. Mivel a 2002-es kutatással külön fejezetben foglalkozunk, figyelmünket először az 1991-es és 1997-es felmérésekre fordítjuk.

Az 1991-es kutatás célja „*az újságíró-társadalomban (annak meghatározott részrendszerében, a »napi sajtósoknál«) zajló történések, illetve folyamatok megismeréséhez és elemzéséhez szükséges olyan alapvető szociológiai és szociálpszichológiai információk feltárása, mint e részrendszer jelenkori átalakulása, az újságírók továbbképzésének formái, az újságírók információ- és művelődési szükségleteinek alakítása, a napi sajtó*

munkatársainak helyzetében végbement különféle változások". A vizsgálat tárgyát „*a napilapoknál dolgozó újságírók legaktuálisabb problémái*” jelentették, a kutatásban „*a szlovákiai napilapok mintegy 650 munkatársa*” vett részt (Brečková & rámek 1991: 12–13). A kérdőívek 64 százalékát juttatták vissza a kutatókhoz.

Az 1997-es kutatás célja az volt, hogy „*hosszú idő után arról gyűjtsön információkat: ki dolgozik ma újságíróként, milyen feltételek mellett, milyen álláspontot képviselnek a szlovákiai újságírók egyes kérdésekben [...] A kutatásban olyan újságírók szerepeltek, akik aktívan dolgoznak, többnyire szerződéses viszonyban állnak egy szerkesztőséggel vagy egyéb kommunikációs intézménnyel, [illetve] szabadúszó újságírók és publicisták*”. A kutatás alapja a nyomtatott sajtó, a rádió, a televízió és a hírügynökségek újságíróitól, valamint a szabadúszóktól begyűjtött 313 kérdőív volt (Holina et al. 1997: 12–15). A kérdőívek 40 százalékát juttatták vissza.

A válaszadók alapmegoszlása az egyes kutatásoknál fokozatosan, de érzékelhetően változott: 1991-ben a vizsgált csoport 63 százaléka férfi és 37 százaléka nő volt, 1997-ben pedig 52,9 százaléka férfi és 47,1 százaléka nő. 2002-re megfordult ez az arány: ekkor már 41 százalékos volt a férfiak és 59 százalékos a nők aránya. Érdeemes megemlíteni, hogy az 1978-ban Drastich által végzett kutatás szerint a „napi sajtósok” alcsoportjában még a megkérdezett újságírók 70 százaléka volt férfi és 30 százaléka nő. Az 1991-es kutatás eredményeihez csatolt kommentárban az állt, hogy „*korunkban a napi sajtóban dolgozó újságírók összetételében egy feminizációs tendencia jelentkezik*” (Brečková & rámek 1991: 16). A 2002-es felmérés eredményei (ha nem csak a napi sajtó újságíróiról van is szó) nem csupán e tendenciát igazolják egyértelműen, hanem azt is, hogy az újságíró-szakmában a nők vannak többségben a férfiakkal szemben.

2.1. Szakmai pályakép

Az 1991-ben a napilapok újságírói körében végzett kutatás szerint a megkérdezettek 73,5 százaléka nagyon vagy közepesen volt elégedett saját szakmai színvonalával (Brečková & rámek 1991: 70). Az 1997-es kutatás szerint e tekintetben a válaszadók 75,5 százaléka volt nagyon vagy bizonyos fokig elégedett (Holina et al. 1997: 88).

2.2. A szakmai motivációk

Az 1991-es vizsgálat során a szakmához fűződő viszony terén a kutatók az önmegvalósításra összpontosítottak. Ezt hét különböző síkra – azaz a munkahelyi élet minőségét és a teljesítmény iránti motivációt meghatározó területre – osztották fel (ezek: teljesítményorientáltság, munkakör, munkahelyi légkör, anyagi megbecsülés, munkakörnyezet, személyközi kapcsolatok, család és szabadidő). Míg a munkakör ebben a kutatásban az egyes síkok között csak a harmadik helyet foglalta el (a teljesítményorientáltság, valamint a család és a szabadidő után), a napilapok munkatársainak 96,6 százaléka közepesen, illetve nagyon meg volt vele elégedve. Az 1997-es kutatás során már csak a válaszadók 56,6 százaléka nyilatkozott így.

2.3. Személyközi kapcsolatok a munkahelyen

Ez a sík fejezi ki „*a munkahelyen az emberek közötti érintkezésekkel való elégedettséget, ami a kölcsönös összetartozás, a konfliktusnélküliség, a kölcsönös megbecsülés, valamint a megértés elemeiből tevődik össze*” (Brečková & rámek 1991: 92). Annak ellenére, hogy az 1991-es kutatásban a hét sík között csak az ötödik helyet érte el, színvonalát magasnak, illetve közepesnek értékelte a napilapok munkatársainak 95,6 százaléka. Az 1997-es felmérésben a személyközi kapcsolatokat az együvé tartozás jegyében korrektnek, barátinak, illetőleg mérsékeltlen feszültnek, de egészében véve jónak ítélte a megkérdezettek 79,9 százaléka.

2.4. Munkahely váltás fontolgatása

1991-ben a napi sajtó munkatársainak 19 százaléka gondolkodott egy esetleges munkahelyváltásról. A motivációk között az első négy helyen a napilap bizonytalan jövője, a szerkesztőségen belüli rossz munkamegosztás, a nem megfelelő anyagi megbecsülés és a gyakori stresszhelyzet szerepelt. 1997-ben a megkérdezettek 52,3 százaléka fontolgatott egy esetleges munkahelyváltást. A négy legfontosabb ok között a nem megfelelő anyagi megbecsülés, a túl nagy pszichés terhelés, a munkahely alapkonceptiójával való egyetértés hiánya és a válaszadó szakmai képességeinek nem kellő megbecsülése szerepelt.

2.5. A hivatás teljesítéséhez szükséges tulajdonságok

A hivatás teljesítéséhez szükséges tulajdonságok között 1997-ben az első hat helyen a kapcsolatteremtési készség, a rugalmas gondolkodás, a jó lelki erőnlét, az ötletek eredetisége, a gyors döntési képesség és az érvényesülési vágy állt. 2002-ben a rugalmas gondolkodást, a kapcsolatteremtési készséget, az ötletek eredetiségét, a változásokhoz való alkalmazkodókészséget, a jó lelki erőnlétet, illetve az érvényesülési vágyat, végül a gyors döntési képességet említették.

1991-ben a napilapok szerkesztőinek vizsgálata főként „*a nyelvtudás és a számítógépes alapismeretek aktuális állapotára, valamint az e területeken való képzettség bővítésére, a szerkesztőknek az ismeretbővítésről és a továbbképzésekről általában kialakított nézeteire, további önképző aktivitásaik állapotára*” fókuszált (Brečková & rámek 1991: 40–45). Csak a szerkesztők 18 százalékának voltak olyan színvonalas idegennyelv-ismeretei, amelyek nem igényeltek további ismeretbővítést; 53 százalékuk fejezte ki azt a szándékát, hogy elsajátít valamilyen világnyelvet. Ami a számítógépes ismereteket illeti: személyi számítógépet mindennapi praxisában a napilapok szerkesztőinek csupán 9 százaléka használt, további 6 százalékuk elsajátította ugyan a számítógépes alapismereteket, de számítógépet munkája során nem használt. Emellett azonban a válaszadók 64 százaléka gondolta úgy, hogy a közeljövőben el kell sajátítania a számítógépes ismereteket.

Az 1997-es kutatás (Holina et al. 1997: 26–29) azt jelezte, hogy a fenti területeken javult a helyzet. Az újságírók

60,6 százaléka válaszolta azt, hogy egy vagy több idegen nyelvet ismer aktív módon, és csak 18,9 százalékuk nem sajátított el semmilyen idegen nyelvet. 1991-hez képest örvendetes változást állapítottak meg a számítógépek mindennapi használata terén is. A harmincadik életévét betöltő korosztály újságíróinak 91,9 százaléka dolgozott számítógéppel. Ez az arány a legidősebb korosztályig fokozatosan csökkent, de még így is az egészében véve elfogadható 60 százalékot muttatta.

Érdekesekek voltak azok a válaszok, amelyeket az újságírók a képzettség növelésének formáiról, az önképző aktivitásokról és továbbképzésekről, illetve önképzésekről adtak. 1991-ben mindenekelőtt „*az újságíró minőségi teljesítményéhez szükséges ismereti háttéréről – a szaksajtó, valamint az újságolvasókról és az olvasókról általában készült szociológiai felmérésekről, a többi szlovákiai, cseh és külföldi napilap újságírói alkotásainak figyelemmel kíséréséről*” volt szó (Brečková & rámek 1991: 46–51). A kutatók megállapították, hogy a napilapok munkatársai nem használták ki kellőképpen a lehetőségeket saját szakmai munkájuk színvonalának emelésére. 1997-ben a kutatásban az újságírók 90 százaléka nyilatkozott úgy, hogy további szakmai képzést keres (Holina et al. 1997: 30–34). A főiskolai, illetve egyetemi végzettséggel nem rendelkező újságírók 67 százaléka mondta azt, hogy bővítenie kell újságírói műveltségét, az újságírói tanulmányok abszolvenseinek 85,7 százaléka volt ugyanezen a véleményen (de az újságírás területén csak 30,2 százalékuk bővítené ismereteit). A további szakképzési formák között a megkérdezettek 50,5 százaléka az önképzés, 40,6 százalékuk a tanulmányutak, 38,9 százalékuk a rövidebb, eseti tanfolyamok mellett érvelt.

Az újságíró-kutatások összehasonlítása arra utal, hogy az 1989 utáni politikai-társadalmi változásokat követő valóságos helyzet és az újságírói munka szükségletei összhangban álltak egymással. Míg 1991-ben például a számítógépes munka még csak a közeljövő elengedhetetlen követelményének tűnt, 1997-re az általános számítógépes tudás már szinte magától értetődő lett. Az idegen nyelvek terén azonban még mindig felkészületlenek az újságírók. Még ha a kutatások fejlődési folyamatot vázoltak is fel, Szlovákia hamarosan bekövetkező EU- és NATO-csatlakozása nyilvánvalóan még nagyobb követelményeket támaszt az újságírókkal szemben. A válaszokból ugyanakkor kiderült, hogy az újságírók felkészültek erre az elkerülhetetlen tényre.

3. Az újságírás mint szakma változásai és az újságírók képzése

Az újságírás egyetemi képzése az egykori Csehszlovákiában 1952-ben indult. Az első olyan alma mater, amely az újságíróknak specializált főiskolai képzést nyújtott, a pozsonyi Comenius Egyetem volt. Egy év múlva a prágai Károly Egyetemen is indítottak újságírói tanulmányokat. A tanterv a történelmi szemlélet és a filológiai ágazatok kezdeti dominanciája után szerencsés módon az autentikus újságírói tantárgyak – a műfajelmélet, a szerkesztés és a grafikai előkészítés – irányába mozdult el.

A leginkább az 1960-as években nőtt meg a Comenius Egyetem Bölcsészettudományi Kara Újságírás Tanszékének befogadóképessége, amely az 1955-ben megalapított Újságírói Tanulmányi Intézettel együttműködve az úgynevezett pozsonyi újságíró iskolát képviselte. Áldásos hatással voltak működésére a cseh-szlovák-lengyel szimpóziumok. Az iskola kiváló kutatószemélyisége M. Hysko professzor volt, aki az újságírás-tudomány tantárgyát definiálva a kutatás és az oktatás fő területeit a következőképpen vázolta fel: (1) a sajtóelmélet alapjai, (2) különféle műfajú közlések alkotása, (3) újság- és médiakészítés. Bizonyára nem egészen véletlen, hogy a zszurnalisztika-hallgatók államvizsga-tantárgyainak címe lényegében ma is megegyezik ezzel a felosztással.

Sajnos a „normalizátorok”, akik azután léptek fel, hogy az egykori Csehszlovákiát 1968 augusztusában megszállták a Varsói Szerződés seregei, az akkori körülbelül tíztagú oktatógárdát a felére csökkentették. Sőt azokat, akik a kommunista pártból való kizárásuk után a tanszéken maradhettek, teljes vagy részleges publikálási tilalom sújtotta.

1975-ben az Újságírás Tanszékből Sajtóelméleti és Sajtótörténeti Tanszék alakult, miközben két új tanszék is létrejött: az Időszaki sajtó és hírügynökségi tevékenység Tanszéke, valamint a Rádiós és Televíziós Újságírás Tanszéke. A hallgatók száma megkétszereződött – az első évfolyamba már mintegy 40 hallgatót vettek fel.

A kommunista elkötelezettségű képzést felváltó oktatás közvetlenül az 1989 novemberi bársonyos forradalom után a demokratikus úton, titkos szavazással megválasztott új tanszékvezetők irányításával kezdődött. A következő lényeges intézményi változást 1992 hozta meg, amikor a kar dékánja a négy részlegnek a Comenius Egyetem BTK Zszurnalisztika Tanszékébe való integrálásáról döntött.² Az optimális curriculum kialakítása érdekében 2002-ben a pozsonyi Comenius Egyetem Zszurnalisztika Tanszékének oktatói úgy döntöttek, kikérik végzőseik véleményét a megszerzett műveltség színvonaláról, a kurzusok hatékonyságáról és az újságírás szociológiai és szociálpszichológiai vonatkozásairól. A projekt célja egy olyan tantervjavaslat kidolgozása volt, amely egy szuverén és plurális állam demokratikus médiájának szükségleteiből indul ki, és figyelembe veszi az újságírói hivatásban és technológiákban végbemenő változásokat is.

Ennek érdekében az 1992 és 2002 között végbement változások mibenlétének megragadására törekedtek. A Zszurnalisztika Tanszék azon hallgatóit kérdezték meg, akik az adott években fejezték be tanulmányaikat. A felmérés során 100 célszemélyt szólítottak meg, ami az adott időszak összes (453) végzősének 22,1 százalékát jelentette. Az összmennyiségből (100) a kérdőívek 78 százalékát juttatták vissza. A válaszok 75,6 százalékát az egyszakos tanulmányok („tisztá zszurnalisztika”) végzőseitől, 24,4 százalékát a kétszakos tanulmányok (más szakkal párosított zszurnalisztika) abszolvenseitől kapták vissza.

A megkérdezettek foglalkozása és munkabesorolása különféle volt – az alkotó újságíróktól egészen a menedzseri posztok betöltőiig, a nyomtatott sajtótól kezdve (16,7 százalék) a rádión és a televízión át (26,9 százalék) egészen a hír- és PR-ügynökségekig (17,9 illetve 10,2 százalék). A munkanélküliek és doktoranduszi tanulmányokat folytatók 3,8 százalékot tettek ki. Az alkotó újságírók inkább a híradás, mint a publicisztika területén dolgoztak.

Hivatása legfontosabb motivációjának a megkérdezettek 53,8 százaléka a munkakörét tartja. Feltűnő változás történt az anyagi megbecsülés értékelésében – ezt a megkérdezettek 21,8 százaléka ítélte a legfontosabbnak, ami az 1997-es felméréshez képest háromszoros növekedés. A munkahelyváltás gondolatával a megkérdezettek több mint fele foglalkozott (56,4 százalék).

A hivatás teljesítéséhez szükséges tulajdonságok közül a válaszadók az alkotó, intellektuális és szociális készségeket említették meg, így a rugalmas gondolkodást (92,3 százalék), a kapcsolatteremtési készséget (89,8 százalék), az ötletek eredetiségét (82,1 százalék) és a változásokhoz való alkalmazkodókészséget (80,8 százalék).

A rendszeresen felhasznált információforrások között leggyakrabban az internet szerepelt – ezt az újságírók 78,2 százaléka használja (1997-ben csak 4,2 százalékuk élt vele). A második helyet a tömegmédiát tartotta meg (a sort a nyomtatott sajtó vezette 57,7 százalékkal), a hírügynökségekből rendszeresen a válaszadók 38,5 százaléka merít. Meglepően hátra kerültek a hivatalos szervek, amelyek rendeltetése az általuk képviselték tájékoztatása lenne (3,8 százaléktól 12,8 százalékig).

A megkérdezett szlovákiai újságírók körében általános a szakképzettség további kiegészítésének igénye – ezt 89,7 százalékuk fejezte ki. Nemlegesen csupán a megkérdezettek 2,6 százaléka válaszolt. Többségüknek idegennyelv-ismeretek bővítésével kell kiegészítenie tudását (41 százalék). A továbbképzési módok között az önképzés foglalta el a domináns helyet, a többség azonban ennek további képzési típusokkal való ötvözését részesíti előnyben. 1997-hez képest az érdeklődés a rövidebb, egyszeri tanfolyamok iránt (régebben 38,9 százalék, ma 56,4 százalék) inkább az intézményesített, időigényesebb továbbképzések irányába tolódott el (régebben 17,3 százalék, ma 79,5 százalék).³

4. A környezet változása és az újságírók

Az 1989 utáni Szlovákia társadalmi-politikai környezetében nagyjából ugyanazok a változások mentek végbe, mint Közép-Európa más országaiban, ezért feltehető, hogy e változásoknak az újságírásra gyakorolt hatásai is sok tekintetben megegyeznek. A legfontosabb változás természetesen a politikai rendszerek megváltozása; nemcsak a szólásszabadság helyzete alakult át, de az újságírók és a politikai hatalom viszonya is. Az újságírók elvesztették a politikai vezetéstől való függésüket, de a politika ma is hatást gyakorol az újságírókra. E hatás ma jóval kisebb, kevésbé feltűnő, és több politikai erő között oszlik meg. Ezt a hatást egy alaposabb elemzés a gazdasági függőség terén is kétségtelenül kimutatná, de ott még kevésbé látható. A sajtó és a média privatizációja az újságíró-szakmába több új elemet hozott. Megnőtt az újságírók gazdasági függősége, s ezen belül is „ *feszültebb lett a munkáltatóhoz fűződő viszonyuk, és pontosabban meghatározottabbak lettek a szerepek és az alkalmazás feltételei*” (Holina et al. 1997: 12).

A másik szembeötlő újdonság a munkaerőpiac bővülése, főként az, hogy a szakma megnyílt az újságírói képzettséggel nem rendelkezők előtt is. Ezt az újságírók iránti korábban nem tapasztalt kereslet eredményezte. A kereset növekedését mindenekelőtt a duális médiarendszer kialakulása, új lap típusok megjelenése és az újságírói képzettségű alkalmazottakat igénylő új munkahelyek létrejötte idézte elő. Emelkedik a szerződés nélküli alkalmazotti viszonyban álló újságírók száma. A médiában beállt változások hatására több egyetem is indított zszurnalisztika szakokat.

A legnagyobb személyi mozgást a duális médiarendszer megjelenése okozta. Az első hullámban ez mintegy húsz helyi és regionális vételkörzetű kereskedelmi rádióadó létrejöttét jelentette. Elegendő szakképzett újságíró híján ezekben a médiumokban a legkülönbélebb végzettségű emberek kaptak munkalehetőséget – ez ma is így van, hiszen sok újságíró-iskolában még nem voltak végzős évfolyamok. Ugyanakkor a hírműsorok csak a műsoridőnek az engedélyben meghatározott hányadára korlátozódnak; a műsorban így mindenekelőtt az interaktív és a zenei műsorokat részesítik előnyben – ezek létrehozásában a szakújságírói végzettség hiánya nem akadály.

Hasonló helyzetben vannak a helyi televíziók is. Nagy részük csak többször ismétlődő, láncszerű heti műsort készít, szerkesztőkre ezért alig van szükség. A több régiót lefedő televíziócsatornák a reklámpiacért küzdenek, amely lényegében két domináns társaság között oszlik meg – ez a közszolgálati televízió és a *Markíza Televízió*. Viszonylag szilárd háttérrel rendelkezik a TÁ3 hírtelevízió is. A többi – akár megszűnt, akár születőben lévő – vállalkozást jelentősen befolyásolja a gazdasági háttér, a reklámpiac ugyanis nem elég nagy ahhoz, hogy több országos televíziócsatornát tartson fenn.

Feltűnően megváltozott a nyomtatott sajtó struktúrája is. A piacon rengeteg tematikus kiadvány jelentkezett, miközben csökken a legnagyobb napilapok olvasóinak száma. A legtöbb új periodikát minimális létszámú szerkesztőgárda működteti, a cikkeket külső munkatársaktól szerzik be. Sok újságíró szerződéses viszony nélkül ténykedik, esetleg – ha ezt a kiadó megengedi – több médiumnak dolgozik. Ez tükröződik az 1997-es és 2002-es felmérések eredményeiben is, amelyek szerint sokan ugyan létbiztonságban érzik magukat (1997-ben a válaszadók 75,5 százaléka, 2002-ben 92,3 százalékuk nyilatkozott így), de 2002-ben már csak a megkérdezettek 51,3 százaléka gondolta azt, hogy a jövőben is megél az újságírói hivatásból, 11,5 százalékuk pedig hangot adott a jövőjével kapcsolatos aggodalmainak. „*A pálya sikerességének megítélése és a jövővel kapcsolatos bizonytalanság közötti ellentmondás azt jelezheti, hogy átalakult a karrier mint az egész életet végigkísérő folyamat értelmezése. Ugyanakkor lehet a média átalakulásának adója is: nagyon sok lehetőséget kínál, de hiányzó stabilitásával és kiforratlan arculatával veszélyezteti is az újságírókat*” (Hradiská et al. 2002: 20).

A szakképzett újságírók számára érvényesülési lehetőséget kínálnak az államigazgatás, a politikai pártok, a gazdasági szervezetek és a harmadik szektor intézményeinek sajtóosztályai is. Viszonylag sok újságíró dolgozik a public relations területén. A választások után az államigazgatási szerveknél gyakoriak a személyi változások, amit bizonyos mértékig a jelenlegi politikai rendszer kiforratlansága is okoz.

Az átalakuló média kínálja munkalehetőségek lényegesen befolyásolják az újságírói pálya kezdeti fázisát. Míg 1989 előtt az ötéves gyakorlattal rendelkező szerkesztőt még mindig „tanoncnak” tartották, ma már ilyen gyakorlat elegendő feltétel a szerkesztőségek legfelső vezetői pozícióinak betöltésére. Az újságírás gyakorlati oldalával egyre többen már a tanulmányokkal párhuzamosan megismerkednek, az utolsó éves hallgatók nemegyszer mint a szerkesztőségek teljes értékű munkatársai tevékenykednek. A híradás területén dolgozó újságírók átlagéletkora feltűnően csökkent, ezt a munkát főként a kereskedelmi médiában bízzák kezdő és ötéves gyakorlattal még nem rendelkező szerkesztőkre.

Bár ma már több médium kötődik külföldi tőkéhez, az újságírók gazdasági háttere egyelőre nem változik feltűnőbben. 2002-ben egy esetleges munkahely-változtatás lehetőségét a válaszadók 56,4 százaléka fontolgatta, amelyből 34,1 százalékukat a jobb anyagi megbecsülés vágya motiválta (1997-ben ez a válaszadók 54 százalékát jellemezte). Ez nyomon követhető a „szabadúszók”, illetve a vállalkozói engedéllyel újságírói tevékenységet űzők körében is.

Érdekes eredményeket hozott a legfrisebb felmérésnek az a része, amely a munkaidőt vizsgálta. 2002-ben a teljes munkaidőben dolgozó válaszadók a közszolgálati médiában és az állami intézményekben hetente átlagosan 52,4 órát dolgoztak le (a magánszektorban 46,4 órát), mindemellett a megszólítottak 33,3 százaléka jelölte meg munkahetét 60 óránál hosszabbnak (a magánszektorban 36,5 százalékuk). Hétközben a hírügynökségekben dolgoznak a legtöbbit (54,7 órát), a legkevesebb időt (48,8 órát) pedig a rádiósok töltik munkavégzéssel. A ledolgozott időbe ugyanakkor több újságíró nem számította bele az otthon elvégzett munkát, az anyagok tanulmányozását stb. Hosszú távon ezért az újságírók megterhelése átlagon felüli.

Még feltűnőbb az egyes médiatípusok technikai háttere közötti különbség. Csupán a válaszadók 17,9 százaléka minősítette munkahelyének technikai felszereltségét átlagosnak, illetve elégtelennek, de például a közszolgálati rádióban a technikai felszereltséget a megkérdezettek 55,5 százaléka értékelte ugyanígy. Az értékelést leginkább az a tény befolyásolta, hogy az új elektronikus médiumok csak a megfelelő felszereltséggel léphettek be a piacra, és ezt csak új technika megvételével valósíthatták meg. A közszolgálati médiában a rendelkezésre álló forrásokból csak lassan tudják lecserélni a technikai felszereléseket, ami meghatározza a hosszú távú koncepciókat is. Meglepően alacsonyan értékelték a nyomtatott sajtó technikai felszereltségét is – ezt átlagosnak, sőt elégtelennek a válaszadók 54,5 százaléka tartja. Ez nyilván összefügg azzal, hogy az éles versenyhelyzetben a kiadók igyekeznek minimalizálni a lapelőállítás költségeket.

Az újságírók sikeres munkájának egyik legfontosabb feltétele a megfelelő jogi közeg. A törvényhozói munkát e szempontból nem lehet befejezettnek tekinteni. Bár az elmúlt évtizedben a médiával kapcsolatos törvények egész sorát fogadták el, a szocializmusban meghozott sajtótörvény alapvető megreformálása még mindig várat magára. Véleménynyilvánításáért az újságíró továbbra is a büntető törvénykönyv szerint büntethető. A rádiós és televíziós tanácsokból, valamint az országos médiahatóságból hiányoznak a társadalom egészét képviselő külső személyek, akik az újságírók sajtóbeli szakmai felelősségét itélnék meg – a létező sajtótanács kellő jogerő nélkül működő önkéntes társulás. Problematikus a médiatanácsok tagjainak jelölése is: ezt még mindig a jelöltek pártpolitikai szempontok alapján történő kiválasztása határozza meg. Megoldatlan továbbra is a közszolgálati média finanszírozása, ami az alkalmazottakban a gazdasági bizonytalanság érzetét kelti.

Mindezek a problémák az újságírók szakmai szervezeteikhez való viszonyában is megfigyelhetők. Szlovákiában ma több ilyen szervezet működik, domináns helyzetben azonban a Szlovák Újságírók Szindikátusa áll. Bár a 2002-es felmérés válaszadóinak 50,0 százaléka volt a szervezet tagja, munkájáról a kutatásban résztvevők 73,7 százaléka mondott véleményt. Közülük a megkérdezettek 60,2 százaléka említette a szakmai szervezet javasolt céltevékenysége első három helyére a következőket (Hradiská et al. 2002: 12):

- részvétel az újságíráshoz kapcsolódó jogalkotás folyamatában (21,8 százalék),
- a szakma etikai problémáival való foglalkozás (20,5 százalék),
- az újságírás professzionalizálása (17,9 százalék).

Ha az első problematika bizonyos fokig az újságírói szakma szabad műveléséhez szükséges létbiztonság érzetét tükrözi is, a második és a harmadik (de a további megemlített céltevékenységek is) mindenekelőtt az újságírói szakma professzionális színvonalát tükrözi, ami a hivatáshoz fűződő pozitív viszonyt tudható be. Több szempontból azonban még mindig az a mérvadó irány, amit az 1997-es felmérés végén fogalmaztak meg: az alkalmazási és fizetési feltételek különbözővé válásával az újságírói hivatás nagymértékben dezintegrálttá vált (Holina et al. 1997: 151), és ez a tény a média egészének állapotára is hatást gyakorol.

Szlovákból fordította Varagya Szilvia

Irodalom

Anketa o vzdelení, sociálnych a zdravotných pomeroch novinárov (1967) A Csehszlovák Újságírók Szövetsége 1967. évi, V. Kongresszusának anyaga.

Brečková – rámek (1991) *Novinári dennej tlačě*. Bratislava: NÚ.

Drastich, O. (1980) *Tri kapitoly o novinárskom povolání*. Bratislava: NÚ.

Drastich, O. (1985) *Autori dvanástich redakcií*. Bratislava: NÚ.

Hradiská E. a kol. (2002) *Zmeny novinárskej profesie na Slovensku a príprava novinárov*. Bratislava: KZ FiF UK a SRO.

Lábjegyzetek

1

Szlovákiában az újságírók egyetemi képzése a zszurnalisztika szakon történik, ezért használjuk a továbbiakban ezt a megnevezést – a fordító megjegyzése.

2

A tanszék azóta figyelemre méltó sikereket ért el a tanulmányi és tudományos-publicisztikai területen, valamint a külföldi együttműködések terén, mint például az USA-beli Missouri Egyetemmel, a párizsi CFPJ-vel és a Bécsi, illetve Berni Egyetemmel. Ezen kívül az EJTA (European Journalism Training Association) felelős partnereként ismerték el. A tanszéket több hallgatója képviselte sikeresen az újságírás előkelő európai iskoláinak nyomtatott, rádiós és televíziós euróriporter-képzésében. A külföldi egyetemekkel való kompatibilitás elérése érdekében a Comenius Egyetem 2000-ben áttért a kreditalapú tanulmányrendszerre, lehetővé téve, hogy hallgatói az optimális módon alakítsák tanulmányaik tartalmát és tempóját, és kihasználják a hazai és nemzetközi egyetemközi mobilitás lehetőségeit.

3

Az egyetemi vagy főiskolai szintű képzettség a minőségi újságírás alapkövetelményének számít. Hosszú távú cél az újságírók komplex képzése: az újságírói (általános társadalomtudományi alap és hivatásbeli ismeretek) és a szakképesítés (az egyes szakterületek releváns ismeretei, amelyek az újságírói munka tartalmi oldalát képezik) ötvöztetésével. A jelenlegi curriculum az összes kurzus alapvető átalakításán kívül a kreditrendszerű tanulmányokhoz igazodott, amelyet a Comenius Egyetem 2000–2001-ben vezetett be, és ezzel csatlakozott az Európai Kredittranszfer Rendszer (ECTS) keretében együttműködő főiskolák és egyetemek csoportjához. Alapját az egyszakos ötéves magiszteri zszurnalisztika-tanulmányok jelentik, amelyek két idegen nyelv oktatásával egészülnek ki. Ezeket a médiatörténeti és -jelenkori kurzusok egészítik ki. A felsőbb évfolyamok a sajtó és a tömegtájékoztatási eszközök elméletével foglalkoznak, s ezeket kötelező és választható tantárgyak egészítik ki a médiatípusokra (nyomtatott sajtó, rádió, televízió, hírügynökségek) való szakosodás, illetve az újságírás ágazatai (bel- és külpolitika, kultúra, gazdaság, sport stb.) alapján. A gyakorlati készségeket fejlesztő kurzusok az egész tantervet végigkísérik.

Állásfoglalás

[Közös állásfoglalás a kommunikációs alapképzés tervezett megszüntetéséről](#)

Legolvasottabb

- [Manipulál-e a média?](#)
- [Az internetes kommunikáció története és elmélete.](#)
- [Reklámhatás, problémamegoldás, intencionalitás](#)
- [Médiaerőszak: tények és mítoszok](#)
- [A tévémaci tudatformáló szerepe](#)

Könyvajánló

<>

Szomszédok közt

> [könyv rendelés](#)

Megrendelés

<>

2016 nyár

> [régebbi lapszámok](#)

Pódiumbeszélgetések

[„Szomszédok közt” pódiumbeszélgetés](#)

Kérdez: Bajomi-Lázár Péter Médiakutató

Válaszol: Kovács M. András és Lányi Balázs forgatókönyvíró

> [korábbi pódiumbeszélgetések](#)

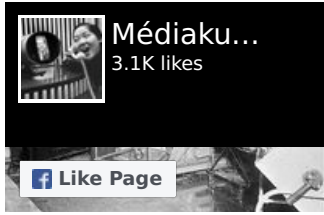
Partnereink

[Magyar Kommunikációtudományi Társaság](#)

[Sajtószabadság Központ](#) (rendszeres tevékenységét források hiányában megszüntette)

[Eastbound - Culture, Society, Media](#)

[Infokommunikáció és jog](#)

© [Médiakutató Alapítvány](#) 2000-2017. [Impresszum](#) [Szerzőinkhez](#)

- [Korábbi lapszámok](#)
- [Rovatok](#)
- [Szerzőink](#)
- [Rólunk](#)

Médiakutató 2003 nyár

Kritika

[Szilágyi-Gál Mihály:](#)

Szabadság vagy félelem?

Molnár Péter Gondolatbátorság című könyvéről

Molnár Péter könyve a szólásszabadság védelmével kapcsolatos jogi és etikai kérdések eddig legalaposabb hazai ismertetése. A szólásszabadság védelme különösen nehéz teszt egy fiatal demokrácia számára, ugyanis sokszor azt a módot, ahogyan valaki a szólás szabadságának jogával él, éppen azért kell korlátozni, hogy ezáltal másnak se kelljen elnémulnia, amikor evvel az alapvető emberi jogával élni akar. Ilyen esetekben valakit éppen azért kell korlátozni, hogy mindenki más szabadsága érvényesüljön. A szerző magyar és amerikai jogesetek példáján hasonlítja össze egy fiatal és egy érett demokrácia tapasztalatait.

Az alkotmányos demokráciák tanulsága, hogy a kifejezés szabadságát csak nagyon különleges esetekben szabad korlátozni, és minden ilyen korlátozás csak akkor lehetséges, ha bizonyítható, hogy valaki a kifejezés szabadságával oly módon él, hogy ezáltal megsérti mások jogait. Példa erre a gyűlöletbeszéd. A 90-es években Magyarországon három fontos pillanata volt a gyalázkodás és a gyűlöletkeltés jogi szétválasztásának. Az 1992/30 (V. 29.) határozatában az Alkotmánybíróság alkotmányellenesnek minősítette a gyalázkodás szabályozását, míg a kifejezetten uszításra vonatkozó első bekezdést helybenhagyta. A módosítást a szólásszabadságnak mint nagyfokú társadalmi értéknek a védelmével indokolta, amely csakis akkor korlátozható, ha uszítás esete áll fenn, gyalázkodás esetében nem. 1996-ban a magyarországi törvényhozás újra megszavazta a „gyűlölet keltésére alkalmas egyéb cselekedet” kitételét. 1999-ben az alkotmánybíróság megsemmisítette azt. Az általános értelemben vett szólásszabadságra vonatkozó jogi szabályozásokban végbemenő rendszerváltáshoz tartozik még az önkényuralmi jelképek használatának jogállami szabályozása és a közszereplők bírálhatóságának kérdése. A szólásszabadság jogi megalapozása a rendszerváltás után alapjában véve lezajlott. Ennek ellenére a szólásszabadság próbájának néhány esete révén kiderült, hogy a jog alkalmazása bizonytalan és maguk a törvényes keretek sem merítik ki a védelem és a korlátozás bonyolult egyensúlyát. Molnár Péter szerint ez azt jelzi, hogy a demokratikus kultúra és a meglévő jogrend nincsen kellő összhangban egymással.

Molnár könyve a szólásszabadság problémakörének arra a vitás elemére mutat rá, amely egyben a liberalizmus legrégebbi dilemmája: tekinthető-e önmagában vett értéknek az állam nyilvános vitákban elfoglalt értéksemleges szerepe? Molnár Péter könyvének az a legfontosabb adaléka a kérdés hazai vitáihoz, hogy kifejti miért nem kielégítő a szólásszabadság védelmét csupán értéksemleges jogi alapfeltételek között elképzelni. Molnár szerint a gyűlölködés ellen való nyilvános fellépés azért tekinthető legitim normatív elemnek a szólásszabadság pártatlan védelmében, mert elriasztja azokat, akik szabadságukat mások megfélemlítésére használják. A félelem légkörében ugyanis éppen az nem valósul meg, amit a szólásszabadság védelme elősegíteni hivatott: hogy merjük kimondani azt, amit gondolunk. Erre utal a könyv címe.

A független közmédia nem semleges közmédiát kell jelentsen, hanem pártatlan közmédiát. A Molnár által kifejtett logika szerint ez a szabadság megvalósulása érdekében a közszolgálatiágtól nem a közbeszéd hangjaitól való semleges elfordulást jelenti, hanem éppen ellenkezőleg, a szabadság védelmében történő beavatkozást. Beavatkozást, de hogyan? A beavatkozás ugyanis kétféle. Az alkotmánynak biztosítania kell, hogy a társadalom egyetlen érdekcsoportja se legyen nagyobb befolyással a közmédiára, mint akármely másik. Ahhoz, hogy ez folyamatosan megvalósuljon az államnak a közszolgálati média intézményei révén be kell avatkoznia - de csak bíróként, nem pedig mint a társadalomban együtt élő véleményformálók egyik szereplője (bizonyos esetekben persze az állam maga is csak egyike a társadalom szereplőinek, ekkor azonban szereplő és bíró is kell legyen egyszerre).

A szerző szerint az államhatalom és a közszolgálat pártatlan részvételének ezen követelménye a rendszerváltás óta Magyarországon még az adott alkotmányos kereteken belül sem valósult meg. Vagyis inkább a beavatkozás ártalmas változata vált valóra, amennyiben egyetlen kormány idején sem érvényesült jobban a pártatlanság és a jogalkalmazás megfelelő határozottsága, mint valamely különös érdekcsoport aránytalan mértékű véleményformáló jelenléte. Így gyengének bizonyult mind a társadalom demokratikus kultúrája mind pedig az államhatalom kiegyensúlyozó szerepe. Ennek oka a közszolgálatiág függése a politikától és gazdaságtól, valamint a demokrácia

gyakorlásában való jártasság hiánya. A szerző szerint ezen akkor tudunk javítani, ha a törvényes kereteket is pontosítjuk és a jogalkalmazást is határozottabbá tesszük. Márpedig az utóbbi csak akkor valósulhat meg, ha a demokratikus kultúra elég jogi és politikai fogódzót nyújt ahhoz, hogy a bíróságok konkrét esetekben rá tudjanak jönni, mit kell tenniük a szabadság és a félelemmentesség fenntartása érdekében. Ehhez viszont még tanulnunk kell.

Tanulni demokráciát, de hogyan? Molnár Péter a magyar és az amerikai jogtörténetből néhány példaszerű esetet mutat be eléggé részletesen ahhoz, hogy a vitákban és megoldásokban testet öltő elvek láthatók legyenek. A párhuzamos esettanulmányok a szólásszabadság két nagy területét célozzák meg: a gyűlöletbeszéd és a közszereplők bírálhatóságának kérdését. Molnár szerint az amerikai megoldások több elvi támpontot nyújtanak számunkra, mert közelebb engednek a jogfejlesztés, jogalkalmazás és a társadalom kultúrájának kapcsolatához, mint az európai megoldások. Az európai szabályozások tartalmilag konkrétabbak, de ez csak akkor hasznos, ha olyan, az egész társadalomra kiterjedő eszmecsere előzi meg a konkrétabb tartalmi szankciókat, amely nálunk még épp csak elkezdődött. Addig is, amíg a magyar társadalom nagykorúvá érik a szólásszabadság kérdéseinek kezelésében, az amerikai jogi vitakultúra modellje fontos segítséget nyújthat abban, hogy konkrét esetek mentén megtanuljunk saját törvényeket írni és alkalmazni. Jóllehet a könyv szakmú, könnyed stílusa a korai amerikai jogbölcseleti viták eleganciáját idézi fel. (Molnár Péter: Gondolatbátorság, Új Mandátum Könyvkiadó 2002. 205 oldal, 1980 Ft.)

Állásfoglalás

[Közös állásfoglalás a kommunikációs alapképzés tervezett megszüntetéséről](#)

Legolvasottabb

- [Manipulál-e a média?](#)
- [Az internetes kommunikáció története és elmélete.](#)
- [Reklámhatás, problémamegoldás, intencionalitás](#)
- [Médiaerőszak: tények és mítoszok](#)
- [A tévémaci tudatformáló szerepe](#)

Könyvajánló

<>

Szomszédok közt

> [könyv rendelés](#)

Megrendelés

<>

2016 nyár

> [régábbi lapszámok](#)

Pódiumbeszélgetések

[„Szomszédok közt” pódiumbeszélgetés](#)

Kérdez: Bajomi-Lázár Péter Médiakutató

Válaszol: Kovács M. András és Lányi Balázs forgatókönyvíró

> [korábbi pódiumbeszélgetések](#)

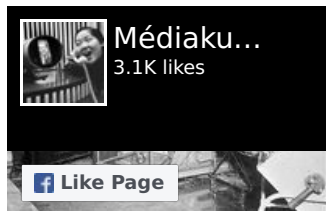
Partnereink

[Magyar Kommunikációtudományi Társaság](#)

[Sajtószabadság Központ](#) (rendszeres tevékenységét források hiányában megszüntette)

[Eastbound - Culture, Society, Media](#)

[Infokommunikáció és jog](#)

© [Médiakutató Alapítvány](#) 2000-2017. [Impresszum](#) [Szerzőinkhez](#)